

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΜΣ ΝΕΟΤΕΡΗΣ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία

***Θέμα: Η πολιτική του καθεστώτος της 4<sup>ης</sup> Αυγούστου απέναντι στο  
Πανεπιστήμιο Αθηνών 1936-1941***

Του Βασίλη Γκόνη (Α.Μ. 201203)

Επόπτης Σπουδών: Βαγγέλης Καραμανωλάκης

Αθήνα, Ιανουάριος 2017

## Πίνακας Περιεχομένων

Πίνακας Περιεχομένων.....	2
Συνοπτομογραφίες.....	4
Πρόλογος.....	5
Εισαγωγή.....	6
1. Η φυσιογνωμία του Πανεπιστημίου Αθηνών 1837-1936.....	10
α. Η ίδρυση και η αποστολή του Οθώνειου Πανεπιστημίου.....	10
β. Πανεπιστήμιο και Κράτος. Ο Προσωρινός Κανονισμός 1837.....	11
γ. Το γλωσσικό ζήτημα στο «αντιδραστικό» πανεπιστήμιο.....	13
δ. Ο Πρώτος Οργανισμός του Πανεπιστημίου (1911).....	14
ε. Η Προσπάθεια ελέγχου του Πανεπιστημίου.....	16
στ. Ο δεύτερος Οργανισμός και η ίδρυση του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.....	18
ζ. Η ανάδυση του κομμουνιστικού κινδύνου.....	20
η. Ο Τρίτος Οργανισμός 1932.....	23
θ. Εκκαθαρίσεις 1935.....	24
2. Το καθεστώς της 4 <sup>ης</sup> Αυγούστου.....	26
α. Η επιβολή της δικτατορίας του Μεταξά.....	26
β. Ο χαρισματικός ηγέτης.....	27
γ. Ο ιδεολογικός προσανατολισμός του Μεταξικού καθεστώτος.....	28
δ. Το Νέον Κράτος.....	29
ε. Ο Τρίτος Ελληνικός Πολιτισμός.....	31
στ. Η πολιτική της 4 <sup>ης</sup> Αυγούστου.....	33
3. Η Πολιτική της 4 <sup>ης</sup> Αυγούστου απέναντι στο Πανεπιστήμιο Αθηνών (1936-1938).....	36
α. Το Πανεπιστήμιο για τους άριστους και τους εκλεκτούς.....	36
β. Ο εορτασμός της εκατονταετηρίδας του Πανεπιστημίου Αθηνών.....	42
γ. Μεταβολές στην Ανώτατη Εκπαίδευση.....	46
δ. Η προσπάθεια ελέγχου του Πανεπιστημίου.....	49

ε. Η απόπειρα χειραγώγησης του φοιτητικού σώματος του Πανεπιστημίου .....	58
i. Κηδεμονία μέσω των διδακτικών βιβλίων .....	58
ii. Έλεγχος μέσω της θρησκείας.....	61
iii. Χειραγώγηση μέσω της ΕΟΝ .....	63
4. Η Δεύτερη περίοδος 1938-1940 .....	65
α. Η ανάληψη του υπουργείου Παιδείας από το Μεταξά.....	65
β. Η ενίσχυση της ΕΟΝ στο Πανεπιστήμιο.....	69
γ. Η απόπειρα άλωσης των πανεπιστημίων.....	71
δ. Η αντίδραση του Πανεπιστημίου .....	77
ε. Η στροφή στη δημοτική και η σύγκρουση με τη συντηρητική ελίτ της Φιλοσοφικής Σχολής .....	79
στ. Η επίθεση στο φορμαλιστικό κατεστημένο της Φιλοσοφικής Αθηνών .....	82
ζ. Η περίπτωση Ιωάννη Κακριδή .....	84
η. Αντιδράσεις μετά την εκλογή Κακριδή.....	88
5. Αξιολόγηση της πολιτικής Μεταξά .....	96
α. Ο αυταρχισμός του καθεστώτος της 4 <sup>ης</sup> Αυγούστου.....	96
β. Η συνεργασία του Μεταξά με την πανεπιστημιακή διανοήση.....	103
γ. Ο ορθόδοξος συντηρητικός χαρακτήρας της 4 <sup>ης</sup> Αυγούστου .....	107
Επίλογος.....	109
Πηγές και βιβλιογραφία.....	112

## Συντομογραφίες

GUF	Gruppi Universitari fascisti
ΑΕΙ	Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα
Α.Ν.	αναγκαστικός νόμος
ΑΣΕ	Ανώτατο Συμβούλιο Εκπαιδύσεως
ΑΣΟΕΕ	Ανώτατη Σχολή Οικονομικών και Εμπορικών Επιστημών
ΑΣΟ	Αυτόνομος Σταφιδικός Οργανισμός
Β.Δ.	βασιλικό διάταγμα
ΓΓ	Γενικός Γραμματέας
ΔΑΣ	Διοίκηση Ανωτάτων Σχολών
ΕΜΠ	Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο
ΕΟΝ	Εθνική Οργάνωση Νεολαίας
ΟΕΣΒ	Οργανισμός Εκδόσεως Σχολικών Βιβλίων
ν.	Νόμος

## Πρόλογος

Η εργασία αυτή αποτελεί το αποτέλεσμα μιας έρευνας που ξεκίνησε, αρκετά διστακτικά, μερικά χρόνια πριν, σε σχέση με την ιστορία του πανεπιστημίου στη διάρκεια του Μεσοπολέμου και της κατοχής. Η παρουσία του πανεπιστημίου στο δημόσιο πεδίο συνδέθηκε, από τη σύστασή του, με τις διαδρομές του ελληνικού κράτους και της εκάστοτε ιδεολογικής και πολιτικής συγκυρίας. Επέλεξα τελικά να μελετήσω και να προσπαθήσω να σκιαγραφήσω το χαρακτήρα της σχέσης του Πανεπιστημίου Αθηνών με το καθεστώς της 4<sup>ης</sup> Αυγούστου μετά από προτροπή του επόπτη μου, Επίκουρο καθηγητή ΕΚΠΑ, Βαγγέλη Καραμανωλάκη, τον οποίο οφείλω να ευχαριστήσω. Είναι ο άνθρωπος που με καθοδήγησε στη διάρκεια των μεταπτυχιακών μου σπουδών και συντέλεσε καθοριστικά στην ολοκλήρωση της παρούσας εργασίας. Επίσης ευχαριστώ το προσωπικό του αναγνωστήριου στο Ιστορικό Αρχείο του Πανεπιστημίου Αθηνών που με εξυπηρέτησε πάντα με προθυμία κατά τη διάρκεια των αναζητήσεών μου, διευκολύνοντας έτσι την έρευνά μου. Τέλος, ευχαριστώ την οικογένειά μου που με στήριξε στις επιλογές μου παρέχοντάς μου κάθε διευκόλυνση και ιδιαίτερα τον αδερφό μου, Νικόλαο Γκόνη, που με προέτρεψε να ασχοληθώ με την επιστημονική έρευνα και μου σύστησε ως χώρο μελέτης το Πανεπιστήμιο Αθηνών.

## Εισαγωγή

Η μελέτη του καθεστώτος που επέβαλε ο Ιωάννης Μεταξάς την 4<sup>η</sup> Αυγούστου 1936 παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον ως προς το χώρο του Πανεπιστήμιου Αθηνών. Η ιδιοτυπία του καθεστώτος της 4<sup>ης</sup> Αυγούστου και οι ευρύτερες ιδεολογικές του αναζητήσεις, όπως αποτυπώθηκαν στην πολιτική απέναντι στο Πανεπιστήμιο είναι μια σελίδα της σύγχρονης ιστορίας που δεν έχει μελετηθεί επαρκώς. Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να μελετηθεί η στάση του καθεστώτος της 4ης Αυγούστου απέναντι στην ανώτατη εκπαίδευση στο πλαίσιο της γενικότερης εκπαιδευτικής φιλοσοφίας και πολιτικής του.

Η περίοδος του Μεσοπολέμου είναι ιδιαίτερα σημαντική για τον χώρο της ανώτατης εκπαίδευσης, καθώς ιδρύεται το Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης, ανωτατοποιείται το Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο και δημιουργούνται άλλες ανώτατες σχολές, όπως η Πάντειος Σχολή Πολιτικών Επιστημών, η Ανωτάτη Σχολή Οικονομικών και Εμπορικών Επιστημών και η Ανωτέρα Γεωπονική Σχολή. Η εργασία επικεντρώνεται στο Πανεπιστήμιο Αθηνών καθώς είναι το μεγαλύτερο και αρχαιότερο πανεπιστήμιο της χώρας, το οποίο σε όλη τη διάρκεια της ιστορίας του διατήρησε μια ισχυρή σχέση με την εκάστοτε πολιτική εξουσία, επιχειρώντας να διατηρήσει την αυτοτέλειά του. Ιδιαίτερα στην περίοδο του Μεσοπολέμου είχε σταθεί εχθρικό και είχε προσπαθήσει να ματαιώσει κάθε εκπαιδευτική μεταρρυθμιστική απόπειρα που προερχόταν από το βενιζελικό στρατόπεδο.

Το καθεστώς της 4<sup>ης</sup> Αυγούστου ήταν ένα αυταρχικό, δικτατορικό καθεστώς που συνδύασε στοιχεία από εγχώρια και ξένα πολιτικά ρεύματα και ιδεολογίες, όπως ο εθνικισμός, ο συντηρητισμός κι ο φασισμός. Εάν εξετάσουμε τις πολιτικές, τους θεσμούς ακόμα και τα πρόσωπα που στελεχώνουν το κράτος επί Μεταξά τότε θα δούμε μια εντυπωσιακή συνέχεια της δικτατορίας Μεταξά σε σχέση με τις προηγούμενες κυβερνήσεις. Τα πελατειακά δίκτυα που κληρονόμησε ο Μεταξάς από τη στρατιωτική του προϋπηρεσία και τη συμμετοχή στο αποτυχημένο πραξικόπημα του 1923,<sup>1</sup> ενσωματώθηκαν και συμβάδισαν με τον αυταρχικό χαρακτήρα, την επιμελή οργάνωση και την αυστηρή πειθαρχία του καθεστώτος του.<sup>2</sup> Άλλωστε το καθεστώς Μεταξά δεν ήταν μια στρατιωτική δικτατορία, αν και το πολιτικό προσωπικό του κατά τα 2/3 ήταν αξιωματικοί-απότακτοι του αποτυχημένου

---

1. Close 1993.

2. Πλουμίδης 2010, 52.

κινήματος Λεοναρδόπουλου - Γαργαλίδη (1923), στο οποίο είχε συμμετάσχει ο Μεταξάς, και μόλις οκτώ πρόσωπα ήταν επαγγελματίες πολιτικοί.<sup>3</sup> Μπορούμε να πούμε ότι η 4<sup>η</sup> Αυγούστου τεχνικά ήταν μια στρατιωτική δικτατορία όχι όμως ένα στρατιωτικό καθεστώς.<sup>4</sup>

Η δικτατορία της 4<sup>ης</sup> Αυγούστου του 1936 δεν ήταν ένα κλασικό φασιστικό καθεστώς<sup>5</sup> καθώς δε στηρίχθηκε σε ένα συγκροτημένο φασιστικό κίνημα όπως στην περίπτωση της φασιστικής Ιταλίας ή της ναζιστικής Γερμανίας, μολονότι παρουσίαζε πολλά φασιστικά στοιχεία και στην πορεία ο Μεταξάς προσπάθησε να του δώσει ένα περισσότερο φασιστικό χαρακτήρα.<sup>6</sup> Η κατάληψη της εξουσίας από τον Μεταξά έγινε με πρόσχημα την αποτροπή της κομμουνιστικής επανάστασης εξαιτίας της αδυναμίας του αστικού πολιτικού κόσμου του Μεσοπολέμου να αντιμετωπίσει τις μεγάλες και δυναμικές εργατικές κινητοποιήσεις που εκδηλώνονταν σε όλη τη χώρα. Στο διάγγελμά του προς το λαό για τη μεταβολή της 4<sup>ης</sup> Αυγούστου 1936» ο Μεταξάς δήλωνε ότι προσπάθησε με την κίνησή του να αποτρέψει τον κομμουνισμό, ο οποίος παρασκεύαζε την κοινωνική επανάσταση.<sup>7</sup>

Η «ιδεολογική και πολιτική σύγχυση του Μεσοπολέμου»<sup>8</sup> αλλά και ο κλονισμός της δημοκρατίας συνέβαλαν στην ανοχή και σε πολλές περιπτώσεις στην υποστήριξη του μεταξικού καθεστώτος από ένα μεγάλο μέρος του πνευματικού κόσμου. Η στάση πολλών αστών διανοούμενων, που επέβλεπαν στην ικανοποίηση των επαγγελματικών συμφερόντων τους, δεν ήταν απλά στάση ουδέτερης ανοχής απέναντι στο καθεστώς, αλλά απροκατάληπτης και ένθερμης ακόμη συνεργασίας, με τη στελέχωση των πολιτιστικών και άλλων υπηρεσιών του μεταξικού καθεστώτος, αλλά και σε επίπεδο πνευματικής σύμπραξης, με τη δημοσίευση κειμένων σε προπαγανδιστικά του έντυπα, όπως *Το Νέον Κράτος* του Άριστου Καμπάνη.<sup>9</sup>

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να μελετηθεί η εκπαιδευτική πολιτική του καθεστώτος Μεταξά και να αναδειχθεί ο βαθύτερος χαρακτήρας των παρεμβάσεων του απέναντι στο Πανεπιστήμιο κατά τη διάρκεια της δικτατορίας της 4<sup>ης</sup> Αυγούστου. Εξετάζοντας τις επιλογές του μεταξικού καθεστώτος μέσα από το

---

3. Πλουμίδης 2010, 52.

4. Πλουμίδης 2016, 20.

5. Πουλαντζάς 2006.

6. Μαυρογορδάτος 2004.

7. Δημαράς 1974, 183.

8. Καγιαλής 2007, 233.

9. Δημαράς 1974, 166.

πρίσμα της γενικότερης πολιτικής της 4<sup>ης</sup> Αυγούστου, προσπαθώ να αναδείξω επίσης την υποδοχή τους από το Πανεπιστήμιο Αθηνών. Το κεντρικό ερώτημα αφορά στον τρόπο που το Πανεπιστήμιο υποδέχθηκε το νέο καθεστώς και πώς η 4<sup>η</sup> Αυγούστου, στο πλαίσιο της γενικότερης πολιτικής της, το αντιμετώπισε, επιχειρώντας επί της ουσίας με διάφορα μέτρα να το ελέγξει και να το χειραγωγήσει.

Στο πρώτο μέρος της εργασίας επιχειρείται η αποτύπωση των βασικών δομικών χαρακτηριστικών του Πανεπιστημίου Αθηνών, το οποίο αποτέλεσε σημείο αναφοράς για την ευρύτερη πνευματική και πολιτιστική ζωή του τόπου. Στο δεύτερο μέρος δίνονται τα κυρίαρχα ιδεολογικά και πολιτικά στοιχεία του καθεστώτος του Μεταξά. Στη συνέχεια, στο τρίτο μέρος, σκιαγραφείται τη διοίκηση του Υπουργείου Παιδείας από τον Κωνσταντίνο Γεωργακόπουλο κατά την πρώτη περίοδο της 4<sup>ης</sup> Αυγούστου, 1936-1938. Στο τέταρτο μέρος εξετάζεται ο τρόπος με τον οποίο οι προσωπικές γλωσσικές και εκπαιδευτικές απόψεις του Μεταξά μετουσιώθηκαν στην επίσημη εκπαιδευτική πολιτική του Υπουργείου Παιδείας τη δεύτερη περίοδο της 4<sup>ης</sup> Αυγούστου, 1938-1941, σε μια προσπάθεια να ερμηνευθεί η «στροφή» του Μεταξά προς το δημοτικισμό και τη σύγκρουση με το υπερσυντηρητικό κατεστημένο των καθηγητών της Φιλοσοφικής Σχολής, μιας σχολής που συνδιαλεγόταν σε μεγάλο βαθμό με την πολιτική εξουσία και παρενέβαινε σε κάθε νέα μεταρρυθμιστική απόπειρα στο χώρο της εκπαίδευσης.<sup>10</sup> Τέλος επιχειρείται μια συνολική ανασκόπηση της πολιτικής του Μεταξά απέναντι στο Πανεπιστήμιο Αθηνών σε σύγκριση και με τις αντίστοιχες εκπαιδευτικές μεθόδους για την ανώτατη εκπαίδευση των αυταρχικών ευρωπαϊκών κρατών της εποχής.

Ένα πολύ μεγάλο τμήμα των αρχειακών τεκμηρίων που χρησιμοποίησα απόκειται στο Ιστορικό Αρχείο του Πανεπιστημίου Αθηνών: σειρές των πρακτικών της Ακαδημαϊκής Συγκλήτου, της Φιλοσοφικής Σχολής, της Φυσικομαθηματικής Σχολής, της Ιατρικής Σχολής, της Νομικής Σχολής, των νομοθετικών κειμένων και των πρυτανικών απολογισμών της περιόδου. Εκτός από τα αρχειακά τεκμήρια, που βρίσκονται κυρίως στο Ιστορικό Αρχείο του Πανεπιστημίου Αθηνών, χρησιμοποίησα και στοιχεία από εφημερίδες και περιοδικά της περιόδου της δικτατορίας της 4<sup>ης</sup> Αυγούστου καθώς και από την ελληνική και ξενόγλωσση βιβλιογραφία που

---

10. «Διακήρυξη της Διοικητικής Επιτροπής του Εκπαιδευτικού Ομίλου», *ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ*, τχ. 11- 12 Ιούλιος- Αύγουστος 1927, 596-597.



αναφέρεται στο καθεστώς Μεταξά και στα αυταρχικά ευρωπαϊκά καθεστώτα της εποχής του Μεσοπολέμου.

## 1. Η φυσιολογία του Πανεπιστημίου Αθηνών 1837-1936

### α. Η ίδρυση και η αποστολή του Οθώνειου Πανεπιστημίου

Το Οθώνειο Πανεπιστήμιο εγκαινίασε τη λειτουργία του στις 3 Μαΐου 1837. Πρότυπο για την ίδρυση του Πανεπιστημίου Αθηνών ήταν τα γερμανικά πανεπιστήμια, εφόσον οι εμπνευστές του θεσμού ήταν Βαυαροί<sup>11</sup> όπως και ένα σημαντικό ποσοστό των καθηγητών του, γεγονός που συντέλεσε στο να διατηρηθεί διαρκής ο θαυμασμός στο γερμανικό πανεπιστήμιο και το γερμανικό πνεύμα γενικότερα.<sup>12</sup> Από την πρώτη στιγμή της ίδρυσης του Οθώνειου Πανεπιστημίου δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στην «εθνική αποστολή» του ιδρύματος, εφόσον προοριζόταν να συνδράμει στην υλοποίηση των γενικότερων επιδιώξεων της χώρας μπροστά στις νέες προκλήσεις και συγκυρίες της εποχής, αλλά και στην οικοδόμηση και ανάδειξη της εθνικής ταυτότητας και μοναδικότητας. Το Πανεπιστήμιο Αθηνών επιπλέον επωμίστηκε την άρτια προετοιμασία και αναπαραγωγή των αυριανών επιστημόνων καθώς και των δημόσιων και ιδιωτικών υπαλλήλων του νέου ελληνικού κράτους. Παράλληλα, μέσω του Πανεπιστημίου, επιδιώχθηκε να διαχυθεί η επίσημη εθνική ιδεολογία, που ήταν απαραίτητη προϋπόθεση για την καλλιέργεια της εθνικής πολιτισμικής συνείδησης και ταυτότητας που διακρίνουν ένα έθνος-κράτος. Σύμφωνα με τους πρωτεργάτες καθηγητές του πρώτου ελληνικού Πανεπιστημίου, σκοπός του ήταν η μετακένωση της σκέψης και του πολιτισμού που είχε μεταλαμπαδευθεί από την αρχαία Ελλάδα στη δυτική Ευρώπη και αποτέλεσαν τον ακρογωνιαίο λίθο του ευρωπαϊκού πολιτισμού.<sup>13</sup>

Οι διδάσκοντες του Πανεπιστημίου είχαν σπουδάσει σε ευρωπαϊκά Πανεπιστήμια, προπαντός γερμανικά, συμμετείχαν σε διεθνή επιστημονικά συνέδρια και αρθρογραφούσαν σε ευρωπαϊκά περιοδικά.<sup>14</sup> Ως κάτοχοι επομένως ενός ισχυρού πολιτισμικού κεφαλαίου κατέλαβαν ηγεμονική θέση στην πνευματική και κοινωνική ζωή της χώρας και επενδύθηκαν από την ελληνική κοινωνία με υψηλό συμβολικό κύρος, που διαχρονικά υπερασπίστηκαν οι ίδιοι, τόσο ατομικά όσο και συλλογικά.<sup>15</sup> Μέσα σε έναν αιώνα διδασκαλίας, το καθηγητικό προσωπικό πολλαπλασιάστηκε και «συγκροτήθηκε σε διακριτή κοινότητα». «Διαμόρφωσε τα κριτήρια επιλογής και

---

11. Πανταζίδης 1889, 7.

12. Φασουλάκης 1989, 103-104.

13. Γαβρόγλου, Καραμανωλάκης, Μπάρκουλα 2014, 8.

14. Στο ίδιο.

15. Στο ίδιο, 34.

αναπαραγωγής του, συγκρότησε τα μεθοδολογικά εργαλεία και καθόρισε τους όρους της καθημερινής εργασίας του σε έναν συνεχή διάλογο με τη διεθνή επιστημονική κοινότητα και την πολιτική εξουσία». Η τελευταία βέβαια δεν έπαψε να επιθυμεί τη διατήρηση του παρεμβατικού της ρόλου, αφού έκρινε την πανεπιστημιακή διδασκαλία και τους εκπροσώπους της ως εξαιρετικά σημαντικούς παράγοντες για τη δημόσια σφαίρα.<sup>16</sup>

Αρκετοί καθηγητές του Πανεπιστημίου, μάλιστα, διατηρούσαν στενές σχέσεις με τις εκάστοτε κυβερνήσεις, είτε ως Υπουργοί είτε ως σύμβουλοι του Υπουργείου Παιδείας, «γεγονός που τους επέτρεπε να συμμετέχουν σε πολλές από τις αποφάσεις που αφορούσαν την τύχη του προσωπικού του ιδρύματος».<sup>17</sup> Το διδακτικό προσωπικό βέβαια δε μπορούμε να πούμε ότι υπήρξε ενιαίο, αντίθετα, η διαδρομή του συνδέθηκε με αντιπαραθέσεις και συγκρούσεις που δεν περιορίζονταν στα πανεπιστημιακά αμφιθέατρα και συχνά απασχολούσαν την κοινή γνώμη. «Οι συγκρούσεις αυτές άλλοτε εξηγούνται στο πλαίσιο του πανεπιστημιακού μικρόκοσμου και άλλοτε εγγράφονται σε ευρύτερες ιδεολογικές και πολιτικές διαφορές».<sup>18</sup> Συχνά απομακρύνονταν από το Πανεπιστήμιο καθηγητές που άνηκαν στον αντικυβερνητικό χώρο και στη θέση τους διορίζονταν, συνήθως, πρόσωπα προσκείμενα στην κυβερνητική παράταξη. «Τις περισσότερες φορές όμως οι απολυμένοι καθηγητές επανέρχονταν στη θέση τους στην επόμενη κυβερνητική μεταβολή».<sup>19</sup> Αρκετοί από τους διδάσκοντες επεδίωξαν να συμμετέχουν ενεργά στην πολιτική σκηνή παράλληλα με την πανεπιστημιακή τους ιδιότητα, ή εγκαταλείποντάς την προσωρινά ή και μόνιμα, καταλαμβάνοντας τις πιο υψηλές θέσεις στην κυβερνητική και κρατική ιεραρχία.<sup>20</sup>

## **β. Πανεπιστήμιο και Κράτος. Ο Προσωρινός Κανονισμός 1837**

Οι σχέσεις του Πανεπιστημίου με την πολιτική εξουσία υπήρξαν καθοριστικές για τη φυσιογνωμία, τη στελέχωση, αλλά σε μεγάλο βαθμό και τις κατευθύνσεις των γνωστικών αντικειμένων του. Ως τις αρχές του 20ού αιώνα (1911) το Πανεπιστήμιο λειτούργησε με βάση τον Προσωρινό κανονισμό του 1837, που ακολουθούσε γενικά τα γερμανικά πρότυπα και κατοχύρωνε θεσμικά το δικαίωμα της εκτελεστικής εξουσίας να παρεμβαίνει στα εσωτερικά του ιδρύματος περιορίζοντας την αυτονομία

---

16. Γαβρόγλου, Καραμανωλάκης, Μπάρκουλα 2014, 34.

17. Λάππας 1989, 137.

18. Γαβρόγλου, Καραμανωλάκης, Μπάρκουλα 2014, 35.

19. Λάππας 1989, 140.

20. Γαβρόγλου, Καραμανωλάκης, Μπάρκουλα 2014, 35.

του.<sup>21</sup> Ο Κανονισμός αυτός περιέγραφε αρκετά συνοπτικά και με πολλές ασάφειες τις διάφορες λειτουργίες του ιδρύματος.<sup>22</sup> Σύμφωνα με το άρθρο 27 του Προσωρινού Κανονισμού, αυτοτέλεια και αυτοδιοίκηση δεν υπήρχαν και το πανεπιστήμιο λειτουργούσε υπό την άμεση επιτήρηση του Υπουργείου Παιδείας.<sup>23</sup> Η επιλογή των πρώτων καθηγητών γινόταν αποκλειστικά από το Υπουργείο, μάλιστα ο καθένας με ιδιαίτερο μισθό, ανάλογα με την εύνοια που είχε,<sup>24</sup> ενώ το πανεπιστήμιο ήταν αποκλεισμένο από την εκλογή του καθηγητικού προσωπικού του.<sup>25</sup> Στον Προσωρινό κανονισμό δεν καθορίζονταν επίσης με σαφήνεια τα κριτήρια επιλογής των διδασκόντων ωστόσο η κατοχή ενός μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών ήταν απαραίτητη προϋπόθεση τόσο για τη θέση του υφηγητή όσο και του καθηγητή.<sup>26</sup> Το δικαίωμα του Υπουργού Παιδείας να επιλέγει τους καθηγητές δεν περιόριζε μόνο την αυτονομία του Πανεπιστημίου, απέβλεπε στον έλεγχο του διδακτικού προσωπικού και μέσα απ' αυτό του ίδιου του Πανεπιστημίου.<sup>27</sup>

Το 1841 νέα διατάγματα του Υπουργείου Παιδείας επέφεραν σημαντικές αλλαγές στον τρόπο διοίκησης διευρύνοντας το δικαίωμα επιλογής του βασιλιά, στην πραγματικότητα του υπουργού Παιδείας, και άρα τη δυνατότητα παρέμβασής του χωρίς να καταργεί το αυτοδιοίκητο του πανεπιστημίου.<sup>28</sup> Σύμφωνα με το άρθρο 9 του κανονισμού αποκλειστικά υπεύθυνη για την επιλογή των καθηγητών του πανεπιστημίου ήταν η εκάστοτε κυβέρνηση. Οι καθηγητές διορίζονταν από τον βασιλιά μετά από πρόταση του Υπουργείου Παιδείας. Προβλεπόταν η οικονομική τους ενίσχυση, όπως και των υπόλοιπων διδασκόντων, από τα δίδακτρα τα οποία θα κατέβαλλαν οι φοιτητές. Η σχετική με τα δίδακτρα διάταξη ανεστάλη το 1838 με βασιλικό διάταγμα έως την έγκριση του Οριστικού κανονισμού του πανεπιστημίου που επιβλήθηκε τελικά στη δεκαετία του 1890.<sup>29</sup>

Το 1843, μετά την επανάσταση της 3<sup>ης</sup> Σεπτεμβρίου, οι καθηγητές του πανεπιστημίου ζήτησαν από την Εθνοσυνέλευση να αντιπροσωπεύεται το ίδρυμα ως σωματείο αυτοτελές, με έναν βουλευτή στη Βουλή αλλά και στη Γερουσία

---

21. Γαβρόγλου, Καραμανωλάκης, Μπάρκουλα 2014, 22.

22. Λάππας 1989, 140.

23. Βαμπάς 1885, 64-65.

24. Γαβρόγλου, Καραμανωλάκης, Μπάρκουλα, 2014, 8.

25. Βαμπάς 1885, 53.

26. Γαβρόγλου, Καραμανωλάκης, Μπάρκουλα 2014, 67.

27. Πανταζίδης 1889, 197.

28. Γαβρόγλου, Καραμανωλάκης, Μπάρκουλα 2014, 64.

29. Στο ίδιο, 66-67.

προκειμένου να προασπίζουν τα συμφέροντα του ιδρύματος, κατά το πρότυπο που ίσχυε στα αγγλικά και σε ορισμένα γερμανικά πανεπιστήμια. Η Εθνοσυνέλευση έκανε δεκτό το αίτημα των πανεπιστημιακών δημιουργώντας έτσι μία μοναδική εξαίρεση στο σώμα των βουλευτών, με την εκλογή αντιπροσώπου ο οποίος δεν προάσπιζε μόνο το εθνικό συμφέρον, αλλά και το συμφέρον ενός «εκπαιδευτικού σώματος, όπως αυτοπροσδιορίζονταν οι καθηγητές στη σχετική αίτησή τους στην Εθνοσυνέλευση».<sup>30</sup>

Από την ίδρυση του πανεπιστημίου ο διορισμός των καθηγητών αποτελούσε αποκλειστική ευθύνη της εκάστοτε κυβέρνησης όμως το 1875, κατά τη σύντομη περίοδο της πρώτης κυβέρνησης Τρικούπη, διορίστηκαν στη Νομική Σχολή δύο καθηγητές, ο Νικόλαος Διομήδης Κυριακός και ο Κ. Κωστής, μετά από γνωμοδότηση των καθηγητών της σχολής, αλλά η ρύθμιση αυτή καταργήθηκε αμέσως μετά την πτώση της κυβέρνησης.<sup>31</sup> Το 1882, κατά τη νέα πρωθυπουργία Χ. Τρικούπη, ορίστηκε με βασιλικό διάταγμα ότι, σε περίπτωση χηρείας έδρας, η οικεία σχολή μετά από απόφαση του σώματος των καθηγητών θα πρότεινε τον καταλληλότερο στον υπουργό Παιδείας.<sup>32</sup> Η κυβέρνηση Χ. Τρικούπη προχώρησε επίσης στην απόλυση όλων των καθηγητών που είχαν διοριστεί από το 1875 έως το 1882 βάσει του προηγούμενου καθεστώτος, χωρίς τη γνωμοδότηση των καθηγητών της οικείας σχολής.<sup>33</sup>

### **γ. Το γλωσσικό ζήτημα στο «αντιδραστικό» πανεπιστήμιο**

Από τα πρώτα χρόνια της λειτουργίας του «Γεμένους των Μουσών», η αρχαΐζουσα καθαρεύουσα αναδείχτηκε στην επίσημη γλώσσα του. Στο τέλος του 19ου αιώνα, όταν το γλωσσικό ζήτημα έκανε δυναμικά την εμφάνισή του στο προσκήνιο το αρχαϊόπληκτο, όπως κατηγορήθηκε από τους δημοτικιστές, πανεπιστήμιο στο σύνολό του και ιδιαίτερα η Φιλοσοφική Σχολή πρωτοστάτησαν στο γλωσσικό ζήτημα και αναδείχτηκαν οε προπύργιο της κινητοποίησης εναντίον της δημοτικής.<sup>34</sup> Η κινητοποίηση αυτή αποτυπώθηκε στα επιστημονικά κείμενα των καθηγητών του πανεπιστημίου και στη μαχητική στάση του φοιτητικού σώματος, αλλά και μερίδας του καθηγητικού προσωπικού, «που πρωτοστάτησαν στα συλλαλητήρια και στις δια-

30. Γαβρόγλου, Καραμανωλάκης, Μπάρκουλα 2014, 69.

31. Παπαπάνος 1970, 108.

32. Βαμπάς 1885, 33-35.

33. Πανταζίδης 1889, 198.

34. Γαβρόγλου, Καραμανωλάκης, Μπάρκουλα 2014, 19-20.

δηλώσεις που αναστάτωσαν την Αθήνα στις αρχές του 20<sup>ου</sup> αιώνα», όπως για παράδειγμα στα Ευαγγελικά και στα Ορεστειακά.<sup>35</sup>

Στα τέλη του 19<sup>ου</sup> και στις αρχές του 20<sup>ου</sup> αιώνα οι φοιτητές στρατεύτηκαν στους εθνικούς αγώνες, στην αρχή μεμονωμένα και στη συνέχεια συγκροτώντας από κοινού ένοπλα σώματα, όπως στην Κρητική Επανάσταση ή τον Μακεδονικό Αγώνα.<sup>36</sup> «Η προάσπιση του εθνικού περιελάμβανε όλα εκείνα τα στοιχεία που συγκροτούσαν την ταυτότητα του έθνους-κράτους, και ανάμεσά τους περίοπτη θέση κατείχε η γλώσσα». Η ενεργή συμμετοχή των φοιτητών δίπλα στους καθηγητές τους σε κινητοποιήσεις και δράσεις ενάντια στο δημοτικισμό και τους δημοτικιστές «ανέδειξαν την παρουσία τους ως θεματοφυλάκων της εθνικής γλώσσας, ως υπερασπιστών της ταυτότητας του ελληνικού έθνους στο πλαίσιο των γλωσσικών παρακαταθηκών που το ίδιο το πανεπιστήμιο τους είχε παραδώσει».<sup>37</sup>

#### **δ. Ο Πρώτος Οργανισμός του Πανεπιστημίου (1911)**

Μετά το κίνημα στο Γουδί το 1909 το Πανεπιστήμιο δέχθηκε σκληρή κριτική από τον Τύπο για την ανεπαρκή εκπαίδευση που πρόσφερε και το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο του διδακτικού προσωπικού του. Τον Φεβρουάριο του 1910, ο Στρατιωτικός Σύνδεσμος με υπόμνημά του στον πρωθυπουργό Στέφανο Δραγούμη ζήτησε την απόλυση όλων των καθηγητών του Πανεπιστημίου. Σε αντικατάσταση, σύμφωνα με την πρόταση του Στρατιωτικού Συνδέσμου, ο Υπουργός Παιδείας είχε το δικαίωμα διορισμού τριών έως πέντε καθηγητών σε κάθε σχολή, οι οποίοι θα προχωρούσαν σε προτάσεις για διορισμό άλλων. Ανάμεσα στις απαιτήσεις του Συνδέσμου ήταν ο διορισμός Ελλήνων που δίδασκαν σε ξένα πανεπιστήμια ως νέων καθηγητών.<sup>38</sup> Η κυβέρνηση έκανε δεκτή την πρόταση και το Μάρτιο του 1910 η κυβέρνηση Στέφανου Δραγούμη με εισήγηση του Υπουργού Παιδείας Ανδρέα Παναγιωτόπουλου ψήφισε το νόμο ΓΨΛΑ της 3<sup>ης</sup> Μαρτίου 1910 «περί εκκαθάρισεως του Εθνικού Πανεπιστημίου»,<sup>39</sup> σύμφωνα με τον οποίο επρόκειτο να συσταθεί δεκαπενταμελής Επιτροπή καθηγητών από το ίδιο το Πανεπιστήμιο που θα υποδείκνυε τους απολυτέους καθηγητές, λαμβάνοντας υπόψη το όριο ηλικίας ή την προϋπηρεσία τους.<sup>40</sup> Το Πανεπιστήμιο απέφυγε να εκφέρει

---

35. Γαβρόγλου, Καραμανωλάκης, Μπάρκουλα 2014, 20.

36. Στο ίδιο, 37.

37. Στο ίδιο, 38.

38. Σταυρίδη-Πατρικίου 1989, 215-216.

39. Ε.τ.Κ. φ.178/24 Μαΐου 1910, νόμος ΓΨΛΑ, 1033-1035.

40. Σιμενή 2008, 127-129.

γνώμη και η κυβέρνηση με την πράξη 151 της 12<sup>ης</sup> Ιουλίου 1910 αποφάσισε την απομάκρυνση για 20 από τους 57 καθηγητές του Πανεπιστημίου.<sup>41</sup>

Τον Ιούλιο του 1911 με την ψήφιση δύο νόμων από τη Β' Αναθεωρητική Βουλή, του νόμου ΓΩΚΓ<sup>42</sup> «Περί Εθνικού Πανεπιστημίου» και του ΓΩΚΕ<sup>43</sup> «Περί Καποδιστριακού Πανεπιστημίου» καθιερώνεται η διχοτόμηση του πανεπιστημίου στα δύο ιδρύματα, με κοινή όμως διοίκηση υπό τον έλεγχο και την εποπτεία του Υπουργού Παιδείας.<sup>44</sup> «Στην πραγματικότητα η διαίρεση αυτή ήταν τυπική και δεν εξυπηρετούσε εκπαιδευτικές ή διοικητικές, αλλά οικονομικές σκοπιμότητες».<sup>45</sup> Οι δύο νόμοι (ΓΩΚΓ/1911 και ΓΩΚΕ/1911) αποτέλεσαν έναν ολοκληρωμένο οργανισμό που κάλυπτε πολλά κενά τού προσωρινού κανονισμού και εκσυγχρόνιζε την οργάνωση και τη λειτουργία τού Πανεπιστημίου και της ανώτατης εκπαίδευσης γενικότερα<sup>46</sup> περιορίζοντας τη δυνατότητα παρέμβασης του Υπουργού Παιδείας και διευρύνοντας τη διαδικασία αυτονομίας του διδακτικού προσωπικού, που είχε ξεκινήσει με τα βασιλικά διατάγματα της κυβέρνησης Χ. Τρικούπη, το 1882.<sup>47</sup>

Με βάση τον οργανισμό του 1911 η διαδικασία πρόσληψης των καθηγητών θα αποτελούσε πλέον αποκλειστική αρμοδιότητα της σχολής στην αναπαραγωγή του διδακτικού προσωπικού της.<sup>48</sup> Ο διορισμός τού υποψηφίου που αναδείκνυε η απόλυτη πλειοψηφία του συνόλου των τακτικών καθηγητών ήταν υποχρεωτικός για τον υπουργό, ο οποίος έπρεπε να εκδώσει το σχετικό διάταγμα μέσα σε ένα μήνα.<sup>49</sup> Σε περίπτωση που δεν είχαν τηρηθεί οι προβλεπόμενες προθεσμίες, ο Υπουργός μπορούσε να ακυρώσει τον διορισμό και η διαδικασία επαναλαμβανόταν. Από αυτές τις διαδικασίες εξαιρούνταν οι Έλληνες καθηγητές που «έχουν διδάξει σε ξένο αναγνωρισμένο Πανεπιστήμιο κι «έχουν συγγράψει έργα επιστημονικής αξίας»<sup>50</sup> και ξένοι καθηγητές από το εξωτερικό, τους οποίους μπορούσε να διορίσει κατευθείαν ο υπουργός.<sup>51</sup> Επίσης θεσπίστηκε ως όριο υποχρεωτικής αποχώρησης

---

41. Σταυρίδη-Πατρικίου 1989, 215-216.

42. Ε.τ.Κ. φ.178/12 Ιουλίου 1911, νόμος ΓΩΚΓ, 809-822.

43. Ε.τ.Κ. φ.183/17 Ιουλίου 1911, νόμος ΓΩΚΕ, 845-855.

44. Παπαπάνος 1970, 161.

45. Η διαίρεση έγινε για να εκπληρωθεί ο όρος της διαθήκης της 4ης Φεβρουαρίου 1849 του ευεργέτη του Πανεπιστημίου, Ιωάννη Δομπόλη, που επιθυμούσε το Πανεπιστήμιο να φέρει το όνομα του στενού φίλου του και πρώτου Κυβερνήτη της Ελλάδας, Ιωάννη Καποδίστρια, στο ίδιο, 162.

46. Στο ίδιο, 162.

47. Γαβρόγλου, Καραμανωλάκης, Μπάρκουλα 2014, 204

48. Παπαπάνος 1970, 165

49. Στο ίδιο, 166.

50. Στο ίδιο, 167.

51. Γαβρόγλου, Καραμανωλάκης, Μπάρκουλα 2014, 204.

των καθηγητών από το πανεπιστήμιο το 70<sup>ο</sup> έτος της ηλικίας τους, ενώ ως το 1911 δεν υπήρχε όριο ηλικίας.<sup>52</sup> Ακόμη σύμφωνα με το νέο νόμο ο Υπουργός είχε δικαίωμα να επιβάλλει πειθαρχικές ποινές στο διδακτικό προσωπικό του Πανεπιστημίου ύστερα όμως από απόφαση τού πειθαρχικού συμβουλίου<sup>53</sup> κι επίσης καταργούνταν ή δωρεάν παροχή ανώτατης εκπαίδευσης καθώς οι φοιτητές υποχρεώνονταν να πληρώνουν δίδακτρα.<sup>54</sup>

Τον Ιούλιο του 1911 το Πανεπιστήμιο προσπάθησε να αντιδράσει στις εκκαθαρίσεις ασκώντας πίεση μέσω 190 βουλευτών, βενιζελικής κατά βάση προέλευσης, οι οποίοι κατέθεσαν σχετική τροπολογία, και να επιτύχει την ψήφιση νόμου, το καλοκαίρι του 1911 (αμέσως μετά την ψήφιση του οργανισμού του Πανεπιστημίου), σύμφωνα με τον οποίο επανήρθαν οι απολυθέντες καθηγητές μετά από γνωμοδότηση επιτροπής. Το 1912 με ένα νέο νόμο επαναδιορίζονταν απευθείας από την κυβέρνηση οι απολυθέντες καθηγητές άνοιγε ο δρόμος για τη θεσμοθέτηση της αυτονομίας του Πανεπιστημίου το οποίο διόριζε πλέον όλο του το προσωπικό χωρίς την παρέμβαση της Πολιτείας και το πιο σημαντικό, οι τακτικοί καθηγητές εκλέγονταν από τους τακτικούς καθηγητές.<sup>55</sup> «Με την αυτονομία που παρείχαν οι νόμοι του 1911, το Πανεπιστήμιο είχε πια τη δυνατότητα της αναπαραγωγής του διδακτικού προσωπικού του, άρα και της ιδεολογίας του.»<sup>56</sup>

### **ε. Η Προσπάθεια ελέγχου του Πανεπιστημίου**

Η κυβέρνηση Βενιζέλου επιδίωξε να αλώσει και να ελέγξει το Πανεπιστήμιο, διορίζοντας καθηγητές προσκείμενους στο βενιζελικό στρατόπεδο στις κενές έδρες που απέμεναν μετά τον επαναδιορισμό των απολυθέντων.<sup>57</sup> Η αναδιοργάνωση του Πανεπιστημίου, έτσι όπως την όρισαν οι νόμοι του 1911, σταδιακά άρχισε να αποκαλύπτει τη διαφορετική συμπεριφορά της κάθε Σχολής. «Η κύρια απόπειρα εισόδου της ισορροπίας γίνεται, βέβαια, στη Νομική που αποτέλεσε τη Σχολή που κατεξοχήν ενδιέφερε την κυβέρνηση. Οι νομικοί εξασφάλιζαν τη θεσμική θεμελίωση της εξουσίας, ερμήνευαν τους νόμους και τα συντάγματα και το κυριότερο τα κατασκεύαζαν». Το εγχείρημα των Φιλελευθέρων πραγματοποιήθηκε με επιτυχία

52. Γαβρόγλου, Καραμανωλάκης, Μπάρκουλα 2014, 205.

53. Στο πειθαρχικό Συμβούλιο συμμετείχαν η Σύγκλητος και 6 μέλη του Άρειου Πάγου, Παπαπάνος 1970, 170.

54. Στο ίδιο, 172-173.

55. Σταυρίδη- Πατρικίου 1989, 219-220.

56. Στο ίδιο, 220.

57. Στο ίδιο.



στη Νομική το 1911 και ολοκληρώθηκε με κάποιες απομακρύνσεις και κάποιους διορισμούς κατά την περίοδο 1917-1920, ενώ για τη Φυσικομαθηματική και την Ιατρική Σχολή δεν έχουμε μια εξίσου ολοκληρωμένη εικόνα.<sup>58</sup>

Η Σχολή που δημιούργησε πρόβλημα στην αλλαγή του συστήματος ισορροπιών που επιδίωκε το βενιζελικό στρατόπεδο ήταν η Φιλοσοφική Σχολή, η οποία αντιδρούσε σταθερά σε κάθε μεταρρυθμιστική απόπειρα της Κυβέρνησης, με το μόνιμο φόβο ότι πίσω από τις καινοτομίες κρύβεται δημοτικιστικός δάκτυλος.<sup>59</sup> Όταν η κυβέρνηση κατέθεσε τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια του 1913, γνωστά ως νομοσχέδια Τσιριμώκου, για την ενίσχυση της τεχνικής μέσης εκπαίδευσης, η Φιλοσοφική Σχολή υπέβαλε υπόμνημα για να αποσυρθούν τα νομοσχέδια, με τα οποία «κατεφέρετο πλήγμα δεινόν κατά της διδασκαλίας της ελληνικής γλώσσας και της ανθρωπιστικής καθόλου εκπαίδευσως».<sup>60</sup> Είναι χαρακτηριστικό ότι στη Φιλοσοφική Σχολή η κυβέρνηση πέτυχε μόνον ένα διορισμό και όχι εκλογή, μετά από πολύμηνη μάχη, στη βαθμίδα του τακτικού καθηγητή, του Σίμου Μενάρδου. Όμως ακόμα και μετά το διορισμό Μενάρδου έγιναν προσπάθειες για να ακυρωθεί ο διορισμός για λόγους κυρίως συνταγματικής τάξης. Ο Μενάρδος, που ήταν λέκτορας του Πανεπιστημίου της Οξφόρδης, είχε γράψει σε νεανική ηλικία ένα βιβλίο στη δημοτική γλώσσα. «Αποτελούσε επομένως ύβριν κατά του Πανεπιστημίου, ράπισμα κατά του μόλις ψηφισθέντος Συντάγματος [...] ο διορισμός μαλλιαρού καθηγητού».<sup>61</sup>

Μετά την ήττα του Βενιζέλου τον Νοέμβριο του 1920, οι αντιβενιζελικοί είχαν την ευκαιρία να εφαρμόσουν το δικό τους εκπαιδευτικό πρόγραμμα, να αποκαταστήσουν του 19 απολυθέντες καθηγητές από τους βενιζελικούς τον Ιανουάριο του 1919.<sup>62</sup> Με το Νόμο 2905, ο νέος οργανισμός του Πανεπιστημίου του 1922, τη διοίκηση ασκούσαν ο Πρύτανης, ο οποίος επιλεγόταν από τον Υπουργό Παιδείας ανάμεσα σε τρεις υποψηφίους που εκλέγονταν από τους καθηγητές, και η επταμελής Σύγκλητος, στην οποία είχαν δικαίωμα εκλογής μόνο τακτικοί καθηγητές, οι οποίοι παράλληλα είχαν και τον πρώτο λόγο στο διορισμό των υφηγητών. Ακόμη ο νέος οργανισμός συγκέντρωνε την εξουσία στους καθηγητικούς Συλλόγους των Σχολών, από τους οποίους ορίζονταν οι έκτακτοι και τακτικοί καθηγητές και οι

---

58. Σταυρίδη- Πατρικίου 1989, 220.

59. Στο ίδιο.

60. Δημαράς 1974, 99-100.

61. Σταυρίδη- Πατρικίου 1989, 222

62. *Εφημερίς Συζητήσεων της Γερουσίας*, Συνεδρίαση 43<sup>η</sup>, 19<sup>ης</sup> Μαρτίου 1932, 424.

κοσμήτορες, αλλά και στο Πειθαρχικό Συμβούλιο, το οποίο απαρτιζόταν από τη Σύγκλητο και έξι Αρεοπαγίτες.<sup>63</sup> Λίγο αργότερα, το 1915 (ν. 574/1915), σημειώθηκε μια νέα προσπάθεια της πολιτείας προκειμένου να παρεμβαίνει στην εκλογή των καθηγητών. Συγκεκριμένα επιτράπηκε για ορισμένο χρονικό διάστημα η πλήρωση των κενών εδρών εκτάκτων καθηγητών χωρίς διαγωνισμό αλλά μόνο με πρόταση της οικείας σχολής. Αν όμως η σχολή δεν πρότεινε μέσα σε δύο μήνες υποψήφιο τότε ο υπουργός θα μπορούσε να διορίσει τους καθηγητές αυτούς και χωρίς την πρόταση της σχολής.<sup>64</sup>

Το Νοέμβριο του 1917, οι καθηγητές της Φιλοσοφικής Σχολής άσκησαν πιέσεις για την ψήφιση νόμου που θα άλλαζε το όριο ηλικίας αποχώρησης από τα 70 χρόνια, που είχε θεσμοθετηθεί με τον οργανισμό του 1911, στα 75 χρόνια, μόνο για τη συγκεκριμένη σχολή. Στο μεταξύ, η κυβέρνηση αποφάσισε να προχωρήσει και σε νέες απολύσεις φιλοβασιλικών καθηγητών, στις οποίες ενεργό ρόλο διαδραμάτισε ο Δημήτρης Γληνός, γενικός γραμματέας του υπουργείου Παιδείας.<sup>65</sup> Ωστόσο μετά την εκλογική ήττα του Βενιζέλου το Νοεμβρίου του 1920, ο νέος Υπουργός Παιδείας της φιλοβασιλικής κυβέρνησης Θ. Ζαΐμης, καθηγητής της Χειρουργικής και απολυθείς ο ίδιος το 1918, επανέφερε στην υπηρεσία τους απολυθέντες καθηγητές και παράλληλα ακύρωσε όλες τις προσλήψεις που έγιναν μετά τις απολύσεις.<sup>66</sup>

#### **στ. Ο δεύτερος Οργανισμός και η ίδρυση του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης**

Κατά τη δεύτερη δεκαετία του 20<sup>ού</sup> αιώνα, η καταλυτική παρουσία του Βενιζέλου (1864-1936), ο Εθνικός Διχασμός και οι προσπάθειες της βενιζελικής παράταξης για εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις συνάντησαν την ισχυρή αντίδραση του Πανεπιστημίου Αθηνών, όταν σημειώθηκε και η πρώτη σαρωτική εκκαθάριση του διδακτικού προσωπικού του το 1910. Ο φόβος της δημοτικής γλώσσας «κυριάρχησε σε όλες τις αντιδράσεις του, οι οποίες σε μεγάλο βαθμό κινήθηκαν στην κατεύθυνση διατήρησης των κεκτημένων, αλλά και των θεωρητικών παραδοχών που τα δικαιολογούσαν, ενισχυμένων πάντα με τον χαρακτήρα του εθνικά ωφέλιμου».<sup>67</sup>

Τον Ιούλιο του 1922 ψηφίστηκε ο νέος οργανισμός του Πανεπιστημίου, από

---

63. Μαρκέτος 1989, 402.

64. Παπαπάνος 1970, 175.

65. Σιμενή 2008, 210-211

66. Γαβρόγλου, Καραμανωλάκης, Μπάρκουλα 2014, 209.

67. Σιμενή 2008, 1

την κυβέρνηση Δημητρίου Γούναρη (1867-1922), με Υπουργό Παιδείας τον Κ. Πολυγένη, καθηγητή του Αστικού Δικαίου. Ο νέος νόμος (ν.2905/1922) αποτέλεσε συντηρητική αναδίπλωση σε σχέση με τον προηγούμενο του 1911, επιδιώκοντας κυρίως τη διεύρυνση των κεκτημένων των τακτικών καθηγητών. Οι σχολές, μετά την αποτυχία αξιοποίησης του κληροδοτήματος Ι. Δομπόλη, ενώθηκαν πάλι σε ένα ίδρυμα, στο Αθήνησι Εθνικόν και Καποδιστριακόν Πανεπιστήμιον.<sup>68</sup>

Μετά τις ανεπιτυχείς προσπάθειες των βενιζελικών κυβερνήσεων να αποκτήσουν ερείσματα στο Πανεπιστήμιο Αθηνών μέσω μιας σειράς σημαντικών θεσμικών μεταρρυθμίσεων, η μοναδική λύση που προκρίθηκε ως πιο αποτελεσματική ήταν η ίδρυση νέου Πανεπιστημίου στη Θεσσαλονίκη και μιας νέας Φιλοσοφικής Σχολής. Η κυβέρνηση του Ανδρέα Μιχαλακόπουλου κατέθεσε τον ιδρυτικό νόμο του πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (ν. 3341/14-6-25) που ψηφίστηκε στις 5 Ιουνίου 1925 και δημοσιεύθηκε στο φύλλο *Εφημερίδας της Κυβερνήσεως* της 22ας Ιουνίου 1925.<sup>69</sup> Ο νέος νόμος όπως ήταν φυσικό προκάλεσε την έντονη αντίδραση του Αθήνησι, καθώς δεν συμπεριέλαβε τις δικές του προτάσεις, ενώ παραχωρούσε το δικαίωμα στο υπουργείο Παιδείας να μεταθέτει καθηγητές του Πανεπιστημίου Αθηνών για ένα έτος στη Θεσσαλονίκη.<sup>70</sup>

Τον Νοέμβριο του 1926 ξεκίνησε η λειτουργία της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης και η στελέχωσή της, σύμφωνα και με τον νόμο του 1925, έγινε από το Υπουργείο Παιδείας με τον άμεσο διορισμό των πρώτων καθηγητών της.<sup>71</sup> Το Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης δέχτηκε όλες τις φιλελεύθερες δυνάμεις που είχαν συσπειρωθεί κυρίως γύρω από την ιδέα της Εκπαιδευτικής Μεταρρύθμισης του 1917 και είχαν επί χρόνια αποκλειστεί από τη Φιλοσοφική Σχολή της Αθήνας.<sup>72</sup> Οι πρώτοι καθηγητές που εκλέχθηκαν, ο Μανόλης Τριανταφυλλίδης, ο Γιάννης Αποστολάκης και ο Χαράλαμπος Θεοδωρίδης, ήταν επιφανείς δημοτικιστές, «γεγονός το οποίο σε συνδυασμό με το πνεύμα γλωσσικής ανοχής που χαρακτήριζε το μεγαλύτερο τμήμα του διδακτικού προσωπικού οδήγησε στην ανάδειξη της Φιλοσοφικής Σχολής Θεσσαλονίκης ως του κατεξοχόν εκπροσώπου του εκπαιδευτικού δημοτικισμού στην ανώτατη εκπαίδευση».<sup>73</sup> Η

---

68. Γαβρόγλου, Καραμανωλάκης, Μπάρκουλα 2014, 210.

69. Φούκας 2010, 47- 49.

70. Γαβρόγλου, Καραμανωλάκης, Μπάρκουλα 2014, 216.

71. Φούκας 2010, 47- 49.

72. Μαρκέτος 1989, 401.

73. Σταυρίδη-Πατρικίου 1989, 222.

Φιλοσοφική Σχολή της Αθήνας από την πρώτη στιγμή θεώρησε ανταγωνιστικό το νέο τμήμα της Φιλοσοφικής Θεσσαλονίκης<sup>74</sup> και επιδίωξε να το χειραγωγήσει, δημιουργώντας μια σχολή απόλυτα εξαρτημένη από την τελευταία.<sup>75</sup>

Η ίδρυσή του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης συνιστούσε μια σχεδόν αναπόφευκτη επιλογή, λόγω της διεύρυνσης της έκτασης της χώρας και του πληθυσμού της. Το Πανεπιστήμιο Αθηνών εξ αρχής επιχείρησε να περιορίσει τις καινοτομίες του νέου θεσμού και να ελέγξει τις διαδικασίες οργάνωσης και στελέχωσης του νέου πανεπιστημίου, για να το προσαρμόσει στα δικά του πρότυπα και να το υποτάξει, χωρίς όμως αποτέλεσμα. Στη συνέχεια προσπάθησε να επηρεάσει τον διορισμό των καθηγητών της νέας Φιλοσοφικής και αντιτάχθηκε σθεναρά στη μετακίνηση διδασκόντων από το νεότερο στο παλαιότερο ίδρυμα, ενώ συνολικά αγωνίστηκε για τη διατήρηση της πρωτοκαθεδρίας του για την προστασία των κεκτημένων του<sup>76</sup> φέρνοντας διαρκώς διάφορα προσκόμματα στη λειτουργία του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.<sup>77</sup>

### **ζ. Η ανάδυση του κομμουνιστικού κινδύνου**

Μετά την πτώση της δικτατορίας του Θ. Πάγκαλου το 1926 το κομμουνιστικό κόμμα στράφηκε προς τους διανοούμενους και τους φοιτητές θεωρώντας ότι το κίνημά τους θα μπορούσε να αποτελέσει τμήμα της ευρύτερης πάλης κατά του καθεστώτος, σύμφωνα με τις επιταγές της Γ' Διεθνούς που πλέον θεωρούσε τους διανοούμενους «επιστημονικό προλεταριάτο». Ένας μικρός αριθμός φοιτητών στράφηκε προς τις σοσιαλιστικές και τις κομμουνιστικές ιδέες και παράλληλα προς τον δημοτικισμό, κάνοντας αισθητή την παρουσία του με τη δράση του εντός των αιθουσών αλλά και του προαυλίου.<sup>78</sup> Η κριτική τους στο πανεπιστήμιο συνοδεύτηκε από την ανοιχτή πολιτική αντίθεση προς τους καθηγητές τους και τη δημιουργία μιας σημαντικής απόστασης ανάμεσα στους δύο πόλους της εκπαιδευτικής διαδικασίας.<sup>79</sup> Παρά τη σταδιακή αλλαγή όμως το φοιτητικό σώμα και κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου διατήρησε στην πλειονότητά του τα συντηρητικά στοιχεία που το χαρακτήριζαν στο τέλος του 19<sup>ου</sup>

---

74. Γαβρόγλου, Καραμανωλάκης, Μπάρκουλα 2014, 217-218.

75. Ευαγγελινός 2004, 46.

76. Ευαγγελινός 2004, 20.

77. Μαρκέτος 1989, 418.

78. Χριστοδούλου 2007, 6-8.

79. Γαβρόγλου, Καραμανωλάκης, Μπάρκουλα 2014, 38.

αιώνα.<sup>80</sup>

Το Πανεπιστήμιο Αθηνών βρέθηκε στο στόχαστρο του φοιτητικού κινήματος, καθώς θεωρήθηκε ο κατεξοχόν εκπρόσωπος και στυλοβάτης του αστικού καθεστώτος ενώ η κριτική των αριστερών φοιτητών αφορούσε κυρίως τον επιστημονικό συντηρητισμό και τον αστικό ιδεαλισμό των καθηγητών του πανεπιστημίου. Η σκληρότερη κριτική αφορούσε τη Φιλοσοφική, ως εκπρόσωπο της αρχαιολατρίας και της προγονολατρίας, η οποία συνδιαλεγόταν σε μεγαλύτερο βαθμό από κάθε άλλη σχολή με την πολιτική εξουσία και παρενέβαινε σε κάθε νέα μεταρρυθμιστική απόπειρα στο χώρο της εκπαίδευσης.<sup>81</sup> Το ίδρυμα χαρακτηρίστηκε «αντιδραστικό» στο σύνολό του και φορέας εναντίωσης στην επερχόμενη αλλαγή της κοινωνίας. «Η κριτική συνοδεύτηκε για πρώτη φορά με την ανοιχτή πολιτική αντίθεση μέρους των φοιτητών προς τους καθηγητές τους και με τη δημιουργία μιας σημαντικής απόστασης ανάμεσα στους δύο πόλους της εκπαιδευτικής διαδικασίας».<sup>82</sup>

Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι στη νεοελληνική πεζογραφία οι πανεπιστημιακοί καθηγητές παρουσιάζονται σχεδόν αποκλειστικά με μελανά χρώματα. Δεν συναντάμε, άλλωστε, παρά ελάχιστα μυθιστορηματικά πρόσωπα καθηγητές με ρόλο πρωταγωνιστή, όπως για παράδειγμα ο Αντρέας Ολπιέρης στην «Αρρωστη δούλα» (1907) του Γιάννη Ψυχάρη και ο Ρίτσος Καλογεράς στο «Τυχεροί και άτυχοι» (1924) του Γρηγόρη Ξενόπουλου. Οι συγγραφείς στο σύνολό τους παρουσιάζουν τους πανεπιστημιακούς ήρωες ως εντελώς δευτερεύουσες μορφές στην πλοκή των έργων τους που δε δρουν σαν ζωντανοί χαρακτήρες, αλλά κυρίως μέσα από τις αφηγήσεις των άλλων ηρώων. Τα προβλήματα των φοιτητών δημιουργούνται από μια γενικευμένη απογοήτευση για το είδος της γνώσης που παρέχεται στις ανώτατες σχολές και για τη ποιότητα των πνευματικών τους οδηγών.<sup>83</sup> Σε μια άλλη περίπτωση, στην «Αστροφεγγιά» (1946) του Ι.Μ. Παναγιωτόπουλου, ο πανεπιστημιακός καθηγητής είναι ένας άνθρωπος άχαρα γερασμένος με ασήμαντο έργο, που αντλεί ικανοποίηση μόνο μέσα από την ανακύκλωση ασήμαντων αντιπαραθέσεων με άλλους καθηγητές.<sup>84</sup>

Από τους πρώτους μήνες του 1927 στο φοιτητικό σώμα, που αυξάνεται σταδιακά,

---

80. Γαβρόγλου, Καραμανωλάκης, Μπάρκουλα 2014, 39.

81. «Διακήρυξη της Διοικητικής Επιτροπής του Εκπαιδευτικού Ομίλου», *Αναγέννηση*, τχ. 11-12 Ιούλιος- Αύγουστος 1927, 596-597. Βλ. Χριστοδούλου 2007, 6-10.

82. Γαβρόγλου, Καραμανωλάκης, Μπάρκουλα 2014, 247-248.

83. Σταυροπούλου 1989, 571-572.

84. Ι.Μ. Παναγιωτόπουλος 1971, 91-92. Βλ. Σταυροπούλου 1989, 572.

υπήρξε μια έντονη δραστηριοποίηση για τη συγκρότηση κομμουνιστικών ομάδων μέσα στον χώρο του πανεπιστημίου.<sup>85</sup> Ένα από τα σταθερότερα χαρακτηριστικά του φοιτητικού κινήματος την περίοδο αυτή αποτέλεσαν οι συγκρούσεις ανάμεσα στους φοιτητές των διαφορετικών πολιτικών παρατάξεων και οι δυναμικές κινητοποιήσεις και συγκρούσεις με τις αρχές ασφαλείας όπως στην περίπτωση της απεργίας για τα δίδακτρα τον Νοέμβριο του 1927.<sup>86</sup> Η σύνδεση της αριστερής ιδεολογίας με τον δημοτικισμό συνέδραμε ουσιαστικά τη διαμόρφωση του αντίπαλου δέους της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης. Η απόδοση των προβλημάτων της εκπαίδευσης στον κομμουνισμό ήταν ένα θέμα που το Αθήνησι το εγκολπώθηκε με μια αξιοσημείωτη δυναμική.<sup>87</sup> Το πρόταγμα του εθνικού συνδέθηκε εδώ με την υπεράσπιση της κοινωνικής συνοχής, την ανάδειξη και αντιμετώπιση του «εσωτερικού εχθρού», ο οποίος απειλούσε την οργάνωση της κοινωνίας μέσα από μια ανατρεπτική ανάγνωση της εθνικής ιστορίας.<sup>88</sup>

Η ανάγκη της προστασίας των φοιτητών από τις κομμουνιστικές ιδέες ενέτεινε την εκφορά ενός πατερναλιστικού λόγου από τις πανεπιστημιακές αρχές συνδεδεμένου με κατασταλτικές πρακτικές.<sup>89</sup> Με άρθρα στον Τύπο οι καθηγητές της Φιλοσοφικής Σχολής όπως ο Κωνσταντίνος Λογοθέτης, ο Αδαμάντιος Αδαμαντίου και ο καθηγητής της Ιατρικής και πρύτανης Νικόλαος Αλιβιζάτος προειδοποιούσαν για τον κίνδυνο που διέτρεχε η γλώσσα και το έθνος από τον κομμουνισμό επαινώντας την Πολιτεία που αποφάσισε να αντιμετωπίσει τις «εθνοκτόνες ιδέες»<sup>90</sup> και διαβεβαίωναν ταυτόχρονα πως η Φιλοσοφική Σχολή θα ήταν «πρόθυμος αρωγός» στον επιδιωκόμενο σκοπό.<sup>91</sup> Το ρόλο του «ελεγκτή» της ιδεολογίας στο Πανεπιστήμιο ανέλαβαν οι καθηγητές της Φιλοσοφικής Σχολής Αδαμάντιος Αδαμαντίου, Εμμανουήλ Πεζόπουλος, Ερρίκος Σκάσσης και ο Κωνσταντίνος Λογοθέτης,<sup>92</sup> με τον Αδαμαντίου να κατέχει τον ηγετικό ρόλο στις επαφές με την Πρυτανεία, το Υπουργείο και την Ειδική Ασφάλεια για τη λήψη μέτρων κατά του κομμουνισμού.<sup>93</sup>

---

85. Στην πραγματικότητα όμως πρόκειται για έναν πολύ μικρό αριθμό φοιτητών από ένα σύνολο που ξεπερνούσε τους 10.000 εγγεγραμμένους φοιτητές και φοιτήτριες.

86. Σταυροπούλου 1989, 248.

87. Χριστοδούλου 2007, 22-23.

88. Γαβρόγλου, Καραμανωλάκης, Μπάρκουλα 2014, 19.

89. Στο ίδιο, 250-251.

90. Κ. Ι. Λογοθέτης, «Φωνασκούσιν οι ένοχοι», *Εμπρός*, 13/10/1927, 1.

91. «Η Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου υπέρ των εξυγιαντικών της εκπαιδευσεως μέτρων», *Εμπρός*, 19/10/1927, 3.

92. Χριστοδούλου 2007, 86-88.

93. Γαβρόγλου, Καραμανωλάκης, Μπάρκουλα 2014, 30.

Την ίδια εποχή, όμως, υπήρξε ένα σημαντικό τμήμα του διδακτικού προσωπικού το οποίο αντιμετώπισε με κατανόηση και με συμπάθεια τους προοδευτικούς και αριστερούς φοιτητές. Πρόκειται κυρίως για καθηγητές που είχαν εκλεγεί ή διοριστεί στο πανεπιστήμιο στα χρόνια των βενιζελικών κυβερνήσεων, με σπουδές στην Ευρώπη,<sup>94</sup> οι οποίοι ενστερνίζονταν φιλελεύθερες πολιτικές αντιλήψεις και μια μετριοπαθή στάση στο γλωσσικό ζήτημα υποστηρίζοντας μια συντηρητική δημοτική.<sup>95</sup> Διδάσκοντες, όπως οι Θ. Πετιμεζάς, Κ. Τριανταφυλλόπουλος, Α. Σβώλος από τη Νομική Σχολή ή οι Σωκράτης Κουγέας, Σ. Μενάρδος, Γ. Σωτηριάδης, Ν. Βέης, Π. Λορεντζάτος από τη Φιλοσοφική, στάθηκαν πολλές φορές αντίθετοι σε συντηρητικές θέσεις διαμορφώνοντας, έστω και μειοψηφικά, μια άλλη δυναμική στον χώρο του πανεπιστημίου. Στη «Γενεά έρχεται» (1960) του Βασίλη Μοσκόβη αποτυπώνονται οι προσωπικότητες σημαντικών φιλελεύθερων καθηγητών που διακρίνονταν για την επιστημονική τους συγκρότηση μέσα στο άντρο του λογιατισμού της Φιλοσοφικής Σχολής και συγκρούστηκαν με τους συντηρητικούς καθηγητές του ιδρύματος.<sup>96</sup>

#### **η. Ο Τρίτος Οργανισμός 1932**

Το Πανεπιστήμιο Αθηνών το 1932 απέκτησε νέο οργανισμό (ν. 5343/ 1932), που αποτελούσε σε μεγάλο βαθμό επανάληψη του οργανισμού του 1922 (ν. 2905/1922),<sup>97</sup> ο οποίος αποτέλεσε τη σπονδυλική στήλη της νομοθεσίας όλης της ανωτάτης εκπαίδευσης.<sup>98</sup> Με το νέο οργανισμό (ν. 5343/1932) το Πανεπιστήμιο απέκτησε το σημερινό του τίτλο, «Εθνικόν και Καποδιστριακόν Πανεπιστήμιον Αθηνών», και επιτράπηκε η συμμετοχή εξωπανεπιστημιακών προσώπων στο Οικονομικό Συμβούλιο θίγοντας την αυτοδιοίκηση του Πανεπιστημίου. Ένα σημαντικό μέτρο για τους καθηγητές, ήταν η αύξηση της σύνταξής τους, με την παροχή βοήθειας, από το ταμείο του Πανεπιστημίου, που καθοριζόταν με βάση τα χρόνια υπηρεσίας τους στο Πανεπιστήμιο.<sup>99</sup>

Η κυβέρνηση Βενιζέλου, με Υπουργό Παιδείας το Γεώργιο Παπανδρέου, προχώρησε στην αλλαγή του νομοθετικού πλαισίου λειτουργίας του πανεπιστημίου με το νόμο 5343, ο οποίος ψηφίστηκε τον Μάρτιο του 1932 και αποτέλεσε τον μακροβιότερο πανεπιστημιακό

---

94. Γαβρόγλου, Καραμανωλάκης, Μπάρκουλα 2014, 252.

95. Χριστοδούλου 2007, 90-93.

96. Μοσκόβης 1990.

97. Γαβρόγλου, Καραμανωλάκης, Μπάρκουλα 2014, 268.

98. Στο ίδιο, 269.

99. Στο ίδιο, 270.

οργανισμό του 20<sup>ου</sup> αιώνα στην Ελλάδα, αφού ίσχυσε μέχρι και το 1982. Το ίδρυμα απέκτησε την τελική ονομασία του: Εθνικών και Καποδιστριακών Πανεπιστήμιον Αθηνών.<sup>100</sup> Το πανεπιστήμιο εξακολουθούσε να διοικείται από τον πρύτανη και την πανεπιστημιακή Σύγκλητο, ενώ, ειδικά για τα περιουσιακά στοιχεία, υπεύθυνο ήταν το οικονομικό συμβούλιο. Με τον οργανισμό του 1932 θεσμοθετήθηκε ο πιο διευρυμένος, ως τότε, διδακτικός φορέας και περιορίστηκε ως ένα βαθμό η εξουσία των καθηγητών που είχε εν τω μεταξύ ενισχυθεί μετά την ψήφιση του οργανισμού του 1922. Καταργήθηκε ο θεσμός του προέδρου καθηγητή και ψηφίστηκε η διάταξη για την υποχρεωτική αποχώρηση των τακτικών καθηγητών με τη συμπλήρωση του 65<sup>ου</sup> έτους της ηλικίας τους. Η εκλογή των τακτικών καθηγητών γινόταν με την ισχύουσα διαδικασία του οργανισμού του 1922. Οριζόταν τριμελής επιτροπή τακτικών καθηγητών, η οποία υπέβαλλε έγγραφη έκθεση στην Κοσμητεία και στη Σχολή, αλλά εάν κάποιος υποψήφιος δεν συγκέντρωνε τα 2/3 των ψήφων (αντίθετα ο οργανισμός του 1922 προέβλεπε απόλυτη πλειοψηφία), τότε η απόφαση της σχολής αποτελούσε πρόταση μη δεσμευτική για τον Υπουργό, ο οποίος αν δεν την έκανε αποδεκτή, ανέπεμπε την απόφαση στη σχολή.<sup>101</sup>

### **θ. Εκκαθαρίσεις 1935**

Η κυβέρνηση Π. Τσαλδάρη, έπειτα από το αποτυχημένο βενιζελικό κίνημα της 1<sup>ης</sup> Μαρτίου του 1935, προχώρησε τον Απρίλιο του ίδιου χρόνου στην έκδοση της Συντακτικής Πράξης «Περί εκκαθαρίσεως των οργανισμών γενικώς δημοσίου δικαίου». Οι εκκαθαρίσεις ήταν ιδιαίτερα εκτεταμένες και αφορούσαν τις περιπτώσεις κατά τις οποίες οι υπάλληλοι: α) προσχώρησαν με οποιονδήποτε τρόπο στο επαναστατικό κίνημα ή έμμεσα το υποβοήθησαν, β) επέδειξαν ανικανότητα στην εκπλήρωση των καθηκόντων τους, γ) επέδειξαν διαγωγή ασυμβίβαστη προς το λειτούργημά τους, και δ) για οποιονδήποτε λόγο δεν διέθεταν το απαιτούμενο ηθικό κύρος για να ασκήσουν το λειτούργημα ή την υπηρεσία τους.<sup>102</sup> Με βάση τη Συντακτική Πράξη απολύθηκαν επτά καθηγητές από το ΕΜΠ, ενώ στο Πανεπιστήμιο Αθηνών απολύθηκαν τρεις από τη Φιλοσοφική, οι Παναγής Λορεντζάτος, Νίκος Βένης και Απόστολος Αρβανιτόπουλος, δύο από τη Νομική, οι Αλέξανδρος Σβάλος και θ. Πετιμεζάς, τρεις από την Ιατρική, οι Ν. Αλιβιζάτος, Νικόλαος Πετσάλης και Γ.

100. Γαβρόγλου, Καραμανωλάκης, Μπάρκουλα 2014, 222.

101. Στο ίδιο, 225-226.

102. Παπαπάνος 1970, 263.



Μακκάς, και τρεις από το Οδοντιατρικό Σχολείο, οι Νικόλαος Παπαντωνόπουλος, Στ. Σπεράντζας και Εμμ. Παπαντωνίου.<sup>103</sup> Οι απολύσεις, όπως ήταν επόμενο, δημιούργησαν λειτουργικά προβλήματα στο ίδρυμα, το οποίο διαμαρτυρήθηκε γι' αυτό.

Η κυβέρνηση Κονδύλη, που προέκυψε από το κίνημα της 10<sup>ης</sup> Οκτωβρίου του 1935, προχώρησε άμεσα στην έκδοση αναγκαστικού νόμου στις 17 Οκτωβρίου με τον οποίο ζητούσε από το πανεπιστήμιο να αποφανθεί εντός δέκα ημερών για την ύπαρξη κενών εδρών, τακτικών και έκτακτων αυτοτελών, που έπρεπε να διατηρηθούν, να καταργηθούν ή και να συγχωνευθούν.<sup>104</sup> Ωστόσο, το βραχύβιο κίνημα του Κονδύλη δεν πρόλαβε να θέσει σε ισχύ τον νόμο, αφού τον Νοέμβριο του 1935 ο Γεώργιος Β' κάλεσε τον Κωνσταντίνο Δεμερτζή (1876-1936) να σχηματίσει κυβέρνηση. Με Υπουργό Παιδείας τον καθηγητή της Θεολογίας Δημήτριο Μπαλάνο η κυβέρνηση Δεμερτζή επανέφερε σε ισχύ τις διατάξεις του οργανισμού του 1932 ενώ οι απολυθέντες καθηγητές επανήλθαν στις θέσεις τους.<sup>105</sup>

Το Πανεπιστήμιο Αθηνών παρά τις ανακατατάξεις που υπέστη στο εσωτερικό του από τις αλλεπάλληλες εκκαθαρίσεις από την κεντρική εξουσία εξακολούθησε να είναι το επίκεντρο της επιστημονικής και ιδεολογικής δραστηριότητας του τόπου. Ως ένας θεσμός του ελληνικού κράτους, με αδιαμφισβήτητο κύρος σε όλες τις κοινωνικές ομάδες, είχε αντιμετωπίσει διαχρονικά μια σειρά από νομοθετικές επεμβάσεις που προέρχονταν από την επίσημη εξουσία προκειμένου να χειραγωγήσουν την αυτονομία του και να το ποδηγετήσουν. Η δυναμική του στις παραμονές της εκδήλωσης του πραξικοπήματος της 4<sup>ης</sup> Αυγούστου δεν έπαψε να αποτελεί μια συνιστώσα της διάχυσης ιδεολογίας,<sup>106</sup> εξαιρετικά ισχυρής και κάποτε ανταγωνιστικής απέναντι στους κρατικούς φορείς. Με την κήρυξη της δικτατορίας του Μεταξά ένας νέος κύκλος αντιπαραθέσεων θα ξεκινούσε με αντικείμενο την αυτοδιοίκηση του Πανεπιστημίου.

---

103. Γαβρόγλου, Καραμανωλάκης, Μπάρκουλα 2014, 228.

104. Ε.τ.Κ. φ.479/18 Οκτωβρίου 1935, αναγκαστικός νόμος 479, 2369-2370.

105. Γαβρόγλου, Καραμανωλάκης, Μπάρκουλα 2014, 229.

106. Ευαγγελινός 2004, 42.

## 2. Το καθεστώς της 4<sup>ης</sup> Αυγούστου

### α. Η επιβολή της δικτατορίας του Μεταξά

Το καθεστώς της 4<sup>ης</sup> Αυγούστου προέκυψε από την απόφαση του θρόνου να καταλύσει το φιλελεύθερο κοινοβουλευτικό πολίτευμα και να επιβάλει το απολυταρχικό δικτατορικό καθεστώς του Ιωάννη Μεταξά.<sup>107</sup> Το κύριο επιχείρημα της προπαγάνδας του καθεστώτος, προκειμένου να δικαιολογήσει την κατάλυση της δημοκρατίας στην Ελλάδα, ήταν ο κομμουνιστικός κίνδυνος και ο συσχετισμός της ελληνικής περίπτωσης με τον ισπανικό εμφύλιο πόλεμο. Στις 11 Αυγούστου δημοσιεύτηκε στον ελληνικό Τύπο το ραδιοφωνικό διάγγελμα του Μεταξά, στο οποίο αναφερόταν γλαφυρά πως «ολίγον έλειψε να καταποντισθώμεν μέσα εις τον πλέον ανόσιον εμφύλιον σπαραγμόν. Γνωρίζετε τι παρεσκεύαζον οι τρελοί ανατροπείς του κοινωνικού μας καθεστώτος [...] Είχομεν φθάσει προ του ολέθρου. Την 5<sup>ην</sup> Αυγούστου επρόκειτο ν' αρχίσει το αιματοκύλισμα της Ελλάδας και να καταποντισθεί η εθνική μας υπόστασις [...] Κανείς σας πλην των γνωστών δημαγωγών και των παραφρόνων ανατροπέων δεν θέλει να ιδή τον τόπο μας να πέση εις την τύχην της δυστυχούς Ισπανίας ...».<sup>108</sup> Την ίδια ημέρα η *Καθημερινή* στο ίδιο μήκος κύματος φιλοξενούσε στην ίδια σελίδα με το ραδιοφωνικό διάγγελμα του Μεταξά ένα άρθρο<sup>109</sup> με το οποίο ενίσχυε τη μεταξική προπαγάνδα περί μιας εξυφαινόμενης διεθνούς κομμουνιστικής ανταρσίας που αποτράπηκε στην Ελλάδα στην κυριολεξία την τελευταία στιγμή με την επικράτηση της 4<sup>ης</sup> Αυγούστου.<sup>110</sup>

Επρόκειτο για τη γνωστή θεωρία της παγκόσμιας κομμουνιστικής συνομοσίας, σύμφωνα με την οποία η Σοβιετική Ένωση απεργαζόταν στη διάρκεια του Μεσοπολέμου σχέδια για να διευρύνει τη σφαίρα επιρροής της στην Ευρώπη με σκοπό την παγκόσμια κυριαρχία του κομμουνισμού. Μέσο για την πραγματοποίηση των μεγαλεπήβολων σοβιετικών σχεδίων ήταν η σταδιακή κατάληψη της εξουσίας σε μια σειρά από χώρες που θα μετατρέπονταν σε προπύργια του κομμουνισμού με σκοπό την τελική έφοδο για την επικράτηση των κομμουνιστών και στις άλλες ευρωπαϊκές χώρες.<sup>111</sup> Μέσα σε αυτά τα πλαίσια σε οποιαδήποτε περιοχή του κόσμου

---

107. Κοντογιώργης 2003, 87.

108. Μεταξάς 1969, τ.1, 16.

109. «Το στρατιωτικόν κίνημα της Ισπανίας προέλαβε μεγάλην μολοσεβικικήν επανάστασιν;», *Καθημερινή*, 11/4/1936, 1.

110. Φιλιππής 2007, 120.

111. «Η Κομμουνιστική Συνομοσία», *Καθημερινή*, 18/12/1936, 5.

παρατηρούνταν κοινωνική αναταραχή, σχεδόν άμεσα αποκαλυπτόταν κομμουνιστικός δάκτυλος.<sup>112</sup>

Οι δύο πιο σημαντικές χώρες που θα αποτελούσαν τα προπύργια της κομμουνιστικής ανταρσίας, σύμφωνα με το αφήγημα της 4<sup>ης</sup> Αυγούστου, ήταν η Ισπανία και η Ελλάδα. Όσον αφορά την Ισπανία «οι ερυθροί είχαν τύχην» γιατί «το κίνημα του στρατηγού Φράνκο εξεράγη με μεγάλην βραδύτητα» και δεν κατόρθωσε να συγκρατήσει την ατυχήν χώραν», όμως «η ιδική μας χώρα υπήρξεν ευτυχεστέρα. Εις την κρίσιμον καμπήν της νεωτέρας αυτής ιστορίας ευρέθη προσωπικότης ισχυρά».<sup>113</sup> Είναι η στιγμή που εμφανίστηκε ο σωτήρας ηγέτης Μεταξάς ο οποίος αντιλήφθηκε ότι η χώρα βρισκόταν στα πρόθυρα μιας διαφαινόμενης ευρύτερης εξέγερσης την οποία πρόλαβε με το καθεστώς της 4<sup>ης</sup> Αυγούστου λυτρώνοντας τη χώρα του με την αποτροπή της κατάληψης της εξουσίας από τον κομμουνισμό.<sup>114</sup>

## **β. Ο χαρισματικός ηγέτης**

Στο καθεστώς της 4<sup>ης</sup> Αυγούστου ανώτερη πολιτειακή αρχή αναγνωρίζεται ρητά πως είναι ο βασιλιάς, ο οποίος είναι συμμετοχος στην άσκηση της εξουσίας που ασκείται από την Κυβέρνηση και το Βασιλιά και αποτελεί το σύμβολο της εθνικής ενότητας. Ο βασιλιάς είναι επίσης ο ανώτατος άρχοντας της εκτελεστικής εξουσίας και κατέχει τη δυνατότητα να συμμετέχει και να ασκεί τη νομοθετική εξουσία μέσω της επικύρωσης των νόμων. Ωστόσο η πολιτική ασκείται ουσιαστικά από το Μεταξά που είναι ο «Αρχηγός» της Κυβέρνησης, ο οποίος αντιλαμβάνεται τις επιθυμίες του έθνους και χαράσσει την επίσημη πολιτική της κυβέρνησης υπό την αιγίδα του βασιλιά και «με αίσθημα ευθύνης έναντι του Άνακτος και του έθνους».<sup>115</sup> Ο Αρχηγός του Νέου Κράτους έχει το γενικό πρόσταγμα στα ζητήματα όλων των Υπουργείων και προτείνει στο Βασιλιά τους Υπουργούς και Υφυπουργούς που θεωρεί κατάλληλους, οι οποίοι είναι προϊστάμενοι των υπηρεσιών των διαφόρων κλάδων της δημόσιας διοίκησης. Στις συνεδριάσεις του υπουργικού συμβουλίου, που πραγματοποιούνται σε ολομέλεια αλλά και σε επιτροπές, όταν δεν υπάρχει ομοφωνία επικρατεί η τελική

---

112. «Το κομμουνιστικόν Κόμμα της Γαλλίας και η Διεθνής από του Απριλίου 1936 ητοίμαζον τον Εμφύλιον Πόλεμον εις την Ισπανίαν», *Καθημερινή*, 17/1/1937, 1.

113. «Αποκαλύπτεται το πλήρες σχέδιον της Γ' Διεθνούς δια την Παγκόσμιον Κομμουνιστικήν Επανάστασιν», *Καθημερινή*, 23/9/1936, 1.

114. Ι. Μπορντού, «Η κομμουνιστική συνωμοσία», *Το Νέον Κράτος*, τχ. 4, 1937.

115. Ν. Δ. Κούμαρος – Γ. Μαντζούφας, «Αι θεμελιώδεις συνταγματικάί αρχαί του νέου κράτους», *Το Νέον Κράτος*, τχ. 1, 1938, 761-818.

απόφαση του Αρχηγού<sup>116</sup> και όχι η απόφαση της πλειοψηφίας και η διατύπωση αντίθετης γνώμης ισοδυναμεί με παραίτηση του διαφωνούντος Υπουργού.<sup>117</sup>

Ο Μύθος του «Αρχηγού» είναι βασισμένος στην έννοια του «στρατιώτη» και στην ταύτιση της «ζωής» με τη «θυσία».<sup>118</sup> Ο συνηθισμένος κοινοβουλευτικός ηγέτης αντικαθιστάται από το χαρισματικό ηγέτη, το «μάγο» και «θαυματοποιό», ο οποίος θα φροντίσει για τους «πειθαρχικούς» και «εύτακτους».<sup>119</sup> Η εικόνα του Αρχηγού-πατέρα χιτζόταν με άρθρα στο περιοδικό *Η Νεολαία* με τίτλους όπως «Πατέρας στοργικός» που έκαναν λόγο για την πατρική αγάπη του Μεταξά προς τη νεολαία.<sup>120</sup> Με τον τρόπο αυτό αναδεικνυόταν η έννοια του Αρχηγού-Οδηγητή, που η αφοσίωση «εις το Πρόσωπόν Του, [...] είναι συγχρόνως αφοσίωσις εις τα υψηλότερα εθνικά ιδανικά...».<sup>121</sup>

### γ. Ο ιδεολογικός προσανατολισμός του Μεταξικού καθεστώτος

Το καθεστώς της 4<sup>ης</sup> Αυγούστου δε διακρίνεται από μια συμπαγή και συγκροτημένη ιδεολογική ταυτότητα και μπορούμε να πούμε ότι ήταν το προϊόν ενός συμβιβασμού μεταξύ των δύο βασικών πυλώνων της εξουσίας, του Παλατιού και του Μεταξά και πιο συγκεκριμένα ανάμεσα στην αυταρχική πολιτική επιλογή του θρόνου και την ολοκληρωτική βούληση του Μεταξά.<sup>122</sup> Η δικτατορία της 4<sup>ης</sup> Αυγούστου του 1936 δεν ήταν ένα φασιστικό καθεστώς,<sup>123</sup> μολονότι χρησιμοποίησε σε μεγάλο βαθμό μεθόδους και πρακτικές φασιστικές και στην ιδεολογία του εντοπίζονται αρκετά στοιχεία που προέρχονται από τα ευρωπαϊκά φασιστικά καθεστώτα.<sup>124</sup>

Όπως ομολογούσε ο ίδιος ο Μεταξάς δεν είχε έτοιμο κανένα σχέδιο πολιτεύματος ούτε κι ένα συγκεκριμένο πολιτικό πρόγραμμα, όταν προχώρησε στο εγχείρημα της 4<sup>ης</sup> Αυγούστου.<sup>125</sup> Αυτή την έλλειψη μιας συγκροτημένης ιδεολογικής πλατφόρμας επιχείρησαν εκ των υστέρων να διαμορφώσουν οι θεωρητικοί του καθεστώτος προσδιορίζοντας τους ιδεολογικούς άξονες του καθεστώτος.<sup>126</sup> Βασικό προπαγανδιστικό όργανο του καθεστώτος υπήρξε το περιοδικό *Το Νέον Κράτος*, που

---

116. Κούμαρος –Μαντζούφας, «Αι θεμελιώδεις...», *Το Νέον Κράτος*, 1938, 761-818.

117. Στο ίδιο.

118. Μαχαίρα 1987, 36.

119. Στο ίδιο, 38.

120. «Πατέρας στοργικός», *Η Νεολαία*, φ. 25, 1/4/1939, 812-813.

121. «Η επιθεώρησις του Αρχηγού», *Η Νεολαία*, φ. 23 (74), 9/3/1940, 708.

122. Κοντογιώργης 2003, 49-50.

123. Πουλαντζάς 2006.

124. Μαυρογορδάτος 2004.

125. Μεταξάς 1969, τ.1, 21.

126. Νούτσος 1989, 63.

εξέδιδε από το 1937 ως το 1941 ο Άριστος Καμπάνης.<sup>127</sup> Η αρχαία Σπάρτη θεωρήθηκε το ιδανικότερο πρότυπο για να ανταποκριθεί η Ελλάδα στο «υψηλόν ιδεώδες».<sup>128</sup> Οι αρετές που αποκτούσαν οι νέοι με τη Σπαρτιατική οργάνωση αγωγής, ήταν «το ιδεώδες προς το οποίον πρέπει να τείνουν οι Νέοι της Ελλάδος».<sup>129</sup>

#### **δ. Το Νέον Κράτος**

Η αρχή που διέπει το Μεταξικό καθεστώς, όπως έλεγε ο υπουργός Τύπου και Προπαγάνδας της 4<sup>ης</sup> Αυγούστου Θ. Νικολούδης, είναι η απόλυτη κυριαρχία του ολοκληρωτικού κράτους που έχει έρθει για να διαδραματίσει ηγεμονικό ρόλο ενάντια στην παρακμή του φιλελευθερισμού και την πρωτοκαθεδρία της μεσαίας αστικής τάξης,<sup>130</sup> η οποία δε μπορούσε να ανταποκριθεί στις νέες συνθήκες που διαμορφώνονταν καθώς παρουσίαζε μια εικόνα καθυστέρησης σε πολλούς κλάδους.<sup>131</sup> Το Κράτος εκτός από «όργανο» του Έθνους ήταν η πραγματοποίηση της ιδέας του Έθνους και ταυτόχρονα η έκφραση της βούλησής του, καθώς αναλαμβάνει να ερμηνεύσει και να προασπίσει κάθε φορά τα εθνικά συμφέροντα. Το Εθνικό Κράτος είναι μια επανάσταση που ανατρέπει τους προϋπάρχοντες «κρατικούς θεσμούς και νομικούς τύπους για την έξοδο από την πολιτική κρίση και το αδιέξοδο του 1935, απαντώντας στην αναζήτηση λύσης με προσφυγή στην πολιτειακή αλλαγή».<sup>132</sup>

Το κοινοβουλευτικό σύστημα διακυβέρνησης για τους θεωρητικούς της 4<sup>ης</sup> Αυγούστου δε διέφερε σε τίποτα από την οχλοκρατία και ταυτιζόταν με την κυβερνητική αδυναμία και ανεπάρκεια.<sup>133</sup> Ο Ν. Κούμαρος, βασικός θεωρητικός του καθεστώτος, ισχυριζόταν ότι το καθεστώς ήταν μια «λαοκρατία», μια «άμεση εθνική δημοκρατία» και για την ακρίβεια μια «άμεση εθνική λαοκρατία», γιατί το κράτος και η κυβέρνηση έρχονταν «εις συχνήν επαφήν με τας λαϊκάς μάζας, πραγματοποιούσα ούτω την άμεσον, θα ελέγομεν ούτω, δημοκρατίαν η ακριβέστερον λαοκρατία».<sup>134</sup> Στο ίδιο μήκος κύματος και ο άλλος σημαντικός θεωρητικός του μεταξικού

---

127. Νούτσος 1989, 63.

128. Δαφνής 1997, 446.

129. «Σπαρτιατική Οργάνωσις και Αγωγή των Νέων», *Η Νεολαία*, φ. 3, 1938, 83 και «Η στρατιωτική προπαίδευσις της νεολαίας», *Ελεύθερον Βήμα*, 21 /10/ 1936, 1,5.

130. Λιναρδάτος 1967, 103.

131. Μεταξάς τ.1, 1969, 21.

132. Μαχαίρα 1987, 28.

133. Στο ίδιο.

134. Ν. Κούμαρος, «Η περί Κράτους αντίληψις της μεταβολής της 4<sup>ης</sup> Αυγούστου», *Το Νέον Κράτος*, φ. 18, Φεβρουάριος 1939, 1583-1583.

καθεστώτος, Γ. Μαντζούφας, διαχώριζε τον πολιτικό χαρακτήρα του Νέου Κράτους από τα υπόλοιπα ολοκληρωτικά καθεστώτα του Μεσοπολέμου τονίζοντας ότι «αφ' ενός η έννοια του Έθνους προηγείται της του Κράτους, ουδόλως ταυτιζόμενη προς αυτήν, αφ' ετέρου η σημασία της ελευθερίας, της ιδιοκτησίας και της ατομικής πρωτοβουλίας είναι διαφορετική από εκείνην, ήτις αναγνωρίζεται εις τα πραγματικά ολοκληρωτικά Κράτη...».<sup>135</sup> Παράλληλα διευκρίνιζε ότι το Νέον Κράτος δεν αποτελούσε σε καμία περίπτωση ένα εθνικοσοσιαλιστικό Κράτος εφόσον «δι' ημάς αι έννοιαι εθνισμός και σοσιαλισμός αλληλογρονθοκοπούνται».<sup>136</sup>

Το Νέον Κράτος εκφράζει μπορούμε να πούμε την «εθνική θέληση» επομένως και τη «λαϊκή θέληση», «διότι η εθνική θέλησις δεν αποτελεί κάτι το διακεκριμένον και ανεξάρτητον της ατομικής θελήσεως των ατόμων, [...] αλλ' έχει την έδραν αυτής εις την συνείδησιν όλων των ατόμων εκείνων, τα οποία, εις δεδομένην στιγμήν, αποτελούν την ζώσαν ανθρωπίνην σύνθεσιν του Έθνους».<sup>137</sup> Η πολιτειακή θέση του καθεστώτος βασίζεται με βάση αυτό το σκεπτικό στην έννοια του καθήκοντος κι όχι σε αυτήν του δικαιώματος<sup>138</sup>. Η σχέση Νέου Κράτους-Ατόμου απαιτεί την υποταγή του ατόμου στο σύνολο και ο Μεταξάς ήταν αποφασισμένος να εξουδετερώσει με τον ταχύτερο τρόπο κάθε ενδεχόμενη αντίδραση. Όπως δήλωνε ο Καμπάνης το 1938 άλλωστε «υπήρχαν μέσα σωφρονισμού δι' εκείνους που θ' αποπειραθούν να διασαλεύσουν την εθνικήν ενότητα, αποκατασταθείσαν υπό του Βασιλέως και του Ιωάννου Μεταξά».<sup>139</sup> Το άτομο, που σύμφωνα με το καθεστώς δεν είχε καμία αξία μεμονωμένο κι έξω από το σύνολο, εξελισσόταν αναγκαστικά στο «υλικό» εκείνο πάνω στο οποίο το Κράτος εγκατέστησε τη Νέα Τάξη πραγμάτων εντάσσοντάς το σε ένα οργανωμένο κι ελεγχόμενο σύνολο δίνοντάς του αξία.

---

135. Γ. Μαντζούφας, «Έθνος, Κράτος, Δίκαιον», *Το Νέον Κράτος*, φ. 21, Μάιος 1939, 249.

136. *Στο ίδιο*, 250.

137. Ν. Κούμαρος, «Η περί Κράτους...», *Το Νέον Κράτος*, φ. 18, Φεβρουάριος 1939, 1582.

138. Ε. Κυριακίδης, «Η διαλλαγή Κράτους και πολίτου», *Το Νέον Κράτος*, φ. 9, Μάιος 1938, 530.

139. Αρ. Καμπάνης, «Χθες και Σήμερα», *το Νέον Κράτος*, φ. 7, Αθήνα, Μάρτιος 1938, 264-265.

### ε. Ο Τρίτος Ελληνικός Πολιτισμός

Το καθεστώς της 4<sup>ης</sup> Αυγούστου, αν και εμφανίστηκε αρχικά ως μια τομή στην πολιτική ζωή της χώρας, αποδείχθηκε στη συνέχεια πως σε μεγάλο βαθμό συνέχιζε την πολιτική του αστικού κόσμου, με τη διαφορά όμως πως την αναδιαμόρφωνε μέσα από έναν διαφορετικό τρόπο διακυβέρνησης.<sup>140</sup> Ο Τρίτος Ελληνικός Πολιτισμός ήταν ο αυθεντικός κληρονόμος μιας λαμπρής πολιτικής και πολιτιστικής παράδοσης, που ξεκινούσε από τους βαλκανικούς πολέμους και τη μικρασιατική εκστρατεία. Όμως η Μεγάλη Ιδέα της 4<sup>ης</sup> Αυγούστου δεν εστιάζει πλέον στην εδαφική διάσταση με τον τρόπο που είχε καθιερωθεί στο κυρίαρχο εθνικό αφήγημα αλλά στην ιδεολογικής και πνευματικής κυριαρχία του ελληνισμού και στην «επικράτηση της φυλής και εκτός των ορίων του ελληνικού Κράτους».<sup>141</sup>

Το μεταξικό κράτος προσπάθησε με κάθε τρόπο να αποδείξει ότι είναι ο μοναδικός φορέας της ιστορικής συνείδησης του Έθνους εκφράζοντας μέσω του ηγέτη του τη θέληση ολόκληρου του λαού «κατά τρόπον ενιαίον και αδιαίρετον».<sup>142</sup> Το Νέον Κράτος της 4<sup>ης</sup> Αυγούστου εμφανιζόταν ως ένας ακόμη ιστορικός σταθμός στη μακρά πορεία του ελληνισμού και γι' αυτό το λόγο συχνά επιχειρούνταν η ταύτισή του με άλλες ένδοξες στιγμές του έθνους, όπως η επανάσταση του 1821.<sup>143</sup> «Η Μεγάλη Ιδέα της 4<sup>ης</sup> Αυγούστου θ' ανίσταται τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία και ο Τρίτος Ελληνικός Πολιτισμός τα Ιδεώδη της Αρχαίας Ελλάδας και του Βυζαντίου».<sup>144</sup> Η ιδεολογία και η κουλτούρα ήταν ο συμβολικός και πλέον ο αποκλειστικός χώρος πραγματοποίησης του νέου ολοκληρωτικού σχεδίου, όπως διατεινόταν ο κύκλος των διανοουμένων του περιοδικού *Νέα Πολιτική*<sup>145</sup> με προεξάρχοντα τον καθηγητή της Ανωτάτης Εμπορικής Ιωάννη Τουρνάκη.<sup>146</sup>

Ο Τουρνάκης υποστήριζε ότι ο Τρίτος Ελληνικός Πολιτισμός έπρεπε να κατευθύνεται από μία ελίτ, απόλυτα πεπεισμένη για την ανωτερότητα της ελληνικής

---

140. Μαχαίρα 1987, 32.

141. Ι. Μεταξάς, «Η νέα ελληνική γενεά δύναται ν' αναστηλώσει τα ιδεώδη που συνέτριψεν η θεομηνία του Βενιζέλου», *Καθημερινή*, 23/1/1935, 3.

142. Α. Κανελλόπουλος, «Ο ναός της Ελληνικής ιδέας», *Η Νεολαία*, φ. 27, 15/4/1939, 875.

143. Κατσιμπίρη 1939, 9.

144. Μαχαίρα 1987, 33.

145. Η *Νέα Πολιτική* πρωτοεμφανίστηκε το 1923, επαγγέλοντας το ιδανικό της «Επανελληνίσης» που σημαίνει «αντίδραση κατά του Ευρωπαϊκού πολιτισμού, του Βυζαντινισμού, του Ανατολίτικου αταβισμού και Φραγκολεβαντινισμού και εδραίωση της ζωής γενικά, επάνω στις πραγματικές ελληνικές αξίες της αρμονίας, του μέτρου και της σύνθεσης», βλ. «Η *Νέα Πολιτική* του 1923», *Νέα Πολιτική*, τχ. 6, 1938, 1.

146. Μαχαίρα 1987, 24

φυλής.<sup>147</sup> Όπως αναφέρεται στο περιοδικό *Η Νεολαία*, «εάν δεν υπήρχε ο Πλάτωνας», να θέσει τις ακράδαντες βάσεις της φιλοσοφίας, οι πατέρες της Χριστιανικής Εκκλησίας θα είχαν ανυπέρβλητες δυσκολίες να θεμελιώσουν το δόγμα του χριστιανισμού».<sup>148</sup> Μπροστά στις νέες προκλήσεις της ιστορίας και στους μεγάλους κινδύνους μιας ταραγμένης εποχής για το έθνος ήταν σωτήρια η παρουσία μιας ελίτ, ενός «χαρισματικού» καθεστώτος, που θα χειραγωγούσε τις μάζες. Με τον τρόπο αυτό θεμελιωνόταν η κυριαρχία των «άριστων» του Πλάτωνα που στηριζόταν στην ανισότητα των μελών της κοινωνίας, που στο πρώτο μισό του 20<sup>ου</sup> αιώνα παρουσιάστηκε συγκεκριμενοποιημένη μέσα από τις θεωρίες των ελίτ του Pareto και του Mosca. Όπως υποστήριζε ο Ι. Τουρνάκης, επικροτώντας το θεωρητικό σχήμα των ελίτ, η ανισότητα ήταν είναι και θα είναι η πηγή κάθε γοητείας της ζωής, η χαρά και ο θρίαμβος, μια μυστική πηγή που δίνει τη δυνατότητα στον άνθρωπο να καταστεί πραγματικός κυρίαρχος στον πλανήτη, ενώ αντίθετα η ισότητα είναι μια αντίληψη ξένη και αντίθετη προς τη φύση, επομένως «απάνθρωπη και άθεη».<sup>149</sup>

Ο θεωρητικός του καθεστώτος Ευάγγελος Κυριακίδης θεωρούσε ότι το μεταξικό καθεστώς δεν υπήρξε το αποτέλεσμα μιας ανασύνθεσης πολιτισμικής αλλά μιας πολιτιστικής αναθεμελίωσης που ανέδειξε την εσωτερικότητα του πνευματικού πολιτισμού. Το μεταξικό καθεστώς απεχθανόταν την εικόνα της προόδου, «η οποία υπό την σημαία του διανοητισμού, επιχείρησε να αντικαταστήσει τον ηρωϊσμό και την πίστη, με τον σκεπτικισμό και το σνομπισμό που κατέστησαν τους νέους ανικάνους να πραγματοποιήσουν τα καθήκοντα του παρόντος».<sup>150</sup> Μέσα στον ίδιο τον πολιτισμό υπήρχαν «καταστρεπτικές» δυνάμεις, τις οποίες απαιτούνταν να χτυπήσει το Κράτος για να ενισχύσει τις «υγιείς» δυνάμεις». Το καθεστώς της 4<sup>ης</sup> Αυγούστου συνήθιζε να διακηρύσσει πως ο πρώτος ελληνικός πολιτισμός, της κλασικής αρχαιότητας, άφησε πίσω του λαμπρά έργα τέχνης όμως μειονεκτούσε σε θρησκευτικότητα. Ο δεύτερος ελληνικός πολιτισμός, των βυζαντινών χρόνων, αν και διακρινόταν από έντονη θρησκευτικότητα ωστόσο δεν άφησε πίσω του τόσο αξιόλογα έργα τέχνης. Ο τρίτος είναι τέλειος, γιατί χαρακτηρίζεται έντονα από το

---

147. Ι. Τουρνάκης, «Σκέψεις δια την Ελληνικήν Αναγέννησιν», *Νέα Πολιτική*, τχ. 9, Σεπτέμβριος 1938, 857-864.

148. «Ο αρχαίος ελληνικός πολιτισμός», *Η Νεολαία*, φ. 7, 25/11/1938, 228.

149. Ι. Τουρνάκης, «Σκέψεις δια την Ελληνικήν Αναγέννησιν», *Νέα Πολιτική*, τχ. 9, Σεπτέμβριος 1938, 26.

150. Ε. Κυριακίδης, «Αι περί πολιτισμού φιλοσοφικάι απόψεις του Ιωάννου Μεταξά», *Το Νέον Κράτος*, φ. 2, Αθήνα, Ιούλιος 1938, 824-826.



στοιχείο της «ηθικής» έχοντας πετύχει την «αφοσίωση στο Κράτος» και την «υποταγή των πολιτών», οδηγώντας στην «κατάργηση της πάλης των τάξεων και συμμαχία αυτών».<sup>151</sup>

Ο Τρίτος ελληνικός πολιτισμός όμως δεν είχε αυστηρά καθορισμένα πλαίσια και οι προσπάθειες θεωρητικής συγκεκριμενοποίησής του ήταν ασαφείς. Ο θεωρητικός του καθεστώτος Γ. Μαντζούφας το αποκάλυπτε σε άρθρο του το 1938 λέγοντας ότι «αν εγνωρίζομεν ποίαι θα είναι αι εκδηλώσεις, αι οποίαι θα συνιστούν τον τρίτον ελληνικόν πολιτισμόν, θα τον είχομεν ήδη παρόντα και δεν θα είχομεν ανάγκη να τον δημιουργήσωμεν, αλλά θα έπρεπε να φροντίσωμεν απλώς να τον διατηρήσωμεν».<sup>152</sup> Η αρχαία Σπάρτη θεωρήθηκε ως το ιδανικότερο πρότυπο για να ανταποκριθεί η Ελλάδα στα ιδεώδη του τρίτου πολιτισμού<sup>153</sup> όμως η έλλειψη ενός ουσιαστικά νέου εθνικού οράματος, κοινό ζητούμενο πολιτικών και διανοουμένων της εποχής, οδηγεί στην προσήλωση του καθεστώτος στην αρχαία βασικά παράδοση, αποθεώνοντας την ελληνικότητα απέναντι στην ευρωπαϊκότητα.<sup>154</sup>

#### **στ. Η πολιτική της 4<sup>ης</sup> Αυγούστου**

Ο Μεταξάς σε κάθε ευκαιρία επιθυμούσε να αποδείξει ότι η κυβέρνησή του ήταν το μοναδικό καινούργιο στοιχείο στο ελληνικό πολιτικό προσκήνιο. Εξάλλου ο επιθετικός προσδιορισμός «νέος» προσέδιδε αυτή την αίσθηση αναζωογόνησης («Νέον Κράτος», «νέα πνοή» κλπ.). Ένα βασικό χαρακτηριστικό γνώρισμα που διέθετε υποθετικά η 4<sup>η</sup> Αυγούστου ήταν το ξεπέραςμα των διαχωριστικών γραμμών του παρελθόντος. Στη νέα τάξη πραγμάτων δεν ήταν δυνατό να αναπαράγονται οι παλιές πολιτικές ομαδοποιήσεις και περιχαρακώσεις, εφόσον το νέο καθεστώς ήταν πλέον η κυβέρνηση όλων των Ελλήνων. Αυτή η ανάδειξη της «υπεροχής του εθνικού παράγοντα και της εθνικής ενότητας ως βασικού στοιχείου του Εθνικού Κράτους», εδραζόταν στην πρόθεση του Μεταξά να παραδώσει το διχασμό του παρελθόντος στη λήθη, με απώτερο στόχο να οδηγήσει προς το μέρος του τον κόσμο των βενιζελικών που έως τότε στεκόταν εχθρικά απέναντί του αλλά πλέον έμενε πολιτικά ορφανός.<sup>155</sup>

---

151. Μαχαίρα 1987, 34.

152. Γ. Μαντζούφας, «Ιδεολογία και κατευθύνσεις εις το Νέον Κράτος», *Το Νέον Κράτος*, φ. 16, Αθήνα, Δεκέμβριος 1938, 134.

153. Ι. Μεταξάς, «Σπαρτιατική Οργάνωσις και Αγωγή των Νέων», *Η Νεολαία*, φ. 3, 29/10/1938, 82.

154. Μαχαίρα 1987, 38.

155. Αγγελής 2006, 286.

Όταν ο Μεταξάς κατέλαβε δικτατορικά την εξουσία δε διέθετε τη λαϊκή υποστήριξη, ούτε το μικρό κόμμα των Ελευθεροφρόνων δεν συγκέντρωνε τα σαφή χαρακτηριστικά που διακρίνουν ένα μαζικό κίνημα. Ο δικτάτορας έπρεπε είτε να επιχειρήσει τον προσεταιρισμό του λαού για την εξασφάλιση της συναίνεσης για τη διακυβέρνησή του, είτε να προσφύγει αποκλειστικά στην εγγυημένη μέθοδο του εξαναγκασμού. Χωρίς τη συναίνεση του κόσμου, το καθεστώς επιχείρησε να οδηγήσει σε μια νέα πραγματικότητα την ελληνική κοινωνία με μοναδικά όπλα την αυθαιρεσία και τον αυταρχισμό, που «εκφράστηκε με μια γιγαντιαία παραγωγή αναγκαστικών νόμων, διαταγμάτων και εγκυκλίων».<sup>156</sup>

Την πρώτη μέρα της εγκαθίδρυσης της δικτατορίας της 4<sup>ης</sup> Αυγούστου ο Μεταξάς απευθυνόμενος στο λαό με διάγγελμά του διαβεβαίωνε ότι τα κυβερνητικά μέτρα θα αποσκοπούσαν στη βελτίωση της κοινωνίας και προπαντός των αγροτών, των εργατών, των μικρών επιτηδευματιών και εμπόρων και όλων αδύναμων τάξεων.<sup>157</sup> Η 4<sup>η</sup> Αυγούστου ύμνησε την αγροτική ζωή και προσπάθησε να φέρει τη νεολαία κοντά στην ελληνική γη δίνοντας κίνητρα στα νέα παιδιά που ζούσαν στην επαρχία να μην προδώσουν την πατρογονική γη αλλά να συνεχίσουν τις γεωργικές εργασίες στον τόπο καταγωγής τους ενισχύοντας την αγροτική παραγωγή. Ο προηγούμενος προσανατολισμός της εκπαίδευσης προς μια καθαρά θεωρητική κατεύθυνση, που είχε ως αποτέλεσμα οι νέοι να επιλέγουν μαζικά τις κλασικές σπουδές, δημιουργούσε στρατιές άνεργων πτυχιούχων και δημιουργούσε «το λεγόμενον διανοητικόν προλεταριάτον».<sup>158</sup>

Βέβαια η ρητορική αναφορικά με την επιστροφή στη γεωργία και την κτηνοτροφία καθώς και στην πρωτογενή παραγωγή της υπαίθρου δεν ήταν «καινοτομία» της 4<sup>ης</sup> Αυγούστου. Η συστηματική προώθηση των παραδοσιακών και αγνών αξιών της υπαίθρου, που εξέφραζαν έναν τρόπο ζωής διαμετρικά αντίθετο με τις ριζοσπαστικές ιδέες που πρόβαλαν τα κινήματα που έκαναν την εμφάνισή τους στο Μεσοπόλεμο, και η προβολή της ιδιαίτερης σημασίας του φυσικού περιβάλλοντος και της γεωγραφίας συναντάται συχνά στον πολιτικό λόγο των περισσότερων αυταρχικών και φασιστικών καθεστώτων της εποχής.<sup>159</sup> Η εντατική

---

156. Αγγελής 2006, 292.

157. Μεταξάς τ.1, 1969, 46.

158. Αγγελής, 2006, 214-215.

159. Ο Μεταξάς είχε έρθει σε επαφή με τις ελληνικές εκδοχές των θεωριών αυτών, όπως εκφράστηκαν από τον Κωνσταντίνο Σφυρή και τον Κωνσταντίνο Καραβίδα. Οι τελευταίοι προέβαλλαν αντίληψεις,

καλλιέργεια της γης, που θεωρήθηκε «εθνικό καθήκον, όμοιον προς το καθήκον του στρατεύεσθαι»,<sup>160</sup> και εκθειάστηκε στην πολιτική ατζέντα του μεταξικού καθεστώτος αποσκοπούσε, αφενός στην εξασφάλιση της πολυπόθητης αυτάρκειας, προκειμένου να αντιμετωπιστεί το χρόνιο επισιτιστικό πρόβλημα της χώρας και αφετέρου στην αποτελεσματικότερη αντιμετώπιση της ανεργίας των νέων και την αύξηση της απασχόλησης.<sup>161</sup>

Ένα ακόμη συστατικό στοιχείο της πολιτικής της 4<sup>ης</sup> Αυγούστου ήταν η απόπειρα προσεταιρισμού της νεολαίας. Χρησιμοποιώντας ως όργανο την Εθνική Οργάνωση Νεολαίας (ΕΟΝ) επιδίωξε να στρατολογήσει τα νιάτα του τόπου στο προσωπικό δημιούργημα του Μεταξά, προκειμένου να δημιουργήσει ερείσματα στη μελλοντική κοινωνία. Στα έντυπα της 4<sup>ης</sup> Αυγούστου ήταν διάχυτη η λατρεία για τη σπαρτιατική αγωγή και τον τρόπο ζωής της αρχαίας Σπάρτης γενικότερα και το σύνθημα της Αρχαίας Σπάρτης «Άμμες δε γ' εσόμεθα πόλλω κάρρονες» αποτέλεσε το προσκλητήριο για τη νεολαία, που πλέον καλούνταν να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στο Νέο Κράτος ως θεματοφύλακας του Τρίτου Ελληνικού Πολιτισμού.<sup>162</sup> Η Ε.Ο.Ν αποτελούσε τον σημαντικότερο φορέα αγωγής της νέας γενιάς, που θα εμφυσούσε τα εθνικά ιδανικά στους αυριανούς πολίτες της χώρας<sup>163</sup> υποκαθιστώντας πολλές φορές την επίσημη παιδεία του έθνους, η οποία πλέον θα έπρεπε να προσαρμοστεί στα νέα δεδομένα και να υποταχθεί στον απόλυτο έλεγχο του Κράτους. Με τον ίδιο τρόπο που παραδίνονταν στην αρχαία Ελλάδα τα νέα παιδιά στον «παιδαγωγό», που τα εκπαίδευε και τα καθοδηγούσε στα πρώτα βήματα της ζωής τους, τώρα παραδίνονται στον «παιδαγωγό», την ΕΟΝ, το απόλυτο όργανο προπαγάνδας και διαφώτισης του καθεστώτος.<sup>164</sup>

---

τις οποίες η 4η Αυγούστου προώθησε με πιο από παράδειγμα την έμφαση στην αγροτική ζωή της υπαίθρου. Βλ. Αγγελής, 2006, 215.

160. «Εγκύκλιος του Ι. Μεταξά προς τους Υπουργούς, Υφυπουργούς, Γενικούς Διοικητές, Νομάρχες και Επάρχους», *Η Νεολαία*, φ. 49, 16/9/1939, 1603.

161. Ε.τ.Κ. φ. 319/13 Αυγούστου 1937, αναγκαστικός νόμος 813, 2069-2072.

162. Μαχαίρα 1987,89.

163. Στο ίδιο, 89-93.

164. Π. Αντύπας, «Η εφαρμογή των διδαγμάτων της ψυχολογίας προς ανύψωσιν των νέων», *Η Νεολαία*, φ. 29, 29/4/1939, 946.

### 3. Η Πολιτική της 4<sup>ης</sup> Αυγούστου απέναντι στο Πανεπιστήμιο Αθηνών (1936-1938)

#### α. Το Πανεπιστήμιο για τους άριστους και τους εκλεκτούς

Με την κήρυξη της δικτατορίας της 4<sup>ης</sup> Αυγούστου 1936, ο Μεταξάς σχημάτισε νέα Κυβέρνηση. Υπουργός Παιδείας διορίστηκε στις 6 Αυγούστου 1936 ο ευνοούμενος του παλατιού και κατεξοχήν εκπρόσωπος του συντηρητικού αστισμού Κωνσταντίνος Γεωργακόπουλος, ο οποίος ως τότε ήταν Υφυπουργός «παρά τω πρωθυπουργώ».<sup>165</sup> Το πρώτο μέλημα της νέας κυβέρνησης ήταν να μεταμορφωθεί το υπουργείο παιδείας σε μια υπηρεσία στελεχωμένη με ανθρώπους πιστούς στους σκοπούς του Νέου Κράτους, η οποία θα έλεγχε συγκεντρωτικά όλους τους φορείς που υπάγονταν στη δική της δικαιοδοσία.

Σύμφωνα με το καθεστώς της 4<sup>ης</sup> Αυγούστου, όπως αναφέρεται χαρακτηριστικά στο διάγγελμα του Μεταξά, που εκφωνήθηκε από το ραδιόφωνο προς το λαό τη 10<sup>η</sup> Αυγούστου 1936, ήταν απαραίτητο να αποκατασταθεί η ομαλότητα στο χώρο της εκπαίδευσης και ειδικότερα στα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα, η οποία είχε διασαλευθεί από τις πρόσφατες εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις. Τα αποτελέσματα αυτής της πολιτικής ήταν ότι στα πανεπιστήμια και τις σχολές οι άνεργοι, φτωχοί και απογοητευμένοι νέοι παρασύρονταν εύκολα στον κομμουνισμό, που είχε εισχωρήσει στην Ανώτερη και Ανώτατη εκπαίδευση, διαφθείροντας το μεγαλύτερο μέρος του εκπαιδευτικού σώματος του Πανεπιστημίου, παρασύροντας τη νεολαία στην «αντιπατριωτική λήθη των ωραίων ελληνικών παραδόσεων» και υποσκάπτοντας την ελπίδα ενός «καλύτερου μέλλοντος της ελληνικής φυλής».<sup>166</sup>

Ο νέος Υπουργός Παιδείας χάραξε μια εκπαιδευτική πολιτική που προσχηματικά είχε ως βασικό στόχο την εξυγίανση της Ανώτατης Εκπαίδευσης και την εκκαθάρισή της από τα ζημιογόνα στοιχεία του παρελθόντος, στην πραγματικότητα όμως απέβλεπε στον έλεγχο και την χειραγώγησή της. Ο Γεωργακόπουλος, από την αρχή της θητείας του τον Οκτώβριο του 1936 είχε επιτεθεί απαξιωτικά στον παλιό πολιτικό κόσμο, εμφανίζοντάς τον ως Δούρειο Ίππο του κομμουνισμού στην Ανώτατη Εκπαίδευση. Τόνιζε ότι «η ταραγμένη τελευταία

---

165.Καγκαλίδου 1999, 93.

166. Μεταξάς 1969, τ. 1, 9.

εικοσαετία επηρέασε και την εκπαίδευση καθώς η διοίκησή της περιήλθε στα χέρια ανθρώπων ανίκανων να περιλάβουν στη μικρή ψυχή τους την ιερή έννοια της Πατρίδας»,<sup>167</sup> οι οποίοι «έφθειραν τους νέους σκορπίζοντάς τους το μικρόβιον της απογοητεύσεως».<sup>168</sup> Σε κάθε ευκαιρία το καθεστώς διατυμπάνιζε ότι βρήκε την Ανώτατη εκπαίδευση, όπως και ολόκληρη την Ελλάδα, «υπό την ανενοχλήτως αυξάνουσαν επίδρασιν των ερυθρών οργάνων του Κομμουνισμού. Επί σειρά ετών, τας εκπαιδευτικὰς κατευθύνσεις εχάρασεν ο υπαρχηγός του Κομμουνιστικού κόμματος, επιβάλλων διά των οργάνων του τας ανατρεπτικὰς αντιλήψεις του και δημιουργών συνειδητούς φορείς αυτών εις το Πανεπιστήμιο...».<sup>169</sup>

Τα ίδια αισθήματα έτρεφε το μεταξικό καθεστώς και για το δεύτερο πανεπιστήμιο της χώρας στη Θεσσαλονίκη, όπως αποτυπώθηκε και στην επίσημη επίσκεψη που πραγματοποίησε ο Μεταξάς στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης στις 26 Οκτωβρίου 1936. Στα πλαίσιο του πρώτου εορτασμού από το καθεστώς της επετείου της απελευθέρωσης της πόλης στη μεγάλη αίθουσα τελετών του ιδρύματος, απευθυνόμενος στον Πρύτανη Στυλιανό Παπαδάκη χαρακτήρισε το Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης μαλλιαροκομμουνιστικό ίδρυμα, που θα έπρεπε να γίνει Εθνικό εάν επιθυμούσε τη συμπαράστασή του. Στους φοιτητές μάλιστα που του ζήτησαν την επαναλειτουργία του εστιατορίου της φοιτητικής Λέσχης που είχε κλείσει η Ασφάλεια, γεγονός που δυσχέραινε τη διαβίωση των φτωχότερων από την επαρχία, ξεκαθάρισε πως στο Πανεπιστήμιο έπρεπε να έρθουν μόνο όσοι μπορούσαν. Οι υπόλοιποι καλό θα ήταν «να καθίσουν στα χωριά τους και να οργώσουν τα χωράφια του πατέρα τους.»<sup>170</sup>

Σε συνέντευξή του στην εφημερίδα *Βραδυνή* τα Χριστούγεννα του 1936 ο Γεωργακόπουλος σκιαγραφούσε τους βασικούς άξονες της εκπαιδευτικής του πολιτικής. Καταρχάς τόνιζε ότι η εκπαίδευση αναγκαστικά θα έπρεπε να υπηρετεί τις ανάγκες του εθνικού κράτους και το Υπουργείο Παιδείας να θεωρείται πλέον όργανο της εθνικής οικονομίας. Ακόμη, η ελληνική εκπαίδευση δε ήταν δυνατό να αντιγράψει ξένα συστήματα αλλά χρειαζόταν μια αναπροσαρμογή που να συνάδει με το «κλίμα μας και την ιστορίαν μας». Τέλος, επιβαλλόταν ένα συγκεκριμένο όριο

---

167. Δημαράς 1974, 184.

168. «Εγερτήριο», *Καθημερινή*, 4/10/1936, 1.

169. Υφυπουργείον Τύπου κι Τουρισμού, *Η Εκπαίδευσις μετά την 4ην Αυγούστου, αι νέαι κατευθύνσεις* Αθήνα, έκδ. 4ης Αυγούστου, αρ.6, 1937, 5.

170. Ρήγος 2016, 357-358.

αποφοίτων από τα Γυμνάσια. Συγκεκριμένα περίπου 3.500 με 4.000 απόφοιτοι των Γυμνασίων θα συνέχιζαν τις σπουδές τους στις ανώτατες σχολές (πανεπιστήμια, στρατιωτικές σχολές κ.ά.) και περίπου 1.000 απόφοιτοι θα απορροφούνταν στις διάφορες θέσεις του δημοσίου, με το σύνολο των αποφοίτων του Γυμνασίου και των εμπορικών σχολών να υπολογίζεται σε 4.500 με 5.000 περίπου.<sup>171</sup> Οι «λιγότερο άξιοι και ικανοί» θα ήταν πλέον σε θέση «να ικανοποιούν τας κοινωνικάς και κρατικάς ανάγκας χωρίς να προστίθενται εις το λεγόμενον διανοητικόν προλεταριάτον».<sup>172</sup> Άλλωστε ο λαός της Ελλάδος ήταν λαός αγροτών «κατά πρώτον λόγον και έπειτα λαός τεχνιτών και εργατών. Και τα παιδιά του λαού αυτού δεν επιτρέπεται να εκπαιδεύονται παρά ως αγρόται, ως τεχνίται και ως εργάται...».<sup>173</sup> Ο ίδιος ο Μεταξάς διαβεβαίωνε τους πολίτες ότι θα φρόντιζε προσωπικά ώστε τα νέα παιδιά να προπαρασκευαστούν<sup>174</sup> «διά τα επαγγέλματα εκείνα, με τα οποία έζησαν οι γονείς των και οι προγόνοι των και κυρίως διά την γεωργίαν».<sup>175</sup>

Επομένως η πολιτική του καθεστώτος της 4<sup>ης</sup> Αυγούστου στην πρώτη του περίοδο με Υπουργό Παιδείας τον Κ. Γεωργακόπουλο είχε ως βασική επιδίωξη να περιοριστεί σημαντικά ο αριθμός των μαθητών που θα επέλεγαν να συνεχίσουν τις σπουδές τους στις ανώτατες πανεπιστημιακές σχολές.<sup>176</sup> Όπως υποστήριξε κι ένας

---

171. Ν. Αναστασόπουλος, «Τα ζωτικά προβλήματα της χώρας. Ποια μέτρα θα ληφθούν διά την αναμόρφωσιν της Μ. Εκπαιδύσεως», *Βραδυνή*, 23/12/1936, 1.

172. Αγγελής 2006, 136.

173. Σ. Κανονίδης, «Η εκπαίδευσις», *Η Νεολαία*, φ. 21, 4/3/1939, 681-683.

174. Η προετοιμασία των νέων παιδιών στα αστικά σχολεία αρρένων περιλάμβανε τη διδασκαλία μαθημάτων ειδικής επαγγελματικής μόρφωσης, όπως γεωργική και οικιακή οικονομία, βιοτεχνικά, τεχνικά, ναυτικά, αλιευτικά, ενώ στα αστικά σχολεία θηλέων διδάσκονταν μαθήματα επαγγελματικής και οικοκυρικής μόρφωσης, όπως γεωργίας, βρεφοκομίας, οικιακής οικονομίας, οικιακών έργων, γυναικείων τεχνών. Η σημασία που έδινε το καθεστώς στα συγκεκριμένα σχολεία φαίνεται και από το γεγονός ότι οι μαθητές τους δεν πλήρωναν το τέλος εγγραφής, ενώ τα εκπαιδευτικά τέλη που κατέβαλαν ήταν σχεδόν τα μισά σε σύγκριση με εκείνα που πλήρωναν οι μαθητές των άλλων τύπων σχολείων. Στην πραγματικότητα όμως τα Αστικά Σχολεία εξαιτίας της πλημμελούς οργάνωσής τους αλλά και των βασικών ελλείψεων τόσο στις υλικοτεχνικές υποδομές, ποτέ δεν κατάφεραν να προσελκύσουν το σύνολο των μαθητών, οι οποίοι κατά βάση συνέχισαν να επιλέγουν το Γυμνάσιο για τη συνέχιση των σπουδών τους. Βλ. Καγκαλίδου 1999, 98.

175. Μεταξάς 1969, τ.1, 274.

176. Στόχος του καθεστώτος ήταν να στραφούν οι μαθητές προς τα αστικά σχολεία και να περιοριστεί ο αριθμός των μαθητών που θα συνέχιζαν στα σχολεία της Μέσης Εκπαίδευσης και αντίστοιχα και ο αριθμός των μαθητών που θα συνέχιζαν τις σπουδές τους στο Πανεπιστήμιο. Με εγκύκλιο του Γεωργακόπουλου «προς απάσας τας εκπαιδευτικούς αρχάς του κράτους», στις 8-9-1937, καθορίζονταν οι τύποι σχολείων που θα λειτουργούσαν από το σχολικό έτος 1937-38 σύμφωνα με τον Α.Ν. 770/1937. Βλ. «Αι εισιτήριοι εξετάσεις εις τα σχολεία Μέσης Εκπαιδύσεως», *Ελεύθερον Βήμα*, 9-9-37, 3. Τα Αστικά σχολεία είχαν θεσπιστεί, όταν υπουργός παιδείας ήταν ο Θεόδωρος Τουρκοβασίλης, με το Ν.5874/1933, για να αντικαταστήσουν τα ημιγυμνάσια, ως συμβολή στην προσπάθεια καταπολέμησης του κλασικιστικού προσανατολισμού της μέσης εκπαίδευσης και οδηγούσαν στα επαγγελματικά σχολεία. Βλ. Ε.τ.Κ., φ.318/21 Οκτωβρίου 1933, νόμος 5874 «Περί αστικών σχολείων», άρθρο 1, 1911.

από τους βασικούς θεωρητικούς του μεταξικού καθεστώτος ο Δημήτρης Βεζανής «πέραν ωρισμένης βαθμίδος δεν πρέπει η αγωγή της νεολαίας να είναι υποχρεωτική δι' όλους... Εις τας ανωτέρας βαθμίδας της εθνικής μορφώσεως πρέπει να έχουν δικαίωμα εισόδου μόνον οι εκλεκτοί».<sup>177</sup> Τον Δεκέμβριο του 1936 στα εγκαίνια του «οίκου του φοιτητού» ο Μεταξάς, επιβεβαιώνοντας τη στρατηγική του καθεστώτος, τόνιζε ότι έργο της κοινωνίας ολόκληρης και του Κράτους ήταν να βοηθήσει στην άνοδο των ανώτερων διανοητικών στρωμάτων, έστω και αδύνατων οικονομικά, που όμως δύνανται να προάγουν την επιστήμη.<sup>178</sup>

Ήταν ζήτημα πρωταρχικής σημασίας για το καθεστώς «η δημιουργία πραγματικών και υπεύθυνων κέντρων μορφώσεως και επιλογής ηγετών» στα οποία θα είχε τη δυνατότητα να μορφωθεί μία τάξη ανθρώπων «σκεπτομένων ομοιομόρφως, πειθαρχούντων εις το Κράτος».<sup>179</sup> Η νέα κοινωνία ήταν λογικό να οργανωθεί σε μία πυραμίδα, που την κορυφή της θα καταλάμβανε η ελίτ και τη βάση της η πλειοψηφία, η οποία οφείλει να υποστηρίζει την κορυφή και να εκτελεί τις εντολές της. Πρόκειται για το «κίνημα των αρίστων», που υπήρξε ιδιαίτερα δημοφιλές στα αυταρχικά καθεστώτα της Ευρώπης του Μεσοπολέμου και προερχόταν από τη στρεβλή ανάγνωση του Πλάτωνα. Ένα αφήγημα που στηριζόταν στο φασιστικό ιδανικό της ανισότητας, που είναι η «πηγή κάθε γοητείας της ζωής, η χαρά και ο θρίαμβος [...], ενώ η ισότητα είναι μία άγνωστη στη φύση αντίληψη, αντίθετη στη φύση, άρα απάνθρωπη και άθεια».<sup>180</sup> Πρόθεση του καθεστώτος ήταν να δημιουργήσει το νέο τύπο Έλληνα φοιτητή που θα ανταποκρινόταν στις επιδιώξεις του *Νέου Κράτους* και θα αποτελούσε «το πρότυπο του Ακαδημαϊκού πολίτου», του νέου Έλληνα εθνικιστή φοιτητή με το υγιές σώμα, τα γυμνασμένα μέλη, που έχει το νου και την ψυχή γεμάτη από Ελλάδα και επιστημοσύνη.<sup>181</sup>

Βέβαια, αξίζει να σημειωθεί, ότι η πρόθεση της 4<sup>ης</sup> Αυγούστου, αναφορικά με τον περιορισμό του αριθμού των μαθητών που θα συνέχιζαν στις ανώτερες και ανώτατες σπουδές, αποτελούσε στην πράξη τη συνέχιση της εκπαιδευτικής

---

177. Δ. Βεζανής, «Δικαιώματα και καθήκοντα της Νεολαίας υπό το Νέον Κράτος», *Νέον Κράτος*, τχ. 1, Σεπτέμβριος 1937, 24.

178. Μεταξάς 1969, τ.1, 144.

179. Στο ίδιο, 128.

180. Η Πολιτεία του Πλάτωνα «διαπνέεται (...) απ' αρχής μέχρι τέλους υπό εθνικών και σοσιαλιστικών αρχών», βλ. Β. Τσιρίμπας, *Οι πρωτοπόροι της εθνικοσοσιαλιστικής αγωγής*, *Νέον Κράτος*, τχ. 1, Σεπτέμβριος 1937, 3.

181. Γ. Ι. Ρουμάνης, «Ο Έλλην φοιτητής εις το Ν. Κράτος», *Νέα Πολιτική*, τχ. 11, Νοέμβριος 1939, 1242-1243.

μεταρρύθμισης του 1929 και της θέσπισης της γεωργικής εκπαίδευσης έναν χρόνο νωρίτερα (1928). Ο στόχος του καθεστώτος ήταν να περιοριστούν τα κλασικά γυμνάσια και να στραφούν οι νέοι προς τα γεωργικά, τα χειρονακτικά και τα τεχνικά επαγγέλματα.<sup>182</sup> Ο ίδιος ο Ελευθέριος Βενιζέλος σε προεκλογική του ομιλία στη Θεσσαλονίκη τον Ιούλιο του 1928 παρουσιάζοντας το πρόγραμμά του ανέφερε πως παρέμενε ο ίδιος θιασώτης της κλασικής εκπαίδευσης αλλά «διά τους ολίγους εκλεκτούς οι οποίοι θ' αποτελέσουν την ηγέτιδαν τάξιν της αύριον και εις τους εκλεκτούς τούτους κατατάσσω όλους εκείνους οίτινες, προερχόμενοι έστω και εκ των κατωτάτων στρωμάτων θα ηρίστευον εις το δημοτικόν σχολείον και εις τους οποίους εφ' όσον είνε άποροι το Κράτος θα έδινεν υποτροφίας διά να συνεχίσουν την περαιτέρω μόρφωσίν των. Διά τους πολλούς τους φοιτώντας εις τα σχολεία της Μέσης Εκπαιδύσεως, η κλασική λεγόμενη εκπαίδευσις είναι στείρα απολύτως και άγονος».<sup>183</sup>

Παράλληλα το καθεστώς μεθόδευε την αύξηση των τελών προκειμένου οι ασθενέστερες οικονομικά τάξεις να αποκλείονται από την Ανώτατη Εκπαίδευση. Σε συνάντηση που είχε ο Μεταξάς με τις Συγκλήτους του Πανεπιστημίου Αθηνών και του Πολυτεχνείου είχε παρουσιάσει την απόφασή του να αυξηθούν τα δίδακτρα του Γυμνασίου και του Πανεπιστημίου, «ώστε εις τα ιδρύματα αυτά να φοιτή η εκλεκτοτέρα μειονότης των Ελληνοπαίδων».<sup>184</sup> Για να περιορίσει τον αριθμό των φοιτητών, οριζόταν με βασιλικά διατάγματα, σε κάθε ακαδημαϊκό έτος, ο αριθμός των φοιτητών που θα εισάγονταν στις Σχολές του Πανεπιστημίου. Πρόσβαση στις ανώτερες βαθμίδες της «εθνικής μορφώσεως» πρέπει να έχουν μόνο οι «εκλεκτοί»<sup>185</sup>, γι' αυτό κρινόταν απαραίτητο να αυξηθούν τα δίδακτρα. Ειδικά το Πανεπιστήμιο έπρεπε «...να εκκαθαρισθή για να αποτελέση το κέντρο της νεωτέρας θεωρητικής καταρτίσεως των στελεχών του καθεστώτος».<sup>186</sup>

Στη διάρκεια της διακυβέρνησης της 4<sup>ης</sup> Αυγούστου άρχισε ο περιορισμός των εισαγομένων στα Πανεπιστήμια. Η μείωση στα Ανώτερα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα είχε ξεκινήσει από την προηγούμενη ακαδημαϊκή χρονιά 1935-1936 και συνεχίστηκε με

---

182. Πλουμίδης 2006, 165-167, 187-188.

183. «Ο Νυκτερινός Προγραμματικός Λόγος του κ. Βενιζέλου», *Μακεδονικά Νέα*, 23/7/1928, 4.

184. «Ο Πρωθυπουργός εδέχθη χθες τας Συγκλήτους του Εθνικού Πανεπιστημίου και του Πολυτεχνείου», *Ελεύθερον Βήμα*, 10/12/1936, 5.

186. Δ. Βεζανής, «Δικαιώματα και καθήκοντα της Νεολαίας υπό το Νέον Κράτος», *Νέον Κράτος*, τχ. 1, Σεπτέμβριος 1937, 24.

186. Στο ίδιο.



εντυπωσιακούς ρυθμούς από το μεταξικό καθεστώς. Συγκεκριμένα, το ακαδημαϊκό έτος 1935-1936 σημειώθηκε μια αισθητή μείωση των εγγραφών στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, ιδιαίτερα στη Νομική, στην Ιατρική και στη Φιλοσοφική Σχολή, με 1663 εγγεγραμμένους πρωτοετείς έναντι 1998 του προηγούμενου και 2691 του αμέσως προηγούμενου ακαδημαϊκού έτους. Συγκεκριμένα, το ακαδημαϊκό έτος 1935-1936 στη Θεολογική γράφτηκαν 37 πρωτοετείς, εκ των οποίων 3 γυναίκες, έναντι 44 του προηγούμενου και 69 του προπροηγούμενου ακαδημαϊκού έτους· στη Φιλοσοφική γράφτηκαν 114, εκ των οποίων 60 γυναίκες, έναντι 144 του προηγούμενου και 163 του προπροηγούμενου ακαδημαϊκού έτους. Στη Νομική γράφτηκαν 906 έναντι 1.110 του προηγούμενου και 1.360 του προπροηγούμενου ακαδημαϊκού έτους· στην Ιατρική γράφτηκαν 279 έναντι 346 του προηγούμενου και 657 του αμέσως προηγούμενου ακαδημαϊκού έτους· στη Φυσικομαθηματική γράφτηκαν 232 έναντι 243 του προηγούμενου και 341 του αμέσως προηγούμενου ακαδημαϊκού έτους. Τέλος στο Οδοντιατρικό Σχολείο γράφτηκαν 95 έναντι 111 του προηγούμενου και 101 του αμέσως προηγούμενου ακαδημαϊκού έτους.<sup>187</sup>

Το ακαδημαϊκό έτος 1936-1937 η μείωση συνεχίστηκε με 1660 εγγραφές πρωτοετών. Στη Θεολογική γράφτηκαν 66 πρωτοετείς, με μόλις 1 γυναίκα, στη Φιλοσοφική 94 εκ των οποίων 50 γυναίκες, στη Νομική 943 εκ των οποίων 56 γυναίκες, στην Ιατρική 263, εκ των οποίων 14 γυναίκες, στη Φυσικομαθηματική 71, εκ των οποίων 5 γυναίκες, στο Φυσικό τμήμα 33 με 5 γυναίκες, στο Χημικό τμήμα 48 με 5 γυναίκες και στο Οδοντιατρικό Σχολείο 142, εκ των οποίων 46 γυναίκες.<sup>188</sup> Το 1937-1938 το Πανεπιστήμιο Αθηνών δέχτηκε 840 φοιτητές: η Νομική 300 φοιτητές, η Θεολογική 60, η Ιατρική 200, η Οδοντιατρική 40, η Φιλοσοφική 100 και η Φυσικομαθηματική 140. Το Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης δέχθηκε 370 φοιτητές: η Νομική δέχθηκε 200, η Φιλοσοφική 70, η Φυσικομαθηματική 40 και η Γεωπονική 60. Το 1938-1939 το Πανεπιστήμιο Αθηνών δέχθηκε 845 φοιτητές: η Νομική 300, η Θεολογική 60, η Ιατρική 200, η Οδοντιατρική 40, η Φιλοσοφική 100 και η Φυσικομαθηματική 145. Το Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης δέχθηκε 300 φοιτητές. Η Νομική 200, η Φυσικομαθηματική 40 και η Γεωπονική 60.<sup>189</sup>

---

187.«Εκθεσις των πεπραγμένων κατά το πανεπιστημιακό έτος 1935-1936 επί πρωτανείας Π. Ζερβού, τακτικού καθηγητού της Γεωμετρίας», *Δελτίον του Πανεπιστημίου Αθηνών*, επιμέλεια του Γραφείου Δημοσιευμάτων του Πανεπιστημίου, Ιούλιος-Αύγουστος 1939, τχ 1-2, Πυρσός, Αθήνα 1939, 9.

188. Στο *ίδιο*, 30.

190.Καλαντζής 2002, 83.

## **β. Ο εορτασμός της εκατονταετηρίδας του Πανεπιστημίου Αθηνών**

Στην πρώτη περίοδο διοίκησης του Υπουργείου Παιδείας από την 4<sup>η</sup> Αυγούστου ξεχωριστής σημασίας ήταν ο εορτασμός της εκατονταετηρίδας του Πανεπιστημίου Αθηνών που είχε δρομολογηθεί ήδη από το ακαδημαϊκό έτος 1934-1935. Η επιτροπή που θα αναλάμβανε την οργάνωση οριστικοποιήθηκε τον Οκτώβριο του 1936, αμέσως μετά την επιβολή της δικτατορίας. Ακολουθώντας την παράδοση προηγούμενων αντίστοιχων εορτασμών, το πρόγραμμα περιλάμβανε μια σειρά από εκδηλώσεις και δραστηριότητες, όπως διοργάνωση φοιτητικών αγώνων, μια παράσταση στην Ακρόπολη, διοργάνωση συναυλίας βυζαντινής χορωδίας και φοιτητική λαμπαδηφορία.<sup>190</sup> Οι εορτασμοί είχαν διάρκεια μιας εβδομάδας, από τις 17 έως τις 24 Απριλίου του 1937. Είχαν προσκληθεί και παρέστησαν αντιπροσωπείες πανεπιστημίων από 24 χώρες, αντιπροσωπείες κυβερνήσεων ξένων χωρών, διαπρεπείς Έλληνες του εξωτερικού, μητροπολίτες, μέλη ξένων αρχαιολογικών εταιρειών και καθηγητές των ανώτατων ελληνικών εκπαιδευτικών ιδρυμάτων. Παραβρέθηκαν ακόμη, η βασιλική οικογένεια, ο Ιωάννης Μεταξάς και μέλη της Κυβέρνησης.<sup>191</sup>

Σε όλη τη διάρκεια των εορταστικών εκδηλώσεων η Ακρόπολη παρέμεινε φωταγωγημένη και στις 19 Απριλίου πραγματοποιήθηκε μια ειδική γιορτή στον Παρθενώνα σε συνεργασία με το Λύκειο Ελληνίδων. Υπό τη «σκηνοθετική» εποπτεία του Υπουργού Παιδείας Γεωργακόπουλου και του τμηματάρχη του Υπουργείου Παιδείας Ν. Γιοκαρίνη, νεαρές κοπέλες με αρχαιοπρεπείς ενδυμασίες στέκονταν κατά μήκος της δυτικής πλευράς του Παρθενώνα, ενώ στο κέντρο μια από αυτές εμφανίστηκε ως θεά Αθηνά με περικεφαλαία<sup>192</sup> και ένας φοιτητής του Πανεπιστημίου απήγγειλε ύμνο προς τη Θεά Αθηνά, τον οποίο είχε συντάξει ο καθηγητής της Φιλοσοφικής Αντώνιος Κεραμόπουλλος. Εορτασμοί πραγματοποιήθηκαν και στο Σούνιο, υπό την εποπτεία του Υφυπουργού Τύπου και Τουρισμού Θεολόγου Νικολούδη, με παραδοσιακά χορευτικά δρώμενα και υπαίθριο γεύμα.<sup>193</sup> Οι εκδηλώσεις στην Ακρόπολη και στο Σούνιο ήταν ουσιαστικά μια μιμητική αντιμετώπιση του αρχαίου παρελθόντος.<sup>194</sup> Μια αναβίωση του αρχαίου

---

190. Γαβρόγλου, Καραμανωλάκης, Μπάρκουλα 2014, 229.

191. Στο ίδιο, 230.

192. Στο ίδιο.

193. Στο ίδιο.

194. Plantzos 2012, 148-150.

παρελθόντος, όπως αυτό είχε ανασυντεθεί μέσω του δυτικού κλασικισμού και του ρομαντισμού του 19<sup>ου</sup> αιώνα. Η αντανάκλαση αυτού του προτύπου με την παράσταση του Παρθενώνα δήλωνε το βαθμό στον οποίο αυτή η δυτικότροπη φαντασίωση του παρελθόντος υιοθετήθηκε και συμβολοποιήθηκε από την ελληνική κοινωνία.<sup>195</sup>

Με μέριμνα της Πανεπιστημιακής Λέσχης οι φοιτητές συμμετείχαν ενεργά στον εορτασμό της Εκατονταετηρίδας του Πανεπιστημίου. Διοργάνωσαν φοιτητική λαμπαδηφορία με 1.000 φοιτητές και 200 φοιτήτριες, αγώνα σκοποβολής, αθλοπαιδιών και ξιφασκίας, που παρακολούθησε ο διάδοχος. Επιπλέον τέλεσαν αθλητικούς αγώνες στο Παναθηναϊκό στάδιο στις 17 Απριλίου 1937 με τη συμμετοχή και σπουδαστών των Ανώτατων Στρατιωτικών και Πολιτικών Σχολών με την παρουσία του βασιλιά, του διαδόχου και της βασιλικής οικογένειας, των πρυτανικών αρχών, των ξένων αντιπροσωπειών και χιλιάδων θεατών. Στα διαλείμματα των αγώνων η φοιτητική χορωδία, η οποία αποτελούνταν από 250 φοιτητές και φοιτήτριες, τραγούδησε δημόδη τραγούδια υπό τη διεύθυνση του μουσουργού Θ. Σπάθη. Σε όλη τη διάρκεια των πανεπιστημιακών εορτασμών της εκατονταετηρίδας δόθηκαν στην Πανεπιστημιακή Λέσχη δύο φοιτητικές εσπερίδες στις οποίες συμμετείχαν χιλιάδες φοιτητές, κατά τη διάρκεια των οποίων φοιτήτριες ντυμένες με τις εθνικές ενδυμασίες χόρεψαν εθνικούς χορούς. Τις εσπερίδες αυτές «τίμησαν με την παρουσία τους» ο Υπουργός Παιδείας Γεωργακόπουλος, ο Πρύτανης και πολλοί καθηγητές του Πανεπιστημίου, συνοδευόμενοι από τους ξένους αντιπροσώπους που είχαν την ευκαιρία, σύμφωνα με τα πανεπιστημιακά δημοσιεύματα να γνωρίσουν από πολύ κοντά τη ζωή των Ελλήνων φοιτητών.<sup>196</sup>

Η υποχρεωτική συμμετοχή του συνόλου των φοιτητών ειδικά στις αθλητικές εκδηλώσεις του εορτασμού και η σύσσωμη συμμετοχή της ηγεσίας της χώρας σε αυτές αποτυπώνουν την έμφαση που έδινε το καθεστώς της 4<sup>ης</sup> Αυγούστου στο θέμα του αθλητισμού, που αποτελούσε το βασικό μέσο εξέλιξης της ελληνικής φυλής.<sup>197</sup> Η ιδιαίτερη σημασία που έδινε το καθεστώς στον αθλητισμό αποτυπώνεται και στις απόψεις του Υπουργού Παιδείας, όπως μεταφέρθηκαν από τον πρύτανη στη συνεδρίαση της Συγκλήτου στις 29 Σεπτεμβρίου 1936: «Εις την επίτευξιν της

---

195. Plantzos 2012, 148-150.

196. «Εκθεσις των πεπραγμένων κατά το πανεπιστημιακό έτος 1936-1937 επί πρυτανείας Γρηγόριου Παπαμιχαήλ, τακτικού καθηγητού της Απολογητικής και της Εγκυκλοπαιδείας της Θεολογίας», *Δελτίον του Πανεπιστημίου Αθηνών*, τχ. 1-2, Πυρσός, Αθήνα 1939, 38.

197. Μαχαίρα 1987, 134.

προσπαθείας ταύτης θα συντελέσει αναμφισβήτως η καταλληλοτέρα διοργάνωσις της σωματικής αγωγής των φοιτητών, ήτις απομακρύνουσα αυτούς από των επιβλαβών κέντρων όπου ήδη συχνάζουν, θα καταστήσει αυτούς υγιείς επιστήμονας μεθ' υγιών αντιλήψεων.»<sup>198</sup>

Ο εορτασμός της εκατονταετηρίδας υπήρξε δαπανηρός και ιδιαίτερα εκτεταμένος σε σύγκριση με προηγούμενους εορτασμούς του ιδρύματος, όπως για παράδειγμα για τη συμπλήρωση των 50 και των 75 χρόνων του, εξαιτίας της σημασίας της επετείου για τον έναν αιώνα ζωής του Πανεπιστημίου Αθηνών αλλά και της απόφασης του καθεστώτος να ενισχύσει τη χρηματοδότηση των εορταστικών εκδηλώσεων με το ποσό των 3.000.000 δραχμών. Ο εορτασμός δεν περιοριζόταν στην Αθήνα αλλά απλωνόταν μέχρι την ύπαιθρο, συμμετείχαν και άλλοι φορείς όπως το Λύκειο των Ελληνίδων, το Βασιλικό Θέατρο και το Ωδείο Αθηνών, θεσμοί οι οποίοι συγκροτήθηκαν κατά τη διάρκεια του 20<sup>ου</sup> αιώνα και μοιράζονταν το κοινό όραμα της πνευματικής άνθησης της χώρας.<sup>199</sup> Οι κυρίαρχοι ιδεολογικοί άξονες του εορτασμού ήταν η άρρηκτη σχέση με την αρχαιότητα και η επαναλαμβανόμενη αναφορά στον πολιτισμό της αρχαίας Ελλάδας μέσω της χρήσης «των μνημείων και της δραματουργίας του». «Σε μικρότερο βαθμό η αναφορά στο Βυζάντιο με επισκέψεις στο Δαφνί αναδεικνυε τους συγκερασμούς που είχαν πλέον ολοκληρωθεί στο πλαίσιο του ελληνοχριστιανισμού».<sup>200</sup> Η προβολή της ανωτερότητας του αρχαίου ελληνικού πνεύματος, η καλλιέργεια και ανάδειξη του μέσω του Πανεπιστημίου, ως του κατεξοχήν φορέα πολιτισμού, κυριάρχησαν κατά τη διάρκεια των περισσότερων εκδηλώσεων στον εορτασμό της Εκατονταετηρίδας. Ήταν η Μεγάλη Ιδέα της 4<sup>ης</sup> Αυγούστου που προσανατολιζόταν πλέον όχι στην εδαφική αλλά στην πολιτιστική επικράτηση και στην πνευματική ηγεμονία του ελληνισμού.<sup>201</sup>

Εξχωριστή σημασία είχε η παρουσία σημαντικού αριθμού ξένων καλεσμένων, για τους οποίους προσαρμόστηκε ανάλογα ένα μεγάλο μέρος του προγράμματος. Στην επιλογή των προσκεκλημένων ξένων αντιπροσώπων δε φαίνεται πως υπήρξε καμία διάκριση, με εξαίρεση την περίπτωση της Σοβιετικής Ένωσης. Κατά τη διάρκεια των εορτασμών οι εκπρόσωποι περισσότερων από εκατό Πανεπιστήμια, Ακαδημίες και άλλα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα παρακολούθησαν ύμνους στο

---

198. Ι.Α. ΕΚΠΑ, Πρακτικά Συγκλήτου 1936-1937, Συνεδρίαση 1η, 2<sup>ης</sup> Σεπτεμβρίου 1936.

199. Γαβρόγλου, Καραμανωλάκης, Μπάρκουλα 2014, 230.

200. Στο ίδιο.

201. Καραγιάνης 2003, 337-338.

«παλαιό, αλλά και στο μεσοχρόνιον και νέον ελληνικόν πνεύμα».<sup>202</sup> Μπορούμε να πούμε ότι οι τρεις ευρωπαϊκές δυνάμεις τιμήθηκαν εξίσου στα πλαίσια του εορτασμού. Ο Υπουργός Παιδείας ανακοίνωσε στην εναρκτήρια ομιλία του την ίδρυση έδρας της αγγλικής λογοτεχνίας με το όνομα του Λόρδου Βύρωνα και οι αντιπρόσωποι της Γαλλίας και της Γερμανίας, οι Υπουργοί Παιδείας Bernhard Rust και Jean Zay, αναγορεύθηκαν επίτιμοι διδάκτορες της Φιλοσοφικής και της Νομικής σχολής αντίστοιχα. Μετά το δείπνο που παρατέθηκε στη γαλλική πρεσβεία προς τιμή του γάλλου υπουργού παιδείας Jean Zay ο Γεωργακόπουλος απένειμε στον πρύτανη Παπαμιχαήλ το παράσημο του αξιωματικού της Λεγεώνας της τιμής και στον αντιπρύτανη Φωτεινό και τον καθηγητή Γεώργιο Φωκά-Κοσμετάτο το παράσημο του Ιππότη της Λεγεώνας της τιμής.<sup>203</sup> Ακόμη, κατά τη διάρκεια του εορτασμού έγιναν αρκετές εκδηλώσεις προς τιμήν των δύο ξένων αντιπροσώπων. Ο Bernhard Rust επισκέφθηκε την Ολυμπία για να παραστεί στα εγκαίνια των ανασκαφών που είχε αναλάβει η Γερμανική Αρχαιολογική Υπηρεσία, ενώ ο Jean Zay επισκέφθηκε τους Δελφούς, τη Θεσσαλονίκη και τη Δήλο, όπως επίσης και σχολεία της πρωτεύουσας, ενώ εγκαινίασε γαλλικό νοσοκομείο στη λεωφόρο Αλεξάνδρας.<sup>204</sup>

Η παρουσία μεγάλου αριθμού ξένων επισήμων υποδήλωνε την ξεχωριστή σημασία του πρώτου ελληνικού πανεπιστημίου κατοχυρώνοντας την ηγεμονία του απέναντι στα νεώτερα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα της χώρας και προπαντός της Θεσσαλονίκης, του πυρήνα του δημοτικισμού στην ανώτατη εκπαίδευση.<sup>205</sup> Τα εκατοντάχρονα του Πανεπιστημίου αποτέλεσαν μια μοναδική ευκαιρία προβολής του καθεστώτος της 4<sup>ης</sup> Αυγούστου, το οποίο επιδίωκε να φιλοτεχνήσει τη δημόσια εικόνα του και παράλληλα να ενισχύσει τη νομιμοποίησή του μέσα από δημόσιες τελετές και συγκεντρώσεις. «Στο κατεξοχήν προνομιακό πεδίο των δημόσιων εορτασμών απεικονιζόταν η σύνδεση του πανεπιστημίου με το δικτατορικό καθεστώς, με την αυτοπρόσωπη παρουσία του Μεταξά και πλήθους αξιωματούχων του, αλλά και η συμπόρευση του πανεπιστημίου με το πνεύμα του ιδεολογήματος της 4<sup>ης</sup> Αυγούστου, του Γ' Ελληνικού Πολιτισμού».<sup>206</sup>

---

202. «Εκθεσις των πεπραγμένων κατά το πανεπιστημιακό έτος 1936-1937 επί πρυτανείας Γρηγόριου Παπαμιχαήλ, τακτικού καθηγητού της Απολογητικής και της Εγκυκλοπαιδείας της Θεολογίας», *Δελτίον του Πανεπιστημίου Αθηνών*, τεύχος 1-2, Πυρσός, Αθήνα 1939, 40.

203. Στο ίδιο.

204. «Η Δεξίωσις προς τιμήν του κ. Ζαν Ζαι», *Καθημερινή*, 22-4-1937, 2.

205. Σταυρίδη-Πατρικίου 1989, 222.

206. Γαβρόγλου, Καραμανωλάκης, Μπάρκουλα 2014, 231.

Αξίζει να σημειωθεί βέβαια ότι κατά τη διάρκεια των εκδηλώσεων για τα εκατό χρόνια του Πανεπιστημίου, με αφορμή την επίσκεψη στην Ελλάδα του Γάλλου Υπουργού Παιδείας της κυβέρνησης του λαϊκού μετώπου, Jean Zay πραγματοποιήθηκαν μαχητικές φοιτητικές εκδηλώσεις και σημειώθηκαν επεισόδια στα Προπύλαια. Μικρές ομάδες φοιτητών σε συγκεντρώσεις υποδοχής των ξένων αντιπροσώπων φώναζαν συνθήματα υπέρ της δημοκρατίας, της αγωνιζόμενης Ισπανίας και του Λαϊκού Μετώπου και διένειμαν αντικαθεστωτικές προκηρύξεις αποδοκιμάζοντας το καθεστώς.<sup>207</sup> Στην αίθουσα του Φιλολογικού Συλλόγου Παρνασσού, στην τιμητική εκδήλωση του ελληνογαλλικού συνδέσμου προς τιμή του Γάλλου Υπουργού, όρθιοι οι φοιτητές υποδέχθηκαν τον παυμένο καθηγητή του Συνταγματικού Δικαίου, Αλέξανδρο Σβώλο με ζητωκραυγές υπέρ της δημοκρατίας και κατά του φασισμού.<sup>208</sup>

### **γ. Μεταβολές στην Ανώτατη Εκπαίδευση**

Αμέσως μετά την κήρυξη της δικτατορίας, το καθεστώς έθεσε τα θεμέλια για ένα νέο θεσμικό πλαίσιο ως προς τη διοίκηση της εκπαίδευσης. Μέσα στα πλαίσια ενός ισχυρού συγκεντρωτισμού και ελέγχου της εκπαίδευσης, το Νέο Κράτος αποφάσισε «να υπαγάγει εις την αρμοδιότητα του Υπουργείου των Θρησκευμάτων και της Εθνικής Παιδείας κάθε εκπαιδευτικό ίδρυμα και όλους τους κλάδους της εκπαίδευσεως».<sup>209</sup> Μετά από αυτή την απόφαση οι μέσες και κατώτερες εμπορικές σχολές, καθώς και η Ανωτάτη Σχολή Οικονομικών και Εμπορικών Επιστημών, που ανήκαν στην αρμοδιότητα του Υπουργείου Οικονομικών, υπάγονται πλέον στην αρμοδιότητα του Υπουργείου Θρησκευμάτων και Εθνικής Παιδείας.<sup>210</sup>

Παράλληλα, η Πάντειος Σχολή Πολιτικών Επιστημών που λειτουργούσε στην Αθήνα από το 1931 με τον Α.Ν. 886 αναβαθμίστηκε κι από το 1937 έγινε κρατικό αυτοτελές ίδρυμα ανώτατης εκπαίδευσης.<sup>211</sup> Το διδακτικό προσωπικό της Σχολής διακρινόταν σε Καθηγητές τακτικούς και εκτάκτους, Υφηγητές και Διδασκάλους. Η Σχολή διαιρούνταν σε δύο τμήματα, στο Τμήμα Πολιτικών και Ιστορικών Επιστημών και στο Τμήμα Οικονομικών και Κοινωνικών Επιστημών. Μετά από φοίτηση, η οποία ορίστηκε τριετής, κάθε Τμήμα της Παντείου χορηγούσε ξεχωριστό πτυχίο, το

---

207. Ρήγος 2016, 372

208. Ρήγος 1995, 86-87.

209. Η Εκπαίδευσις μετά την 4ην Αυγούστου 1937, 22.

211. Ε.τ.Κ. φ. 394/13 Οκτωβρίου 1937, αναγκαστικός νόμος 891, 2555-2558.

211. Ε.τ.Κ. φ. 388/4 Οκτωβρίου 1937, αναγκαστικός νόμος 886, 2526-2528.

οποίο αναγνωριζόταν ως ισότιμο προς το πτυχίο της Ανωτάτης Σχολής Εμπορικών και Οικονομικών Επιστημών. Σύμφωνα με τη σχετική στοχοθεσία, η Πάντειος Σχολή παρείχε ανώτερη πολιτική μόρφωση και αποσκοπούσε στην ηθική και πνευματική συγκρότηση ηγετικών στελεχών. Προετοίμαζε τους δημοσίους υπαλλήλους, μετεκπαίδευε τους κρατικούς υπαλλήλους, μετεκπαίδευε πτυχιούχους της Νομικής, οι οποίοι προορίζονταν να διδάξουν στα Γυμνάσια και στα Αστικά Σχολεία τα «Στοιχεία του Δικαίου και της Πολιτικής Οικονομίας» και τέλος με διαλέξεις, και μελέτες εκλαϊκευτικές διαπαιδαγωγούσε και διαφώτιζε το λαό.<sup>212</sup>

Το 1937 καταργήθηκε η Ανωτάτη Γεωπονική Σχολή και ιδρύθηκε η Γεωπονική και Δασολογική Σχολή<sup>213</sup> ως τμήμα της Σχολής των Φυσικών και Μαθηματικών του Πανεπιστημίου της Θεσσαλονίκης. Καταργήθηκε, ακόμη, η Ανωτάτη Γεωπονική Σχολή Αθηνών,<sup>214</sup> της οποίας η σωστή θέση, όπως τόνιζε ο Μεταξάς στους φοιτητές του Πανεπιστημίου της Θεσσαλονίκης πολύ αργότερα, το Φεβρουάριο του 1939, ήταν «εδώ, εις τας βορείους επαρχίας».<sup>215</sup> Η κύρια αποστολή της σχολής ήταν η προετοιμασία των ανώτερων στελεχών των γεωπονικών και δασολογικών υπηρεσιών του κράτους. Επίσης παρέχονταν η δυνατότητα σε πτυχιούχους της Σχολής των Φυσικών Επιστημών, που δεν έπρεπε να υπερβαίνουν τους πενήντα, να μετεκπαιδούνται κάθε χρόνο στη Γεωπονική και Δασολογική Σχολή. Οι συγκεκριμένοι θεωρούνταν υπότροφοι του κράτους και δικαιούνταν σε μηνιαία βάση αποζημίωση. Ο χρόνος της μετεκπαίδευσης ήταν διετής και μετά την απόκτηση του πτυχίου της Γεωπονικής οι μετεκπαιδευόμενοι ήταν υποχρεωμένοι να υπηρετήσουν για μια δεκαετία τουλάχιστον ως καθηγητές στα Αστικά σχολεία.<sup>216</sup>

Το 1938 ιδρύθηκε στην Αθήνα η ανώτατη «Γεωργική Συνεταιριστική Σχολή» που θα υπαγόταν στον έλεγχο του Υφυπουργείου των Συνεταιρισμών. Η σχολή ήταν μονοετής με σκοπό να προετοιμάσει τα ανώτερα και μέσα στελέχη των Γεωργικών Συνεταιρισμών και της Αγροτικής Τραπεζής και να μετεκπαιδεύσει τους ήδη υπηρετούντες υπαλλήλους.<sup>217</sup> Η σχολή διαιρούνταν σε δύο τμήματα, στο τμήμα ανώτερων συνεταιριστικών σπουδών, με σκοπό την προετοιμασία σε όσους ενδιαφέρονταν να καταλάβουν θέση διευθυντή ή προϊσταμένου των Ενώσεων

---

213. Καλαντζής 2002, 80.

213. Ε.τ.Κ. φ. 362, 17 Σεπτεμβρίου 1937, αναγκαστικός νόμος 835, 2351-2353.

214. Ε.τ.Κ. φ. 110, 30 Μαρτίου 1937, αναγκαστικός νόμος 574, 687.

215. Μεταξάς 1969, τ. 2, 24.

216. Καλαντζής 2002, 81.

218. Ε.τ.Κ. φ. 367/ 11 Οκτωβρίου 1938, βασιλικόν διάταγμα, 2428-2433.

γεωργικών συνεταιρισμών και στο τμήμα συνεταιριστικών υπαλλήλων με σκοπό τη μόρφωση υπαλληλικών στελεχών που θα μπορούσαν να ανταπεξέλθουν στα καθήκοντα ενός υπαλλήλου της Γεωργικής Συνεταιριστικής Οργανώσεως ή ενός υπαλλήλου της Αγροτικής Τράπεζας. Δικαίωμα εγγραφής στη σχολή για το συγκεκριμένο τμήμα, του οποίου ο χρόνος φοίτησης διαρκούσε δύο εξάμηνα, είχαν οι πτυχιούχοι της Νομικής Σχολής, της Παντείου Σχολής Πολιτικών Επιστημών και της Γεωπονικής Σχολής του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.<sup>218</sup>

Οι Παιδαγωγικές Ακαδημίες που λειτουργούσαν από το 1935 με σκοπό τη μόρφωση του διδακτικού προσωπικού των δημοτικών σχολείων αναδιοργανώθηκαν το 1937 με νέο νόμο.<sup>219</sup> Σύμφωνα με αυτόν μεταβάλλονταν σε σχολές ανώτατης εκπαίδευσης με διετή διάρκεια φοίτησης, αν και υπήρχε η δυνατότητα παράτασης και σε τριετή μέσω διατάγματος. Στις Παιδαγωγικές Ακαδημίες εισάγονταν μετά από εξετάσεις οι κάτοχοι απολυτηρίου Γυμνασίου ή Πρακτικού Λυκείου και ο αριθμός των εισακτέων δεν ήταν δυνατό να υπερβαίνει τους 40. Η συμφοίτηση ανδρών και γυναικών απαγορευόταν και για τη μόρφωση των διδασκαλισσών θα υπήρχαν ιδιαίτερα τμήματα ή ακαδημίες.<sup>220</sup> Ιδρύονταν σε όλη την επικράτεια του ελληνικού κράτους, 7 Παιδαγωγικές Ακαδημίες, από τις οποίες οι 2 στην Αθήνα, που περιλάμβαναν 3 τμήματα, 1 στη Θεσσαλονίκη, επίσης με 3 τμήματα, και οι άλλες 4 θα βρίσκονταν στην υπόλοιπη χώρα. Στο πρόγραμμά τους προστέθηκε στα ήδη υπάρχοντα μαθήματα, το μάθημα της Εθνικής Οργανώσεως Νεολαίας και το μάθημα των Διδακτικών Ασκήσεων Στρατιωτικής Εκπαιδεύσεως αποκλειστικά για τους άνδρες φοιτητές. Το διδακτικό προσωπικό του συγκεκριμένου μαθήματος ήταν αξιωματικοί του Στρατού Ξηράς και η διάρκεια της εκπαίδευσης στο συγκεκριμένο μάθημα συμψηφιζόταν με τη στρατιωτική θητεία και δινόταν στρατιωτικός βαθμός σε όσους αποφοιτούσαν από τις Παιδαγωγικές Ακαδημίες.<sup>221</sup>

Επίσης με βασιλικό διάταγμα καθορίστηκε το είδος των εδρών των Σχολών του Πανεπιστημίου Αθηνών. Στη Φιλοσοφική Σχολή καθορίστηκαν 4 έδρες της Αρχαίας Ελληνικής Φιλολογίας, 2 έδρες Μεσαιωνικής και Νέας Ελληνικής Φιλολογίας, 2 έδρες της Λατινικής Φιλολογίας, 1 έδρα Γλωσσολογίας, 4 έδρες Ιστορίας, 1 έδρα Δημοσίου και Ιδιωτικού βίου των Βυζαντινών, 4 έδρες

---

218. Καλατζής 2002, 75.

219. Στο ίδιο, 74.

220. Στο ίδιο.

221. Στο ίδιο.



Αρχαιολογίας, 3 έδρες Φιλοσοφίας και 1 έδρα Παιδαγωγικής.<sup>222</sup> Με τον Α.Ν. 1100 ορίστηκε επιπλέον ότι στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών ιδρύονταν έδρες ξένων λογοτεχνιών, στις οποίες διορίζονταν ως τακτικοί καθηγητές αλλοδαποί υπήκοοι. Η ίδρυση των εδρών και ο διορισμός των καθηγητών θα γινόταν «επ' αμοιβαιότητα, εφ' όσον δηλαδή ήθελεν ιδρυθή έδρα της Ελληνικής Λογοτεχνίας εις την χώραν, της Λογοτεχνίας της οποίας ιδρύεται και εν Ελλάδι έδρα».<sup>223</sup> Έτσι στη Φιλοσοφική Σχολή ιδρύθηκαν ακόμη δύο έδρες ξένων λογοτεχνιών, μία έδρα Αγγλικής Φιλολογίας και Λογοτεχνίας και μία έδρα Γερμανικής Φιλολογίας και Λογοτεχνίας. Στην Ιατρική Σχολή ιδρύθηκε έδρα Υγιεινής, Επιδημιολογίας και Ιατρικής Στατιστικής και στη Νομική Σχολή ιδρύθηκε η Έδρα Δημοσίου Διεθνούς Δικαίου και η Έδρα Γενικής Θεωρίας του Κράτους όπου θα διδασκόταν η θεωρία του καθεστώτος της 4<sup>ης</sup> Αυγούστου.<sup>224</sup>

#### **δ. Η προσπάθεια ελέγχου του Πανεπιστημίου**

Την εποχή που εκδηλώθηκε η δικτατορία της 4<sup>ης</sup> Αυγούστου ως ιδρύματα ανώτατης εκπαίδευσης θεωρούνταν το Πανεπιστήμιο Αθηνών, το Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, το Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο (ΕΜΠ), η Ανωτάτη Γεωπονική Σχολή, η Ανωτάτη Σχολή Οικονομικών και Εμπορικών Επιστημών (ΑΣΟΕΕ) και η Σχολή Καλών Τεχνών και η Πάντειος Σχολή Πολιτικών Επιστημών. Από τη στιγμή που το μεταξικό καθεστώς κατέλαβε την εξουσία, η αυτονομία των πανεπιστημιακών ιδρυμάτων έπαψε να θεωρείται δεδομένη. Η επιβολή της δικτατορίας την 4<sup>η</sup> Αυγούστου άλλαξε τα δεδομένα στο χώρο του Πανεπιστημίου, καθώς εξαρχής φάνηκε η πρόθεση του νέου καθεστώτος να το χειραγωγήσει και να το ελέγξει, σε σχέση με το καθηγητικό προσωπικό. Ο Μεταξάς αμέσως μετά την ανάληψη της εξουσίας, για να ελέγξει τη ροή των προσλήψεων, ανέστειλε όλους τους διορισμούς στα πανεπιστήμια.<sup>225</sup> Παράλληλα τοποθέτησε σε διάφορες έδρες ανθρώπους της απολύτου εμπιστοσύνης του<sup>226</sup> ενώ αρκετοί ήταν και οι πανεπιστημιακοί που διώχθηκαν από το καθεστώς. Από την πρώτη κιόλας βραδιά της δικτατορίας της 4<sup>ης</sup> Αυγούστου είχαν συλληφθεί από την Ειδική Ασφάλεια οι καθηγητές Θεμιστοκλής Τσάτσος και Αλέξανδρος Σβώλος, ο οποίος στη συνέχεια εξορίστηκε στην Ανάφη. Συνελήφθη, επίσης, ο

222. Ε.τ.Κ. φ. 475/19 Δεκεμβρίου 1938, βασιλικόν διάταγμα, 3091-3094.

223. Ε.τ.Κ. φ. 69/23 Φεβρουαρίου 1938, αναγκαστικός νόμος 1100, 469-470.

224. Καλατζής 2002, 82.

225. Μερτύρη 2002, 395.

226. Λιναρδάτος 1967, 135.

Φαίδων Βεγλερής, ενώ ο Νίκος Βέης έχασε την έδρα του και ο Παναγής Λορεντζάτος ουσιαστικά εξωθήθηκε σε παραίτηση, με μια σειρά αυθαίρετων, συστηματικών νομοθετικών παρεμβάσεων.<sup>227</sup>

Ιδιαίτερης σημασίας και ενδεικτική των προθέσεων της 4<sup>ης</sup> Αυγούστου απέναντι στο διδακτικό προσωπικό του Πανεπιστημίου ήταν η περίπτωση του πρύτανη του Πανεπιστημίου της Θεσσαλονίκης, Αβροτέλη Ελευθερόπουλου, που απομακρύνθηκε από τα καθήκοντά του και εξορίστηκε. Στον καθιερωμένο εορτασμό της απελευθέρωσης της Θεσσαλονίκης στις 26 Οκτωβρίου 1937, ο Ελευθερόπουλος εκφώνησε, ως πρύτανης τον πανηγυρικό λόγο. Ο Ελευθερόπουλος αρνήθηκε να διαβάσει το λογοκριμένο από τον υπουργό Μακεδονίας, Γεώργιο Κυρίμη κείμενο και διάβασε τον δικό του, στον οποίο έπλεκε το εγκώμιο τόσο του βασιλιά Κωνσταντίνου όσο και του Βενιζέλου. Η τοποθέτηση του Υπουργού Θρησκευμάτων και Εθνικής Παιδείας Γεωργακόπουλου κατά τη συνεδρίαση της Συγκλήτου του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης στις 8 Δεκεμβρίου 1937, στην οποία παύθηκε και τυπικά ο Ελευθερόπουλος από τα καθήκοντά του, ήταν χαρακτηριστική των επιδιώξεων του μεταξικού καθεστώτος. Ο Γεωργακόπουλος ανέφερε χαρακτηριστικά ότι η απότομη μετάβαση από την προ της 4<sup>ης</sup> Αυγούστου κατάσταση, κατά την οποία ίσχυε η κακώς νοούμενη ελευθερία, στη νέα κατάσταση «δεν επέτρεψε εις τινάς, ως ο κ. Ελευθερόπουλος, να ξεχωρίσουν το διανοούμενον από τον υπάλληλον ο οποίος δεν έχει το δικαίωμα ως τοιούτος να φέρει ελευθέραν γνώμην αντιτιθένην εις τους σκοπούς της κυβερνήσεως».<sup>228</sup>

Οι υποχρεώσεις των καθηγητών του Πανεπιστημίου απέναντι στο νέο καθεστώς αποτυπώνονται στην πρώτη συνεδρία της Συγκλήτου του ακαδημαϊκού έτους 1936-37, στις 29 Σεπτεμβρίου 1936, στην οποία ο πρύτανης Γ. Παπαμιχαήλ μεταφέροντας τις απόψεις του υπουργού Παιδείας Γεωργακόπουλου προς τα μέλη της Συγκλήτου σημείωνε χαρακτηριστικά ότι: «κατά τας αντιλήψεις της Κυβέρνησης οσονδήποτε και αν αναγνωρίζεται η ελευθερία της Επιστήμης [...], προκειμένου όμως περί κρατικού ιδρύματος όπως το Πανεπιστήμιον δεν είναι δυνατόν η ελευθερία αυτή να εμφανίζεται ως αντιτιθεμένη προς τους υπό του Κράτους επιδιωκόμενους σκοπούς, ως δύναται τούτο να συμβεί ως προς την ελεύθερον την εξωπανεπιστημιακήν επιστήμην. Οι δε σκοποί τους οποίους επιδιώκει το Κράτος

---

227. Μερτύρη 2002, 135-137.

228. Βίκτωρ Νέτας, «Πώς ο Αβροτέλης Ελευθερόπουλος έσωσε το γόητρον και την τιμήν του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης», *Ελευθεροτυπία*, 1/8/1993. Βλ. Αναστασιάδης 2003, 111-112.

ημών είναι η εξυπηρέτησις των εθνικών ημών ιδανικών διά της τονώσεως της αγάπης προς την πατρίδα, της ενισχύσεως της θρησκευτικής πίστεως και της αφοσιώσεως προς τον θεσμόν της οικογένειας. [...] Εκτός των αρχών τούτων περιλαμβάνεται και η ανάγκη της προστασίας και της ενισχύσεως του αστικού και κοινωνικού καθεστώτος. Τούτων ούτως εχόντων, η πολιτεία ζητεί παρά του Πανεπιστημίου όπως αποδίδη εις αυτήν επιστήμονας χρησίμους εις την Ελληνικὴν πατρίδα και κοινωνία».<sup>229</sup>

Στην ίδια συνεδρία ο Πρύτανης αναφέρθηκε και στις σχέσεις που θα έπρεπε να διαμορφωθούν ανάμεσα στους καθηγητές του Πανεπιστημίου και στους φοιτητές καθώς και στις οικογένειές τους. Συγκεκριμένα τόνιζε ότι: «η Κυβέρνησις το μεν επιθυμεί όπως η [...] καθιερωθείσα επαφή του Πανεπιστημίου μετά των γονέων των φοιτητών μη μόνον συνεχισθή, αλλά και ενταθή, ούτως ώστε να παύση η παρατηρούμενη εκμετάλλευσις του [...] πτωχού οικογενειακού βαλαντίου προς σκοπούς ξένους προς τους πανεπιστημιακούς, το δε θερμήν ποιείται σύστασις όπως οι κ.κ. Καθηγηταί χρησιμοποιήσουν εις πάσαν ευκαιρίαν το μέγα ηθικό κύρος των επί των φοιτητών, ίνα δημιουργώσι εν αυτοίς υγιείς αντιλήψεις περί των εθνικών και των κοινωνικών ζητημάτων, αντιδρώντες ούτως κατά των πάσης φύσεως αντεθνικών και αντιθρησκευτικών προπαγανδών».<sup>230</sup>

Σε γενικές γραμμές μπορούμε να πούμε πως ο πρύτανης Παπαμιχαήλ συνεργάστηκε χωρίς προσκόμματα με το νέο καθεστώς δείχνοντας ότι ενστερνίζεται το μεγαλύτερο μέρος των θέσεων της 4<sup>ης</sup> Αυγούστου. Άλλωστε το ίδιο έπραξε και το σύνολο των καθηγητών του Πανεπιστημίου, που εργάστηκε αρμονικά και χωρίς εντάσεις με το νέο καθεστώς, με εξαίρεση τον Κοσμήτορα της Θεολογικής Σχολής Νικόλαο Λούβαρη, ο οποίος δήλωνε ότι διαφωνούσε με το πνεύμα της υπερβολικής πειθαρχίας που επεδίωκε να επιβάλει η 4<sup>η</sup> Αυγούστου στο Πανεπιστήμιο, που υποβίβαζε τον αληθινό χαρακτήρα του ιδρύματος.<sup>231</sup>

Τα πρώτα σύννεφα στις σχέσεις του μεταξικού καθεστώτος με την Πανεπιστημιακή ιεραρχία ανέκυψαν με αφορμή την ίδρυση του «οίκου του φοιτητού» από τον υπουργό Κρατικής Υγιεινής και Αντιλήψεως, Αλέξανδρο Κορυζή. Το σχέδιο αναγκαστικού νόμου εκτόπιζε το Πανεπιστήμιο και τα όργανά του από τη διοίκηση του νέου θεσμού, γεγονός που προκάλεσε την αντίδραση της Συγκλήτου

---

229. Ι.Α.ΕΚΠΑ, Πρακτικά Συγκλήτου 1936-1937, Συνεδρίαση 1η, 29<sup>ης</sup> Σεπτεμβρίου 1936, 6-7.

230. Στο ίδιο, 7.

231. Στο ίδιο.

που επιθυμούσε αυτοδίκαια να ελέγχει τα διοικητικά του «οίκου του φοιτητού».<sup>232</sup> Τελικά όμως ο υπουργός υποχώρησε αποδεχόμενος το αίτημα της Συγκλήτου να προεδρεύει ως επίτιμος πρόεδρος του διοικητικού Συμβουλίου ο εκάστοτε Πρύτανης του Πανεπιστημίου κάθε φορά που θα συνέτρεχε λόγος σύγκλησής του.<sup>233</sup> Ακόμη, η Σύγκλητος είχε διατυπώσει τις ενστάσεις με την επέκταση του μέτρου της τρίτης εξεταστικής περιόδου και για τις τμηματικές εξετάσεις, χωρίς όμως επιτυχία.<sup>234</sup>

Διαφωνία μεταξύ της Συγκλήτου και του καθεστώτος υπήρξε και αναφορικά με μια σειρά φοιτητικών αιτημάτων, που το Υπουργείο Παιδείας επιθυμούσε να ικανοποιήσει μέσα στα πλαίσια μιας φιλικής προς τον φοιτητικό κόσμο της χώρας πολιτικής, κατά τους πρώτους μήνες της διακυβέρνησής του. Ο στόχος ήταν να προσελκύσει τους φοιτητές και να αποκτήσει διαύλους επικοινωνίας με τη νεολαία. Συγκεκριμένα οι φοιτητές είχαν ζητήσει να τους δοθεί η δυνατότητα μιας τρίτης εξεταστικής περιόδου, όμως η Σύγκλητος απέρριπτε το αίτημα τους. Μετά την παραχώρηση όμως της εξεταστικής από τον Γεωργακόπουλο, η Σύγκλητος υποχρεώθηκε να σεβαστεί τη γνώμη του υπουργού, όμως διατύπωσε τις ενστάσεις της με προεξάρχοντα τον Προπρύτανη Παναγιώτη Ζερβό,<sup>235</sup> πετυχαίνοντας τελικά τη μη επέκταση του μέτρου και στους παλαιότερους φοιτητές.<sup>236</sup>

Ήδη ο Μεταξάς από τις παραμονές των Χριστουγέννων, στις 22 Δεκεμβρίου 1936 πραγματοποίησε επίσκεψη στο καθηγητικό σώμα για να εκφράσει τις ευχές του και παράλληλα για να συστήσει στους καθηγητές να θελήσουν να προσφέρουν ως προσωπικό δώρο προς αυτόν τα διδακτικά τους συγγράμματα για τη βιβλιοθήκη του «Οίκου του φοιτητού» που στέγαζε άπορους φοιτητές.<sup>237</sup> Ήταν μια συνάντηση που με το πρόσχημα το ενδιαφέρον για τους φοιτητές, το μέλλον της χώρας, ο Μεταξάς ασκούσε διακριτικά μια μορφή πίεσης προς τους καθηγητές του Πανεπιστημίου, που σύντομα θα μετεξελισσόταν σε ασφυκτικό «εναγκαλισμό». Ο πρύτανης Παπαμιχαήλ βέβαια, σχολιάζοντας την επίσκεψη του εθνικού κυβερνήτη επισήμανε ότι «ο κ. Πρόεδρος της Κυβέρνησης ευαερεστηθείς να επισκεφθή το καθηγητικόν σώμα» έδωσε τη διαβεβαίωση ότι το κράτος παρά τις μεγάλες οικονομικές δυσχέρειες θα

---

232. Ι.Α. ΕΚΠΑ, Πρακτικά Συγκλήτου 1936-1937, Συνεδρίαση 6η, 24<sup>ης</sup> Νοεμβρίου 1936, 50-51.

233. Στο ίδιο, Συνεδρίαση 10η, 22<sup>ας</sup> Δεκεμβρίου 1936, 70.

234. Στο ίδιο, Συνεδρίαση 17<sup>η</sup>, 9<sup>ης</sup> Φεβρουαρίου 1936, 92.

235. Ο Παναγιώτης Ζερβός ήταν τακτικός καθηγητής της Σχολής Μαθηματικών στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και είχε διατελέσει Πρύτανης το ακαδημαϊκό έτος 1935-1936.

236. Ι.Α. ΕΚΠΑ, Πρακτικά Συγκλήτου 1936-1937, Συνεδρίαση 11η, 23<sup>η</sup> Δεκεμβρίου 1936, 72.

237. «Εκθεσις των πεπραγμένων», *Δελτίον του Πανεπιστημίου Αθηνών* 1939, 39.

παρείχε κάθε δυνατή συνδρομή, αλλά με την προϋπόθεση ότι το «Πανεπιστήμιον θα γίνει πραγματικώς Πανεπιστήμιον, ήτοι εξυπηρετικόν της επιστήμης» για να αποτυπωθεί στις «ψυχές των τροφίμων του ότι ο σκοπός της επιστήμης δεν είναι πώς θα κερδήσουν χρήματα ή θα αποκτήσουν πελατεΐαν ή αξιώματα», αλλά πως θα γίνουν ολοκληρωμένοι επιστήμονες που θα εργαστούν για την έρευνα και την εξεύρεση της αλήθειας.<sup>238</sup>

Με αφορμή τον εορτασμό της πρωτοχρονιάς στην Πανεπιστημιακή Λέσχη ο Μεταξάς υποσχέθηκε στους φοιτητές ότι σύντομα θα προχωρούσε σε ειδική μελέτη των πανεπιστημιακών πραγμάτων «με τη στοργική εκείνη προσοχή», όπως σημείωνε ο Πρύτανης Παπαμιχαήλ, «με την οποία γνωρίζουμε ότι αυτός εναγκαλίζεται και τα ελάχιστα και πολύ περισσότερο τα μεγάλα ζητήματα».<sup>239</sup> Τα λόγια του εθνικού κυβερνήτη στην ουσία προανήγγειλαν έμμεσα τις τομές που ήταν αποφασισμένος να επιφέρει στον κόσμο του Πανεπιστημίου. Τις αλλαγές στο πανεπιστημιακό τοπίο επιβεβαίωσε απερχόμενος, ο τελευταίος πρύτανης της πρώτης εκατονταετηρίδας Γ. Παπαμιχαήλ σε ανακοίνωσή του στην τελετή παράδοσης της πρυτανείας στον διάδοχό του Γ. Φωτεινό στην αίθουσα τελετών του Πανεπιστημίου, στις 14 Μαρτίου 1938. Ενώπιον του βασιλιά, του διαδόχου, του Μεταξά, του Γεωργακόπουλου και των υπόλοιπων πολιτικών και στρατιωτικών αρχηγών, ο Παπαμιχαήλ τόνισε με βεβαιότητα ότι «μετά τον Αύγουστο του προπαρελθόντος έτους πρώτον έτος της ελληνικής αναδημιουργίας ... η σεβαστή Κυβέρνησις ... ετεκμηρίωσε τοιαύτην προς το ημέτερον Πανεπιστήμιον προσοχή, ώστε να γεννηθεί εν ημίν ακλόνητος η βεβαιότης ότι δια το κατ' εξοχήν εθνικόν τούτο καθίδρυμα θ' ανατείλει νέα εποχή».<sup>240</sup>

Ταυτόχρονα ο Πρύτανης σημείωνε ότι η Σύγκλητος μετά από εισήγηση του υπουργού παιδείας προχώρησε με ιδιαίτερη προσοχή, στηριζόμενη στις υποδείξεις των Σχολών, στην αναθεώρηση του ισχύοντος πανεπιστημιακού Οργανισμού και «προέβη εις τας υπό της πείρας επιβαλλομένας τροποποιήσεις», τις οποίες υπέβαλε για έγκριση στο υπουργείο εκφράζοντας την ελπίδα ότι πολύ σύντομα θα νομοθετούνταν ένας άρτιος νέος πανεπιστημιακός κώδικας.<sup>241</sup> Στην πραγματικότητα όμως το Πανεπιστήμιο έδειξε μεγάλη απροθυμία να συνδράμει στη σχεδιαζόμενη

---

238. «Εκθεσις των πεπραγμένων», *Δελτίον του Πανεπιστημίου Αθηνών* 1939, 43.

239. Στο ίδιο.

240. Στο ίδιο, 42.

241. Στο ίδιο.

αλλαγή του πανεπιστημιακού οργανισμού και αντιμετώπισε με επιφυλακτικότητα την πρόταση του υπουργείου για τις μεταβολές στο πανεπιστημιακό πεδίο.<sup>242</sup> Οι περισσότερες σχολές δεν πρότειναν συγκεκριμένες τροποποιήσεις και ουσιαστικά η Σύγκλητος ανέλαβε να διατυπώσει τις προτάσεις του Πανεπιστημίου προκειμένου να μη βρεθεί το ίδρυμα προ τετελεσμένων γεγονότων. Τα εισηγητικά αιτήματα της Συγκλήτου αφορούσαν μόνο στην ενίσχυση των εξουσιών του Πρύτανη καθώς και στον αυστηρότερο έλεγχο των φοιτητικών σωματείων.<sup>243</sup>

Μέσα σε αυτά τα πλαίσια στις 20 Οκτωβρίου 1938 στάλθηκε στην *Εφημερίδα της Κυβερνήσεως* προς δημοσίευση ο Α.Ν. 1430 «περί τροποποίησης και συμπλήρωσης του Οργανισμού του Πανεπιστημίου Αθηνών στην προσπάθεια του Υπουργείου Παιδείας να αποβή το Ανώτερο Ίδρυμα της χώρας τελειότερο».<sup>244</sup> Με το νέο νόμο, που τροποποιούσε τον Οργανισμό του 1932, έγιναν σημαντικές μεταβολές στον τρόπο διοίκησης του Πανεπιστημίου. Ο νέος νόμος δημιουργούσε ένα πολύ αυστηρό πλαίσιο λειτουργίας του με την παροχή πολλών εξουσιών στον υπουργό παιδείας, αναιρώντας στην πράξη την αυτονομία του Πανεπιστημίου. Αυξανόταν από ετήσια σε τριετή η θητεία του πρύτανη,<sup>245</sup> ο οποίος παράλληλα αποκτούσε διευρυμένες εξουσίες. Είχε τη δυνατότητα να διακόπτει τη συνεδρία της Συγκλήτου ή και να λύει τη συνεδρία πριν την εξάντληση της ημερήσιας διάταξης, ακόμη και να «προκαλέσει απόφαση της Συγκλήτου με την αποστολή προς τα μέλη αυτής εγγράφου προς υπογραφή» σε σχέση με ζητήματα που κρίνεται «πιθανό ότι θα γίνουν αποδεκτά άνευ συζητήσεως».<sup>246</sup>

Ο υπουργός αποκτούσε το δικαίωμα να καθορίζει το περιεχόμενο των τακτικών εδρών που ιδρύονταν με νόμο χωρίς να απαιτείται η σύμφωνη γνώμη των σχολών και επίσης να διορίζει επικουρικό καθηγητή ή υφηγητή, εάν θεωρούσε ότι υπήρχε ιδιαίτερος επιστημονικός λόγος.<sup>247</sup> Πιο συγκεκριμένα, το είδος των εδρών του Πανεπιστημίου, που ήταν 100 συνολικά, ορίζονταν με βασιλικά διατάγματα του υπουργού μετά τη γνώμη των οικείων Σχολών. Ωστόσο, δεν απαιτούνταν κατά την πρώτη εφαρμογή του νόμου η γνώμη των Σχολών ή άλλη γνώμη για την έκδοση

242. Ι.Α.ΕΚΠΑ, Πρακτικά Συγκλήτου 1937, Συνεδρίαση 19<sup>η</sup> 23<sup>ης</sup> Φεβρουαρίου 1937, 104-107.

243. Στο ίδιο, 20η Συνεδρίαση 25<sup>ης</sup> Φεβρουαρίου 1937, 105, Συνεδρίαση 23<sup>η</sup>, 19<sup>ης</sup> Μαρτίου 1937, 120-122.

244. «Τροποποιήσεις εις τον Οργανισμόν του Πανεπιστημίου. Αι διατάξεις του νέου νόμου», *Βραδυνή*, 20/10/1938, 6.

245. Ε.τ.Κ. φ. 394/22 Οκτωβρίου 1938, αναγκαστικός νόμος 1430, άρθρο 19, 2610.

246. Ε.τ.Κ. φ. 394/22 Οκτωβρίου 1938, αναγκαστικός νόμος 1430, άρθρο 41, 2612.

247. «Τροποποιήσεις...», *Βραδυνή*, 20/10/1938, 6.

βασιλικού διατάγματος αναφορικά με τις έδρες βασικών ή απαραίτητων μαθημάτων, καθώς αρκούσε η ελεύθερη κρίση του υπουργού. Οι υπάρχουσες έδρες που δεν περιλαμβάνονταν όμως στα προβλεπόμενα βασιλικά διατάγματα του Νόμου 1430 καθώς και οι έκτακτες αυτοτελείς έδρες του Νόμου 5343 καταργούνταν μόνο με την έξοδο, με οποιονδήποτε τρόπο, των καθηγητών που τις κατείχαν. Οι επικουρικοί καθηγητές και υφηγητές αυτών των εδρών μετά την κατάργησή τους τοποθετούνταν από τον υπουργό μετά τη σύμφωνη γνώμη της οικείας Σχολής σε άλλες ομοειδείς έδρες είτε για την πλήρωση κενών είτε ως υπεράριθμοι. Οι έκτακτοι καθηγητές που κατείχαν από δεκαετίας τις έκτακτες αυτοτελείς έδρες που υπάγονταν στο νέο νόμο ήταν δυνατό να διοριστούν ως τακτικοί καθηγητές με βασιλικό διάταγμα. Σε περίπτωση που ο κατέχων την έκτακτη αυτοτελή έδρα δεν εκλεγόταν τακτικός καθηγητής διατηρούσε την ιδιότητα του έκτακτου καθηγητή μέχρι την αποχώρησή του από το Πανεπιστήμιο.<sup>248</sup>

Νέες έδρες θα μπορούσαν να ιδρυθούν με βασιλικό διάταγμα, μετά τη γνώμη της οικείας Σχολής και της Συγκλήτου, εφόσον ο Υπουργός αποφάσιζε για την αναγκαιότητα της νέας έδρας. Ο Υπουργός αποφασίζοντας για την αναγκαιότητα ίδρυσης της έδρας είχε τη δυνατότητα στο συγκεκριμένο ιδρυτικό βασιλικό διάταγμα να προβλέψει την αύξηση των καταβαλλόμενων διδάκτρων από τους φοιτητές για το έτος ή τα έτη που διδασκόταν το μάθημα που θα περιλαμβανόταν στη νεοϊδρυόμενη έδρα. Τα περιλαμβανόμενα σε κάθε καθηγητική έδρα μαθήματα καθορίζονταν στο βασιλικό διάταγμα που προσδιόριζε το είδος των εδρών ή προέβλεπε την ίδρυση νέας έδρας. Μετά τη γνώμη της οικείας σχολής θα μπορούσε ο υπουργός με απόφασή του να προσθέσει μαθήματα, φροντιστήρια και ασκήσεις σε μία έδρα ή να τα μεταφέρει από τη μια έδρα στην άλλη.<sup>249</sup>

Επιπλέον, σύμφωνα με το Α.Ν.1430 η κάθε σχολή του Πανεπιστημίου έπαινε να ρυθμίζει μόνη της το ζήτημα της εκλογής νέων καθηγητών. Υπονομευόταν, με αυτόν τον τρόπο, το αυτοδιοίκητο και η αυτοτέλεια των πανεπιστημίων. Δεν είχε πλέον η κάθε σχολή το δικαίωμα να εκλέγει έναν υποψήφιο που αυτοδίκαια θα διοριζόταν καθηγητής, αλλά περιοριζόταν να αξιολογεί αιτιολογημένα τους υποψηφίους, προκειμένου να υποβάλει τα πρακτικά της συνεδρίασης στον Υπουργό που είχε τον τελευταίο λόγο στο διορισμό ή στην απόρριψη του υποψηφίου. Η

---

248. Ε.τ.Κ, φ. 394/22 Οκτωβρίου 1938, αναγκαστικός νόμος 1430, άρθρο 50, 2614.

249. «Τροποποιήσεις...», *Βραδυνή*, 20/10/1938, 6.

εκλογή των καθηγητών γινόταν από τις σχολές, οι οποίες αποφαινόταν με αιτιολογημένη ψηφοφορία του κάθε μέλους τους περί της ικανότητας του κάθε υποψηφίου να καταλάβει την έδρα ή την ιδρυόμενη έδρα. Τα πρακτικά της συνεδρίασης υποβάλλονταν στον υπουργό που αποφάσιζε τον διορισμό ενός εκ των προταθέντων εφόσον αυτός έλαβε το 1/3 τουλάχιστο του συνόλου των ψήφων των καθηγητών της σχολής<sup>250</sup> ή μπορούσε και να απορρίψει την πρόταση.<sup>251</sup> Στις συνεδριάσεις των Σχολών, με εξαίρεση τις συνεδριάσεις για την εκλογή τακτικού, έκτακτου και επικουρικού καθηγητή ή την κρίση έκτακτου καθηγητή ή την εξέταση ζητημάτων που αφορούσαν τακτικό καθηγητή, δικαίωμα συμμετοχής και ψήφου είχαν οι έκτακτοι καθηγητές αυτοτελών εδρών και οι έκτακτοι καθηγητές. Οι εντεταλμένοι επικουρικοί και υφηγητές είχαν δικαίωμα συμμετοχής όχι όμως και ψήφου.<sup>252</sup>

Για το διορισμό τακτικού, έκτακτου ή επικουρικού καθηγητή ήταν απαραίτητη προϋπόθεση η κατοχή διδακτορικού διπλώματος.<sup>253</sup> Τακτικός καθηγητής μπορούσε να διοριστεί χωρίς εκλογή «ο έχων τα νόμιμα προσόντα και διατελών ή διατελέσας τακτικός καθηγητής σε ημεδαπό<sup>254</sup> η αλλοδαπό ομοταγές Πανεπιστήμιο ή διατελεί οργανικός καθηγητής ομοταγούς Ανώτατης Σχολής». Υποψήφιος τακτικός καθηγητής μπορούσε να είναι επίσης όποιος προήγαγε την επιστήμη και πετύχαινε να συγκεντρώσει την απόλυτη πλειοψηφία στην ψηφοφορία του συνόλου των καθηγητών ή τουλάχιστον του ενός τρίτου του συνόλου των καθηγητών.<sup>255</sup> Το ανώτερο διδακτικό προσωπικό του Πανεπιστημίου Αθηνών θα αποτελούνταν πλέον από Καθηγητές Τακτικούς, Εκτάκτους, Επικουρικούς εντεταλμένους, Επικουρικούς, Επιτίμους, Ομότιμους και από εντεταλμένους Καθηγητές και Υφηγητές. Οι Επίτιμοι και Ομότιμοι Καθηγητές θεωρούνταν ομοιόβαθμοι με τους Τακτικούς.<sup>256</sup> Ο μισθός των τακτικών καθηγητών οριζόταν στις 12.000 δραχμές, των εκτάκτων στις 11.000 δραχμές και των επικουρικών στις 9.700 δραχμές.<sup>257</sup>

---

250. Για να εκλεγεί κανείς καθηγητής με βάση τον προηγούμενο οργανισμό του 1922 έπρεπε να συγκεντρώσει τις 8 από τις 15 ψήφους της Σχολής ενώ με το νέο νόμο περιορίστηκε ο αριθμός σε μόλις 5 ψήφους. Βλ. Λιναρδάτος, 1967, 135.

251. «Τροποποιήσεις...», *Βραδυνή*, 20/10/1938, 6.

252. Ε.τ.Κ. φ. 394/22 Οκτωβρίου 1938, αναγκαστικός νόμος 1430, άρθρο 48, 2613.

253. Στο ίδιο, άρθρο 53, 2615.

254. Από το Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, το Πολυτεχνείο ή την Υγειονομική Σχολή Αθηνών ή από ξένο Πανεπιστήμιο.

255. Ε.τ.Κ. φ. 394/22 Οκτωβρίου 1938, αναγκαστικός νόμος 1430, άρθρο 63, 2617.

256. «Τροποποιήσεις...», *Βραδυνή*, 20/10/1938, 6.

257. Ε.τ.Κ. φ. 394/22 Οκτωβρίου 1938, αναγκαστικός νόμος 1430, άρθρο 63, 2617.



Καταργούνταν επίσης οι έκτακτες αυτοτελείς έδρες και οι καθηγητές που διορίζονταν επί θητεία ονομάζονταν έκτακτοι και συμμετείχαν με ψήφο στις συνεδριάσεις της σχολής. Ο υπουργός είχε τη δυνατότητα να διορίσει σε κενή έδρα μετά τη σύμφωνη γνώμη της σχολής έκτακτο καθηγητή με τριετή θητεία, εάν συγκέντρωνε το ένα τρίτο στην ψηφοφορία του συνόλου των καθηγητών. Εφόσον κανείς υποψήφιος δεν κατάφερνε να συγκεντρώσει την απαιτούμενη πλειοψηφία, ο υπουργός είχε το δικαίωμα να διορίσει έμμισθο εντεταλμένο επικουρικό καθηγητή ή εντεταλμένο υφηγητή με μονοετή θητεία, που θα μπορούσε όμως να ανανεώνεται μέχρι το διορισμό του ως τακτικού ή έκτακτου καθηγητή στην έδρα αυτή.<sup>258</sup> Για τις θέσεις των έκτακτων αλλά και επικουρικών καθηγητών, οριζόταν το πεντηκοστό έτος της ηλικίας ως όριο υποβολής υποψηφιότητας. Οι εντεταλμένοι επικουρικοί καθηγητές και υφηγητές διορίζονταν σε μια έδρα εάν ο υπουργός έκρινε ότι συντρέχει ιδιαίτερος επιστημονικός λόγος για τη διδασκαλία κλάδου μαθήματος από εξειδικευμένο επιστήμονα και ο αριθμός τους δεν έπρεπε να ξεπερνά το μισό των καθορισμένων εδρών.<sup>259</sup>

Υπήρχε ακόμη η δυνατότητα ίδρυσης σε κάθε έδρα έως και δύο θέσεων άμισθων επικουρικών καθηγητών με δεκαετή θητεία και με τη δυνατότητα ανανέωσης για μια ακόμη πενταετία. Υποψήφιοι θα μπορούσαν να είναι όσοι είχαν υπηρετήσει επί μία τετραετία ή τουλάχιστον επί μια διετία ως εντεταλμένοι υφηγητές και στα καθήκοντά τους περιλαμβάνονταν ένας μικρός αριθμός παραδόσεων κατόπιν συνεννόησης με τον τακτικό ή έκτακτο καθηγητή και η συνεπικουρία στις φροντιστηριακές, εργαστηριακές και κλινικές ασκήσεις.<sup>260</sup> Επιπλέον θα ήταν δυνατό σε κάθε έδρα να ιδρυθούν και τέσσερις θέσεις άμισθων υφηγητών με θητεία επταετή, χωρίς δυνατότητα παράτασης.<sup>261</sup>

Τέλος, το όριο ηλικίας για την αποχώρηση των τακτικών καθηγητών από το εβδομηκοστό που ίσχυε με βάση τον Οργανισμό του 1932 ορίστηκε το εξηκοστό πέμπτο έτος. Οι τακτικοί καθηγητές είχαν το δικαίωμα να αποχωρήσουν από την υπηρεσία με τη λήξη του ακαδημαϊκού έτους κατά το οποίο συμπλήρωναν το εξηκοστό έτος της ηλικίας τους ή εικοσιπενταετή υπηρεσία στο Πανεπιστήμιο ως

---

258. Ε.τ.Κ. φ. 394/22 Οκτωβρίου 1938, αναγκαστικός νόμος 1430, άρθρο 63, 2617.

259. Στο ίδιο, άρθρο 51, 2615.

260. Στο ίδιο, άρθρο 74-75, 2619.

261. Στο ίδιο, άρθρο 89, 2620, άρθρο 95, 2621.

καθηγητές. Ωστόσο ο υπουργός παιδείας είχε το δικαίωμα με βασιλικό διάταγμα να ανανεώσει τη θητεία αποχωρούντος καθηγητή για ένα ακαδημαϊκό έτος ακόμη.<sup>262</sup>

Αμέσως μετά τη δημοσίευση του νόμου στο τέλος του εκπαιδευτικού έτους 1937-38 απομακρύνθηκαν από το Πανεπιστήμιο Αθηνών 13 καθηγητές λόγω συμπλήρωσης του ορίου της ηλικίας των 65 ετών: ο Κωνσταντίνος Δυοβουνιώτης από τη Θεολογική, ο Στυλιανός Σεφεριάδης από τη Νομική, οι Γεώργιος Σκλαβούνος, Νικόλαος Αλιβιζάτος, Αριστοτέλης Κούζης και Νικόλαος Πετσάλης από την Ιατρική, οι Αντώνιος Κεραμόπουλος και Μιχαήλ Βολονάκης από τη Φιλοσοφική και οι Κωνσταντίνος Ζέγγελης, Κωνσταντίνος Μαλτέζος, Γεώργιος Ματθαιόπουλος, Μιχαήλ Στεφανίδης και Νικόλαος Χατζιδάκις από τη Φυσικομαθηματική. Στο τέλος του επόμενου ακαδημαϊκού έτους 1938-39 αποχώρησαν για τον ίδιο λόγο οι Κωνσταντίνος Μέρμηγκας της Ιατρικής και οι Θεόφιλος Βορέας και Κωνσταντίνος Άμαντος της Φιλοσοφικής.<sup>263</sup> Ο αριθμός των 16 καθηγητών που «εθυσιάστησαν διά την ικανοποίησιν της ανυπομονησίας μερικών ευνοουμένων της δικτατορικής κυβέρνησης υποψηφίων»<sup>264</sup> και τέθηκαν εκτός Πανεπιστημίου με το νέο νόμο είναι πραγματικά σημαντικός αν υπολογίσουμε ότι την ίδια περίοδο ο συνολικός αριθμός των τακτικών καθηγητών του Πανεπιστημίου ήταν 82 καθηγητές. Ουσιαστικά πρόκειται περίπου για το 19% του συνόλου των τακτικών καθηγητών.<sup>265</sup> Το 1942 καταργήθηκε ο αναγκαστικός νόμος 1430 και επανήλθε ο νόμος του 1932, ο οποίος ίσχυσε ουσιαστικά μέχρι το 1982.<sup>266</sup>

## **ε. Η απόπειρα χειραγώγησης του φοιτητικού σώματος του Πανεπιστημίου**

### **ι. Κηδεμονία μέσω των διδακτικών βιβλίων**

Το καθεστώς της 4<sup>η</sup> Αυγούστου προσπάθησε να ελέγξει και να χειραγωγήσει τη νεολαία και προχώρησε σε ριζικές τροποποιήσεις σε συγκεκριμένες διατάξεις του

---

262. Ε.τ.Κ, φ. 394/22 Οκτωβρίου 1938, αναγκαστικός νόμος 1430, άρθρο 70, 2617-2618.

263. Αρχείο Λυτών Εγγράφων Πρωτοκόλλου, φ. 194, υποφ. 194. 2, 1938-39, 12.4.1939 και υποφ. 194. 4, 1938-39, 17.11.1938. Βλ. επίσης Πανεπιστήμιον Αθηνών, *Επετηρίς του πανεπιστημιακού έτους 1939-1940*, Αθήνα 1940, 6-17.

264. Όπως σχολίασε ο συγκλητικός Παναγιώτης Μπρατσιώτης. Βλ. Ι.Α.ΕΚΠΑ, Πρακτικά Συγκλήτου 1942-43, Συνεδρίαση 8<sup>η</sup> Ιουνίου 1943, 332.

265. Ο αριθμός των καθηγητών στο Αθήνσι Πανεπιστήμιο: Ομότιμοι Θεολογικής 1, Ιατρικής 4, Φιλοσοφικής 2, σύνολο 7. Τακτικοί καθηγητές Θεολογικής 9, Νομικής 15, Ιατρικής 23, Φιλοσοφικής 15, Φυσικομαθηματικής 20, σύνολο 82. Έκτακτοι καθηγητές Θεολογικής 1, Νομικής 4, Ιατρικής 7, Φιλοσοφικής 6, Φυσικομαθηματικής 2, σύνολο 19. Υφηγητές Θεολογικής 4, Νομικής 20, Ιατρικής 47, Φιλοσοφικής 3, Φυσικομαθηματικής 8, σύνολο 82. Ειδικοί καθηγητές ειδικού Οδοντοιατρικού σχολείου 4. Βλ. «Εκθεσις των πεπραγμένων», *Δελτίον του Πανεπιστημίου Αθηνών*, 1939, 45.

266. Βρυχέα, Γαβρόγλου 1982, 40-41.

υπάρχοντος θεσμικού πλαισίου για τα διδακτικά βιβλία όχι μόνο του σχολείου αλλά και του Πανεπιστημίου. Το 1937 με τον Α.Ν 952/1937<sup>267</sup> ιδρύθηκε ο Οργανισμός Εκδόσεως Σχολικών Βιβλίων εξυπηρετώντας τους βαθύτερους ιδεολογικούς σκοπούς του μεταξικού καθεστώτος.<sup>268</sup> Ο απόλυτος έλεγχος του ΟΕΣΒ ήταν αναγκαίος στην προσπάθεια ελέγχου της νεολαίας και όπως διατείνονταν οι άνθρωποι της 4<sup>ης</sup> Αυγούστου, αν φρόντιζαν «ώστε όλα τα βιβλία τα οποία χρησιμοποιεί η νεολαία και τα λοιπά έντυπα να περιέχουν ύλην μορφωτικήν και ίδια φρονηματιστικήν και ηθοπλαστικήν, επιτυγχάνομεν νέαν νίκην εις τας προσπαθείας μας αγωγής της Νεολαίας μας».<sup>269</sup> Σύμφωνα με το ενημερωτικό λεύκωμα του υφυπουργείου Τύπου για τα θέματα της παιδείας τα διδακτικά βιβλία έπρεπε να ανταποκρίνονται «πλήρως, κατά τε το πνεύμα και το περιεχόμενον του Νέου Εθνικού Κράτους» και να τα διέπει τα νέα αναγνωστικά βιβλία [...] η πίστις και αφοσίωσις εις το Εθνικόν Κράτος, εις την εκάστοτε κοσμική δύναμιν [...] εμπνέεται δε το σέβας και η μετ' αγάπης πειθαρχία εις τους Εθνικούς μας Ηγέτας».<sup>270</sup>

Ο ΟΕΣΒ ήταν ο μόνος κρατικός και αποκλειστικά υπεύθυνος οργανισμός που λειτουργούσε για πρώτη φορά στο θεσμό της εκπαίδευσης μονοπωλιακά για τη συγγραφή και την έκδοση των βιβλίων, βάζοντας τέλος στο ιδιωτικό εμπόριο των διδακτικών βιβλίων. Σκοπός του ήταν η έκδοση και διάθεση «των κατά διατάξεις του παρόντος εγκρινόμενων διδακτικών και βοηθητικών βιβλίων, η έκδοσις βιβλίων ... για τας σχολικάς βιβλιοθήκας η έκδοσις βιβλίων» και η διάθεσις συγγραμμάτων των Καθηγητών των Πανεπιστημίων, η έκδοση και διάθεση βιβλίων που συνέτειναν στην «ηθικήν και πνευματικήν ανάπτυξιν του λαού».<sup>271</sup> Στην εισηγητική έκθεση του νέου νόμου, ο υπουργός Παιδείας δικαιολογούσε την ίδρυση αυτού του οργανισμού λέγοντας ότι τα διδακτικά βιβλία έπρεπε να αντικατοπτρίζουν τις αντιλήψεις του κράτους για τους σκοπούς της αγωγής.<sup>272</sup>

Τη διοίκηση του νέου οργανισμού ανέλαβε δεκαμελής επιτροπή που αποτελούσαν α) ο Γενικός Διευθυντής της Παιδείας, β) ένας ανώτατος εκπαιδευτικός

---

267. Ε.τ.Κ. φ. 469/19 Νοεμβρίου 1937, αναγκαστικός νόμος 952 περί ιδρύσεως οργανισμού προς έκδοσιν σχολικών κλπ. βιβλίων, 3017-3019.

268. Καυάλης, Χαραλάμπους 1993, 89.

269. Καγκαλίδου 1999, 125.

270. Υφυπουργείο Τύπου και Τουρισμού, *Τέσσαρα χρόνια διακυβερνήσεως Ι. Μεταξά*, τ. 3, αρ. 35, Αθήνα, έκδ. 4ης Αυγούστου, 1940, 196.

271. Ε.τ.Κ. φ. 469/19 Νοεμβρίου 1937, αναγκαστικός νόμος 952 περί ιδρύσεως οργανισμού προς έκδοσιν σχολικών κλπ. βιβλίων, 3017.

272. Ρηγοπούλου 2002, 146.

Σύμβουλος, γ) οι διευθυντές Στοιχειώδους, Μέσης και Ανώτατης εκπαίδευσης καθώς και δ) πέντε μέλη προερχόμενα από την τάξη των ανώτατων υπαλλήλων. Στο εξής το υπουργείο Παιδείας θα προκήρυσσε διαγωνισμό για τη συγγραφή των διδακτικών βιβλίων, θα ενέκρινε και θα βράβευε τα τρία καλύτερα από αυτά για το κάθε μάθημα και θα είχε την πλήρη κυριότητά τους. Τα υποβαλλόμενα βιβλία κρίνονταν «υπό του Ανωτάτου Συμβουλίου της Εκπαιδύσεως, του οποίου μετέχει και ένα μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου του Ο.Ε.Σ.Β. υπ' αυτού οριζόμενον εκ των πέντε επί τετραετία θητεία διοριζόμενων. Το Ανώτατον Συμβούλιον Εκπαιδύσεως δικαιούται να ζητήσει, προκειμένου περί κρίσεως εξειδικευμένων βιβλίων, την γνώμη Καθηγητών του Πανεπιστημίου ή άλλων ειδικών μετ' έγκρισιν του Υπουργού της Εθνικής Παιδείας».<sup>273</sup> Στους συγγραφείς των εγκρινόμενων βιβλίων δινόταν το βραβείο που είχε ορισθεί από τον Υπουργό Παιδείας, με την προϋπόθεση πως αυτοί θα παραιτούνταν από κάθε άλλη αξίωση στα πνευματικά δικαιώματα του βιβλίου, το οποίο περιερχόταν πλέον στην αποκλειστική κυριότητα του κράτους. Επιπλέον με τον Α.Ν. 1297/1938 απαγορεύτηκε σε υπαλλήλους της κεντρικής υπηρεσίας του υπουργείου να συμμετέχουν στο διαγωνισμό, είτε με το δικό τους όνομα, είτε με ξένο. Η ισχύς των εγκεκριμένων βιβλίων οριζόταν πως θα ήταν πενταετής, αλλά θα ήταν δυνατή η παράτασή τους κατόπιν υπουργικής απόφασης. Σύμφωνα με το άρθρο 12 του νόμου 5911, που ψηφίστηκε στις 6 Ιουλίου του 1938, στα εγκεκριμένα βιβλία από τον ΟΕΣΒ «επικολλάται δεκάλεπτον βιβλιόσημον υποχρεωτικώς επί παντών των αντιτύπων των διδακτικών βιβλίων στοιχειώδους εκπαιδύσεως, παρεχόμενον δωρεάν εις τους οικείους εκδότας υπό του Ταμείου Ενσήμων δυνάμει ειδικών εντολών του Υπουργείου Θρησκευμάτων και Εθνικής Παιδείας».<sup>274</sup>

Με την ίδρυση του ΟΕΣΒ εγκαινιάστηκε μια νέα φάση αναφορικά με τη διαδικασία συγγραφής, έκδοσης και διάθεσης των διδακτικών βιβλίων. Μολονότι όμως η επιθυμία του καθεστώτος ήταν η αντικατάσταση όλων των διδακτικών εγχειριδίων και παρά τις προσπάθειες για τη συγγραφή νέων, μέσω αναθέσεων, διαγωνισμών και προκηρύξεων, ο ΟΕΣΒ ήταν ένας νεοπαγής οργανισμός χωρίς την απαραίτητη οικονομική και πρακτική δυνατότητα να προχωρήσει στην άμεση αντικατάσταση του συνόλου των βιβλίων. Η λύση που προκρίθηκε στην προκειμένη περίπτωση ήταν η ανατύπωση των ήδη υπάρχοντων βιβλίων με μικρές προσθήκες και

273. Οι λεπτομέρειες σχετικά με την επιτροπή έγκρισης αφήνεται να προβλεφθούν από βασιλικά διατάγματα σε επόμενο χρόνο (άρθρο 8).

274. Ε.τ.Κ. φ. 251/6 Ιουλίου 1938, αναγκαστικός νόμος 1297, άρθρο 41, 1724.

αλλαγές και με τη δημοσίευση σχετικού νόμου το 1936 ξεπεράστηκαν τα όποια νομικά κωλύματα θα μπορούσαν να ανακύψουν από μια τέτοιου είδους ενέργεια.<sup>275</sup> Ο Οργανισμός Εκδόσεως Σχολικών Βιβλίων, σύμφωνα με τον Κωνσταντίνο Καλατζή, πέτυχε την καλύτερη εμφάνιση των σχολικών βιβλίων και την διάθεσή τους σε χαμηλότερες τιμές, δεν πέτυχε όμως την παιδαγωγική και μορφωτική ποιότητα του βιβλίου από απόψεως περιεχομένου, καθώς στην πραγματικότητα τα διδακτικά βιβλία του οργανισμού έγιναν όργανα προπαγάνδας του καθεστώτος.<sup>276</sup>

## ii. Έλεγχος μέσω της θρησκείας

Παράλληλα, για το καθεστώς της 4<sup>ης</sup> Αυγούστου η θρησκεία υπήρξε ένα βασικό συστατικό στοιχείο του ιδεολογικού του πυρήνα και όπως ήταν επόμενο ο ρόλος της θεωρήθηκε ιδιαίτερα σημαντικός στην «εθνική» διαπαιδαγώγηση της φοιτητώσας νεολαίας με τις αρχές του ιδεολογήματος του Γ' Ελληνικού πολιτισμού. Ο ίδιος ο Μεταξάς υποστήριζε ότι η ιστορία μας δίδασκει πως τα έθνη δε μπορούν να αναπτύξουν μεγάλο μορφωτικό πολιτισμό «χωρίς να προηγηθεί βαθύ θρησκευτικόν αίσθημα».<sup>277</sup> Ο χριστός και συνετός βίος άλλωστε για τα έθνη και τους ανθρώπους ήταν ο θρησκευτικός βίος και η αγαστή συνεργασία παιδείας και εκκλησίας αποτελούσε το κατεξοχήν εχέγγυο για την ανοικοδόμηση του έθνους που ευαγγελιζόταν το καθεστώς της 4<sup>ης</sup> Αυγούστου, με κύριο μοχλό τους νέους επιστήμονες.<sup>278</sup>

Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, που βρήκε τους εκπαιδευτικούς «να στενάζουν υπό την μαφίαν των μεταρρυθμιστών»,<sup>279</sup> ήταν για το καθεστώς της 4<sup>ης</sup> Αυγούστου μια «διαλυτική προσπάθεια ορισμένων εκπαιδευτικών λειτουργών αντεθνικά και αντικοινωνικά σκεπτομένων, που είχαν σκοπό να εξαρθρώσουν τελείως την Παιδείαν, να επιτύχουν δε δι' αυτής την κατάργησιν της Θρησκείας, της Πατρίδος, της Οικογενείας, δηλαδή την εξαφάνισιν των ουσιαστικών στοιχείων της εθνικής και κοινωνικής μας υποστάσεως, πράγμα το οποίον θα διηυκόλυνε την τελικήν επικράτησιν των αναρχικών των ιδεών».<sup>280</sup> Μία «υγιής» εκπαιδευτική πολιτική θα ήταν δυνατό να καταστήσει την «άρρωστη» από έλλειψη ιδανικών νεολαία, φορέα

---

275. Καψάλης, Χαραλάμπους 1993, 82-84.

276. Καλατζής 2002, 61.

277. Μεταξάς 1969, τ.1, 98.

278. Μαγαίρα 1987, 56.

279. Ένας χρόνος δημιουργικού μόχθου, *Παιδεία*, 4 Αυγούστου 1936 - 4 Αυγούστου 1937, Εθνική Εταιρεία, Αθήνα 1937, 12.

280. Φεσόπουλος χ.χ., 66.

των ιδανικών του Νέου Κράτους και αυτό θα ήταν δυνατό να επιτευχθεί με την «εθνική αγωγή»<sup>281</sup> και τη θρησκευτικότητα, που ήταν αναμφισβήτητα ο πιο πολύτιμος σύμμαχος της νέας εκπαιδευτικής πολιτικής.

Επομένως μια νέα σελίδα ανοιγόταν για την ιστορία της χώρας, στην οποία ο ελληνισμός και ο χριστιανισμός θα έπρεπε να συμπορεύονται. Ο θεός εμφανιζόταν ως ο προστάτης του ελληνικού έθνους και της ελληνικής φυλής και η ορθοδοξία ως θεμελιώδες και ζωτικό συστατικό στοιχείο της πολιτισμικής ταυτότητας του έθνους. Ουσιαστικά όπως παρατηρεί η Άννα Φραγκουδάκη ταυτίστηκε «ο χριστιανισμός με τον ελληνισμό, με σκοπό την επιβολή μιας πολιτικής τάξης πραγμάτων»,<sup>282</sup> που στην προκειμένη περίπτωση ήταν η επικράτηση της 4<sup>ης</sup> Αυγούστου και του Νέου Κράτους.

Το Υπουργείο Παιδείας απαιτούσε τον απόλυτο εναρμονισμό με τους νέους κατευθυντήριους άξονες διαπαιδαγώγησης από τους εκπαιδευτικούς της χώρας<sup>283</sup> και ο ίδιος ο Μεταξάς τους ζητούσε επιτακτικά να αναπτύξουν το θρησκευτικό συναίσθημα των νέων, να πιστεύουν στην ανώτερη δύναμη του Θεού και να «υποτάσσονται σε αυτήν ζώντας σαν Έλληνες χριστιανοί». Παράλληλα τους προειδοποιούσε λέγοντάς τους πως όποιος δεν πίστευε έπρεπε να φύγει καθώς δεν ήταν δυνατό οι Έλληνες εκπαιδευτικοί να είναι «ουδέτεροι και αδιάφοροι προς τη Θρησκεία».<sup>284</sup> Το Φεβρουάριο του 1937 μάλιστα ο Υπουργός Παιδείας έκανε αυστηρές συστάσεις στους καθηγητές του Πανεπιστημίου, επειδή δεν παρέστησαν στην εορτή των τριών Ιεραρχών και υπενθύμισε «προς τους κ. Καθηγητάς ότι αποτελεί υποχρέωση η παρουσία αυτών εις τας θρησκευτικές πανεπιστημιακάς εορτάς».<sup>285</sup>

Ο Μεταξάς στο λόγο του προς τους φοιτητές του Πανεπιστημίου τον Οκτώβριο του 1936 υπογράμμισε ότι η εθνική ταυτότητα θα ενισχυθεί με την επιστροφή στο παρελθόν, μέσα από την παράδοση και τις πολιτισμικές ρίζες, με την «αναβάπτιση» στον ελληνικό πολιτισμό, με τη μορφή επανάστασης. Χρειαζόταν μόνο να «γυρίσουμε πίσω εις τας πηγάς εκείνας από τας οποίας έρρευσε το νερό του ελληνικού πολιτισμού, καθαρό και αγνό και να αναβαπτισθούμε εκεί μέσα και να

---

281. Θ. Βλησίδης, «Αι βάσεις της πολιτικής του Νέου Κράτους είναι επιστημονικώς ορθαί», *Το Νέον Κράτος*, τχ. 24, Αύγουστος 1939, 554.

282. Φραγκουδάκη 1992, 56.

283. Αγγελής 2006, 186.

284. Μεταξάς, 1969, τ.1, 96-98.

285. Ι.Α.ΕΚΠΑ, Πρακτικά Συγκλήτου, Συνεδρίαση 16<sup>η</sup>, 1<sup>η</sup> Φεβρουαρίου 1937.

ξαναγίνουμε Έλληνες και τότε να ορμήσουμε εις ένα νέον μέλλον».<sup>286</sup> Το παρελθόν του Γ' Ελληνικού Πολιτισμού ήταν συνυφασμένο με την ελληνορθόδοξη θρησκεία, επομένως καθήκον των φοιτητών αλλά και των καθηγητών ήταν η ευλαβική ενατένιση του ελληνοχριστιανικού παρελθόντος.

### iii. Χειραγώγηση μέσω της ΕΟΝ

Το πιο σημαντικό όπλο προπαγάνδας και προσέγγισης της νεολαίας στον πανεπιστημιακό χώρο από το καθεστώς της 4<sup>ης</sup> Αυγούστου υπήρξε η Εθνική Οργάνωση Νεολαίας (ΕΟΝ). Ένας βασικός στόχος του καθεστώτος ήταν να διαποτίσει τη φοιτητική νεολαία με το ιδεολόγημα του Γ' Ελληνικού Πολιτισμού στην προσπάθειά του να πλάσσει το πρότυπο του νέου φοιτητή, που θα αποτελούσε μελλοντικά το πρότυπο του νέου πολίτη και του νέου ανθρώπου γενικότερα, ένα πρότυπο θα ανταποκρινόταν στους σκοπούς και τις επιδιώξεις του Νέου Κράτους. Είναι χαρακτηριστικές οι απόψεις του διανοούμενου της 4<sup>ης</sup> Αυγούστου, Δημήτριου Βεζανή που υποστήριζε ότι «χωρίς να ανοίξωμεν τας πύλας εις την νεότητα δεν είναι δυνατό να κρατήσωμεν την κατάστασιν, ούτε να αντλήσωμεν νέας δυνάμεις δια την περραιτέρω ανάπτυξιν του έθνους». Παράλληλα τόνιζε πως το Πανεπιστήμιο ήταν απαραίτητο να «εκκαθαριστεί από τους ευνούχους και να συμπληρωθεί δια να καταστή το κέντρον της ανωτέρας θεωρητικής καταρτίσεως των στελεχών του καθεστώτος».<sup>287</sup>

Στο πρώτο διάστημα πριν τη δημιουργία και ανάπτυξη της ΕΟΝ και μέχρι το 1937, το καθεστώς είχε επιχειρήσει να διαβρώσει και να χειραγωγήσει τον Εθνικό Παμφοιτητικό Σύλλογο για να τον μετατρέψει σε ιδεολογικό του εκπρόσωπο που θα προπαγάνδιζε τις θέσεις της 4<sup>ης</sup> Αυγούστου στη φοιτητική νεολαία. Το καλοκαίρι του 1937 το καθεστώς αποφάσισε να προχωρήσει στη διάλυση του Εθνικού Παμφοιτητικού Συλλόγου και στην υπαγωγή του στη Διοίκηση Ανωτάτων Σχολών (ΔΑΣ), το παράρτημα της ΕΟΝ στην ανώτατη εκπαίδευση.<sup>288</sup> Στη συνέχεια όταν ισχυροποιήθηκε και άρχισε να εξαπλώνεται η ΕΟΝ, ιδρύθηκε η Φοιτητική Φάλαγγα Εθνικής Νεολαίας.

Ήδη από το Δεκέμβριο του 1937 ο νέος Πρύτανης του ακαδημαϊκού έτους

---

286. Μεταξάς, 1969, τ.1, 73.

287. Δ. Βεζανής, «Δικαιώματα και καθήκοντα της νεολαίας υπό το Νέον Κράτος», *Νέον Κράτος*, τχ. 1, Σεπτέμβριος 1937, 22-24.

288. Αγγελής 2006, 153

1937-1938, Γεώργιος Φωτεινός,<sup>289</sup> σε έκτακτη συνεδρίαση της Συγκλήτου είχε υποστηρίξει ότι ήταν αναγκαίο για το Πανεπιστήμιο να ενισχύσει με κάθε τρόπο την αυτοσυναίσθηση των φοιτητών με σκοπό όχι μόνο τη μύηση της φοιτητικής νεολαίας στις επιστήμες αλλά και την ανάδειξή τους σε γνήσιες ελληνικές προσωπικότητες. Για το σκοπό αυτό όφειλε το Πανεπιστήμιο με εγκυκλίους αλλά και με κάθε άλλο μέσο να προτρέψει τους φοιτητές να πυκνώσουν τις τάξεις της ΕΟΝ, αναφέροντας συγκεκριμένα πως θα ήταν ωφέλιμο οι καθηγητές και οι υφηγητές κατά τη διάρκεια των παραδόσεών τους σε κάθε κατάλληλη ευκαιρία να φρονηματίζουν τους φοιτητές παρακινώντας τους να ενταχθούν στους κόλπους της ΕΟΝ. Παράλληλα καλούσε τον φοιτητικό κόσμο να εγγραφεί στις πανεπιστημιακές φάλαγγες και να παρακολουθεί τις «φρονηματιστικές διαλέξεις».<sup>290</sup>

Η Φοιτητική Φάλαγγα αργότερα μετασηματίστηκε στη Διοίκηση Ανωτάτων Σχολών (ΔΑΣ) και αποτέλεσε το επίσημο όργανο-παράρτημα της ΕΟΝ στα ανώτατα ιδρύματα μέχρι και την κατάληψη της χώρας από τους Γερμανούς τον Απρίλιο του 1941. Το καθεστώς εξακολούθησε με εγκυκλίους να προτρέπει τους φοιτητές να εγγραφούν στην οργάνωση και να προμηθευτούν το έντυπο υλικό της.<sup>291</sup> Μετά το διορισμό του διοικητή της Πανεπιστημιακής ΕΟΝ στη θέση του γενικού διευθυντή της Πανεπιστημιακής Λέσχης<sup>292</sup> φάνηκε πως δόθηκε στην ΕΟΝ η ευκαιρία να ελέγχει την Πανεπιστημιακή Λέσχη και κατά συνέπεια να έχει πιο πολλά περιθώρια επικοινωνίας και ζυμώσεων με τη φοιτητική νεολαία. Ωστόσο τα αποτελέσματα αποδείχθηκαν φτωχά και δε δικαίωσαν τις προσδοκίες των ιθυνόντων του καθεστώτος.

---

289. Ο Γεώργιος Φωτεινός ήταν τακτικός καθηγητής των Αφροδισιακών και Δερματολογικών Νοσημάτων στην Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών και διευθυντής του Νοσοκομείου «Ανδρέας Συγγρός».

290. Ι.Α.ΕΚΠΑ, Πρακτικά Συγκλήτου 1937-1938, Συνεδρίαση 5η, 7<sup>ης</sup> Δεκεμβρίου 1937, 1-3, 12-13.

291. Ι.Α.ΕΚΠΑ, Αρχείο 3.9- «Εορτές/Τελετές 1937-1938», έγγραφο με ημερομηνία 29/11/1937, αρ. πρωτ. 68108.

292. Ι.Α.ΕΚΠΑ, Αρχείο 3.16-Πανεπιστημιακή Λέσχη/Οίκος Φοιτητού 1939-1940, Ετήσια Έκθεση, 8/8/1940, 1.



## 4. Η Δεύτερη περίοδος 1938-1940

### α. Η ανάληψη του υπουργείου Παιδείας από το Μεταξά

Η Κυβέρνηση μέχρι το 1938 σε μεγάλο βαθμό ήταν το προϊόν ενός συμβιβασμού μεταξύ του παλατιού και του Μεταξά, όμως συχνά εκδηλώνονταν ενδοκυβερνητικές συγκρούσεις, με αφορμή όχι μόνο πολιτικές αλλά και ιδεολογικές διαφορές.<sup>293</sup> Η κρίση που σοβούσε την πρώτη διετία της μεταξικής δικτατορίας<sup>294</sup> εκδηλώθηκε το Νοέμβριο του 1938 με αφορμή την ενεργό ανάμειξή του Γεωργακόπουλου στις διαδικασίες εκλογής νέου Αρχιεπισκόπου στην Εκκλησία της Ελλάδας<sup>295</sup> προκειμένου να επιβάλει στον αρχιεπισκοπικό θώκο τον Μητροπολίτη Κορινθίας Δαμασκηνό.<sup>296</sup>

Ο Μεταξάς εκμεταλλεύτηκε την ευκαιρία προκειμένου να απαλλαγεί από τα φιλοβασιλικά στελέχη,<sup>297</sup> να αποκτήσει τον πλήρη έλεγχο της κυβέρνησης και των διοικητικών δομών του κράτους<sup>298</sup> και να συρρικνώσει τον κύκλο εξουσίας του βασιλιά.<sup>299</sup> Ο Γεωργακόπουλος με συνοπτικές διαδικασίες εκδιώχθηκε από τη Κυβέρνηση στις 25 Νοεμβρίου 1938, παρά την επιθυμία του Βασιλιά να παραμείνει και να αναλάβει άλλο Υπουργείο.<sup>300</sup> Ο Μεταξάς ανέλαβε ο ίδιος και το Υπουργείο

---

293. Λιναρδάτος, 1967, 42-55.

294. Μεταξάς, 1960, τ. 4, 312-316.

295. Η ρήξη στις σχέσεις τους αποκαλύπτεται στο «Προσωπικό Ημερολόγιο» του Μεταξά: «...Αρχίζει κίνησις προεκλογική. Καλώ Γεωργακόπουλον, μου λέγει ότι σχεδόν όλη η ιεραρχία συγκεντρωμένη ολόγυρα στον Κορινθίαν. Ο Γεωργακόπουλος το είχε προετοιμάσει όλο από καιρό, δύο χρόνια. Τον ανύψωσε, τον εδυνάμωσε, τον έκαμε αφέντη των υλικών μέσων της Εκκλησίας, συγχρόνως εδυνάμωσε τον εαυτόν του, απέκτησε την ιδιαίτερον εκτίμησιν του Βασιλέως, του Διαδόχου, την ιδιαίτερη συνάφεια με την Αυλή, εμένα με εκατέβασε με πολλή τέχνη... Και τώρα θέλησε να μου κολλήσει τον Κορινθίαν, τον άνθρωπο που συνώμοσε μαζί του, και που αισθανόμουνα την εχθρότητα. Τί να κάμω; Γύρω μου κανείς... Κατέφυγα στην ουδετερότητα... Εμπλέχθηκα στα δίχτυα που άπλωσα μόνος μου. Είπα η εκκλησία να μείνει απολύτως ελευθέρα. Και από κάτω από αυτό το προνόμιο - υπουργός και κλίκα του προετοιμάζαν την εκλογή... Και έτσι έγινε η εκλογή. Γεωργακόπουλος με ηπάτησε και έβαλε να ψηφίση ο Δρυϊνούπόλεως...». Βλ. στο ίδιο, 312-313.

296. Όπως περιγράφει ο ίδιος ο Μεταξάς στο Ημερολόγιό του, όταν αντιλήφθηκε τη διαφαινόμενη «συνωμοσία», στις 25 Σεπτεμβρίου «πήρε το φραγγέλιο στα χέρια και έδιωξε τους απίστευτους από το ναό του». Η εκλογή του Δαμασκηνού ακυρώθηκε μέσω του Συμβουλίου Επικρατείας που έκρινε παράνομη την πρώτη ψηφοφορία και επέβαλε με διαφορά μιας ψήφου το Μητροπολίτη Τραπεζούντας Χρύσανθο ως Αρχιεπίσκοπο της Ελλάδος. Βλ. στο ίδιο, 314.

297. «Επήρα αμέσως το Υπουργείον Παιδείας με Γενικόν Γραμματέα τον Σπέντζα και χωρίς να χάνω καιρό, ταχύτατα άλλαξα νόμους, έδιωξα πρόσωπα από το υπουργείον [...] - Και έτσι επήρα νέους Υπουργούς, όλους Μεταξικούς», Βλ. στο ίδιο, 314.

298. Πλουμίδης, 2010, 58.

299. Πλουμίδης, 2016, 38.

300. «Πρώτα πρώτα έφυγε ο Γεωργακόπουλος, αφού μου έστειλε ένα γράμμα αναιδέστατο, συκοφαντικό και που δείχνει όλη του την αλαζονεία και τις ελπίδες που έτρεφαν οι συνωμότες». Βλ. Μεταξάς, 1960, τ. 4, 314.

Παιδείας.<sup>301</sup> Εκτός από τον Γεωργακόπουλο, απομακρύνθηκαν και συντηρητικά στελέχη του καθεστώτος, όπως ο Π. Ζερβός, ο Β. Τσίριμπας κ.ά.<sup>302</sup> Ο Μεταξάς διόρισε το στενό του συνεργάτη, διευθυντή του Αυτόνομου Σταφιδικού Οργανισμού (ΑΣΟ), Νικόλαο Σπέντζα<sup>303</sup> στη θέση του Γενικού Γραμματέα,<sup>304</sup> την οποία επανασύστησε<sup>305</sup> με τον Α.Ν 1491/1938 στις 3 Δεκεμβρίου 1938.<sup>306</sup> Ύστερα από δύο μήνες με το νέο Α.Ν 1602/1939, στις 7 Φεβρουαρίου 1939 δημιουργήθηκε θέση Υφυπουργού στο Υπουργείο Παιδείας θέση την οποία κατέλαβε ο Σπέντζας.<sup>307</sup>

Στις δηλώσεις του Μεταξά προς τα ανώτερα διοικητικά και εκπαιδευτικά στελέχη του Υπουργείου<sup>308</sup> τέσσερις μέρες μετά την ανάληψή του, στις 29 Νοεμβρίου 1938, επιδίωξε να ξεκαθαρίσει το είδος της συνεργασίας που επιδίωκε με τους εκπαιδευτικούς. Ζήτησε από όλους τους εκπαιδευτικούς την αμέριστη βοήθειά τους, τονίζοντας ότι δέχεται το διάλογο, όμως προειδοποιούσε ότι δε θα δεχτεί «στις αποφάσεις του καμιά υπόκωφη, υπό την έννοια της μη υποταγής στη διάνοια του Υπουργού».<sup>309</sup> Σημειωνόταν ακόμη ότι ο Γεωργακόπουλος αναγκάστηκε να παραιτηθεί από το Υπουργείο Παιδείας, το οποίο παρέλαβε πλέον ο ίδιος προσωπικά,

---

301. Εκτός από το υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων ο Μεταξάς κατείχε παράλληλα και το υπουργείο Στρατιωτικών, Εξωτερικών, Αεροπορίας και Ναυτικών.

302. Εκτός από τον Σπυρίδωνα Καλλιάφα, που είχε στενές σχέσεις με το Παλάτι.

303. Ο Νικόλαος Σπέντζας είχε σπουδάσει νομικά και είχε εκλεγεί βουλευτής Μεσσηνίας το 1933 ως ανεξάρτητος και το 1936 με το Κόμμα Ελευθεροφρόνων.

304. «Άμεσον βοηθόν μου θα έχω τον γενικό γραμματέα, τον κ. Σπέντζαν. [...] θέσις γενικού γραμματέως δεν υπάρχει εδώ, αλλά θα δημιουργηθεί τώρα». Βλ. Μεταξάς 1969, τ.1, 426.

305. Η θέση Γ.Γ. είχε καταργηθεί το 1937.

306. Ε.τ.Κ. φ. 455/ 3 Δεκεμβρίου 1938, αναγκαστικός νόμος 1491, 2987.

307. Ε.τ.Κ. φ 45/7 Φεβρουαρίου 1939, αναγκαστικός νόμος 1602, 311.

308. Όπως αναφέρεται χαρακτηριστικά στη *Βραδυνή*, ο εκπαιδευτικός κόσμος άκουσε από το στόμα του πρωθυπουργού λόγους «ανδρικούς και ειλικρινείς», βλ. «Η Εθνική Παιδεία», *Βραδυνή*, 29/11/1939, 1.

309. «[...] Από όλους τους εκπαιδευτικούς προσδοκώ αμέριστον βοήθειαν. Θέλω να σας είπω μίαν ιδιότητα του χαρακτήρος μου, την οποίαν δεν είμαι πλέον εις ηλικίαν διά να την μεταβάλω. Συζητώ με τον καθένα και επιτρέπω, όταν πρόκειται να ληφθή μία απόφασις, πάσαν συζήτησιν και πάσαν αντίρρησιν προς εμέ, ελεύθερα. Αλλ' όταν λάβω την απόφασιν, και πολλές φορές μπορώ να την λάβω και αντιθέτως προς τας γνώμας σας, η απόφασιν αυτή είναι οριστική και ανέκκλητος και τίποτε δεν είναι δυνατόν να με κάμη νά υποχωρήσω από την απόφασιν αυτήν. Εννοείται δε, εις τον δρόμον της εκτελέσεως δεν είναι δυνατόν κανείς να μέ σταματήση. Και εκείνος ο όποιος θα έχη την αντίθετον γνώμην οφείλει να υποκύψη και να παραδεχθή την γνώμην μου. Δέχομαι την συζήτησιν προκαταβολικώς, άμα όμως ή απόφασιν εκδηλωθή δια μιας διαταγής, δια διατάγματος ή νόμου, τότε ουδεμία αντίστασις επιτρέπεται πλέον. Και εις αυτό το ζήτημα σας παρακαλώ να προσέξετε πολύ. Διότι αντίστασιν δεν εννοώ μονάχα εκείνην την οποίαν φυσικά κανείς δεν μπορεί να φέρη, δηλαδή από απόψεως τυπικής, αλλά και εσωτερικής, δηλαδή την έλλειψιν ιεραρχίας και υποταγής εν διάνοια. [...] Δεν επιτρέπω από κανένα [...] καμίαν υπόκωφον αντίστασιν εις τας θελήσεις μου καθ' οιονδήποτε τρόπον εκδηλουμένην. Όπως επίσης δεν επιτρέπω και έξω της υπηρεσίας καμίαν συζήτησιν επί των ζητημάτων των αποφασισθέντων και διατυπωθέντων εις διαταγάς. Κρίσεις επί των ενεργειών του Υπουργού θα με εύρουν έχθιστα διακείμενον». Βλ. Μεταξάς 1969, τ.1, 425-426.

αισθανόμενος την ανάγκη της παρουσίας του σε αυτό<sup>310</sup> προκειμένου να επιτευχθεί «η απόλυτος ενσωμάτωσις των καθαυτῶν εκπαιδευτικῶν ζητημάτων του Υπουργείου Παιδείας με τας αρχάς και τους σκοπούς του Κράτους της 4<sup>ης</sup> Αυγούστου».<sup>311</sup> Ανακοίνωσε ακόμη ότι θα επανέφερε την τάξη στην Εκκλησία, η οποία είχε διασαλευθεί και ότι στο επόμενο διάστημα θα ασχολούνταν με τα ζητήματα του Υπουργείου Παιδείας, «ζητήματα αφορώντα την εκπαίδευσιν».<sup>312</sup>

Η ανάληψη του Υπουργείου Παιδείας από τον ίδιο το Μεταξά αποτέλεσε την αφετηρία για τη σταδιακή αποστασιοποίηση της δικτατορίας<sup>313</sup> από τους μοναρχικούς κύκλους. Παρόλα αυτά, όμως, το μεταξικό καθεστώς κατά τη δεύτερη περίοδό του εξακολούθησε να διακρίνεται από μια έντονα αριστοκρατική και ελιτίστική αντίληψη ως προς την εκπαιδευτική του πολιτική στο χώρο της Ανώτατης εκπαίδευσης. Η εκπαιδευτική πολιτική του Νέου Κράτους προσπαθούσε να χειραγωγήσει τον επαγγελματικό προσανατολισμό των νέων ανθρώπων, με βάση τις προβλέψεις για την εξέλιξη της εθνικής οικονομίας, ώστε να δημιουργήσει «την προσήκουσαν σύνθεσιν της κοινωνίας» και να προλαβαίνει «τας διαταραχάς τας προκαλουμένας από την μονομερή επίδοσιν της νεολαίας» με την «άκρατο κλασική εκπαίδευσιν».<sup>314</sup>

Το καλοκαίρι του 1939 δημοσιεύθηκαν δύο αναγκαστικοί νόμοι, ο Α.Ν 1800/1939<sup>315</sup> «Περί αστικών σχολείων αμφοτέρων των φύλων» που δημοσιεύθηκε στις 17 Ιουνίου 1939 και ο Α.Ν.1849/1939<sup>316</sup> «Περί των σχολείων της Μέσης Εκπαιδύσεως» που δημοσιεύθηκε στις 25 Ιουλίου 1939.<sup>317</sup> Οι δύο νέοι

---

310. «Κύριοι, λυπούμαι πολύ διότι ο κ. Γεωργακόπουλος ηναγκάσθη να παραιτηθεί του Υπουργείου της Παιδείας. Το παρέλαβα εγώ ο ίδιος προσωπικώς, αισθανόμενος την ανάγκην της παρουσίας μου ενταύθα, τουλάχιστον για κάμποσο καιρό. Πρώτον μεν θα επαναφέρω την τάξιν εις την Εκκλησίαν, η οποία διεσαλεύθη έστω και κατ' ελάχιστον... Δεύτερον δε, θα ασχοληθώ δια τα ζητήματα του Υπουργείου της Παιδείας, δηλαδή τα καθαυτῶν ζητήματα, τα αφορώντα την εκπαίδευσιν[...]». Βλ. Μεταξάς 1969, τ.1, 425.

311. Στο ίδιο.

312. Στο ίδιο.

313. Στο ίδιο, 314.

314. Σ. Κανονίδης, «Η εκπαίδευσιν», *Η Νεολαία*, φ.21, 4/3/1939, 683.

315. Ο Α.Ν 1800/1939 καταργούσε τα 5ετή Αστικά Σχολεία που προέβλεπε ο Α.Ν. 770/1937 και ίδρυε νέα 3τάξια Αστικά Σχολεία στα οποία μπορούσαν να γραφτούν αγόρια και κορίτσια με το απολυτήριο του δτάξιου Δημοτικού. Στόχος του Α.Ν. 1800/1939 ήταν να αυτονομηθούν τα Αστικά σχολεία και να αποτελέσουν ένα δίκτυο τεχνικής επαγγελματικής εκπαίδευσης, που θα οδηγούσαν αποκλειστικά σε επαγγελματικές σχολές και από εκεί σε συγκεκριμένες πανεπιστημιακές, επαναφέροντας τις διατάξεις του ΑΝ. 5874/1933 που είχε καταργηθεί με τον Α.Ν. 770/1937. Βλ. Ε.τ.Κ. φ. 244/ 17 Ιουνίου 1939, αναγκαστικός νόμος 1800, 1598-1600.

316. Ε.τ.Κ. φ. 300/ 25 Ιουλίου 1939 αναγκαστικός νόμος 1849, 2002-2007.

317. Με το νέο νόμο Α.Ν. 1849/1939 η μέση εκπαίδευσιν έγινε εξαετής. Το οχτατάξιο κλασικό γυμνάσιο, το πρακτικό λύκειο και το πεντατάξιο προγυμνάσιο του Α.Ν 770/1937 αντικαταστάθηκαν από δύο κύκλους σπουδών, το γυμνάσιο που ήταν εξαετές και αποτελούσε τον κατώτερο κύκλο και το λύκειο που ήταν διετές και ήταν ο ανώτερος κύκλος και προοριζόταν μόνο γι' αυτούς που θα

αναγκαστικοί νόμοι φιλοδοξούσαν «να άρουν τας ατελείας» του Α.Ν. 770/1937<sup>318</sup> φιλοδοξώντας να προσφέρουν γενική μόρφωση χρήσιμη για την κοινωνική ζωή του ατόμου, καθώς και την επιστημονική προπαρασκευή όσων θα ακολουθούσαν ανώτερες σπουδές, με την επισήμανση όμως ότι επιδιώκονταν «[...] εν τω πλαισίο των υγιών αρχών, εφ' ων βασίζεται το Ελληνικόν Κράτος».<sup>319</sup>

Ήταν απαραίτητη η επιλογή εκείνων, οι οποίοι θα αποτελούσαν τους επιστήμονες της «αύριο»,<sup>320</sup> επομένως μόνο οι πλέον «ικανοί και εκλεκτοί» από τους αποφοίτους του Γυμνασίου θα είχαν τη δυνατότητα ύστερα από εξετάσεις να περάσουν στο Λύκειο, από όπου θα αποφοιτούσαν μετά από νέες απολυτήριες εξετάσεις, προκειμένου να εισαχθούν στο πανεπιστήμιο και πάλι κατόπιν εξετάσεων. Με τον τρόπο αυτό οι πιο ικανοί από τους αποφοίτους του γυμνασίου θα φοιτούσαν στο Λύκειο και μετά από εισιτήριες εξετάσεις θα εισάγονταν στο Πανεπιστήμιο «αρτιότερον κατηρτισμένοι και ολιγότεροι τον αριθμόν».<sup>321</sup> Η ύπαρξη των ιδιαίτερα ανταγωνιστικών εισαγωγικών εξετάσεων για τις ανώτατες σχολές οδήγησε στην ψήφιση του αναγκαστικού νόμου 2545/40 «Περί ιδιωτικών σχολείων, φροντιστηρίων, οικοτροφείων» με τον οποίο θεσμοθετήθηκαν τα φροντιστήρια και οι προϋποθέσεις λειτουργίας τους καθώς και το δικαίωμα της κατ' οίκον διδασκαλίας (ιδιαίτερα μαθήματα), δέκα χρόνια μετά την επίσημη καθιέρωση εισαγωγικών εξετάσεων στα πανεπιστήμια.<sup>322</sup>

Σύμφωνα με την αιτιολογική έκθεση των νέων νόμων η μέση εκπαίδευση σκοπό είχε να παράσχει πλήρη γενική μόρφωση, ανθρωπιστική και πραγματική,

---

συνέχιζαν για πανεπιστημιακές σπουδές. Δικαίωμα εγγραφής σταβτάξια Γυμνάσια είχαν οι μαθητές με το ενδεικτικό της Δ' Δημοτικού μετά από εξετάσεις και οι εισακτέοι δε θα έπρεπε να υπερβαίνουν τους 60 μαθητές. Δεν υπήρχε περιορισμός στους εισακτέους όμως απαγορευόταν ρητά η συμφοίτηση αγοριών-κοριτσιών. Τα λύκεια ήταν μόνο κρατικά και ο σκοπός τους ήταν η επιστημονική προπαρασκευή όσων θα συνέχιζαν για ανώτατες σπουδές. Περιλάμβαναν δύο τμήματα, το θεωρητικό ή αλλιώς κλασσικό, για όσους επρόκειτο να ακολουθήσουν τις θεωρητικές επιστήμες και το πρακτικό για τις θετικές επιστήμες. Ιδρύονταν μόνο σε πρωτεύουσες νομών και σε πόλεις με πληθυσμό πάνω από 10.000 κατοίκους και προβλεπόταν να ξεκινήσουν τη λειτουργία τους από τη σχολική χρονιά 1939-40. Σε αυτά εισάγονταν οι μαθητές μετά από εισαγωγικές εξετάσεις και ο αριθμός μαθητών τους δεν μπορούσε να υπερβαίνει τους 60. Βλ. Καγκαλίδου 1999, 106 και Καλαντζής 2002, 70.

318. Καγκαλίδου 1999, 104.

319. Ρηγοπούλου 2002, 184.

320. Ο Μεταξάς τόνιζε ότι η διετής φοίτηση στο Λύκειο ήταν απαραίτητη προϋπόθεση για όσους νέους σκόπευαν στο πανεπιστήμιο για ανώτατες σπουδές, βλ. «Δια την Μέσην Εκπαίδευσιν», *Ελεύθερον Βήμα*, 17/6/1939, 1.

321. Στο ίδιο.

322. Με την ίδρυση των φροντιστηρίων μετατοπιζόταν ένα σημαντικό μέρος των γνωστικών λειτουργιών του σχολείου σε ιδιωτικούς φορείς και παράλληλα ένα σημαντικό μέρος του κόστους της εκπαίδευσης το επωμιζόταν η ελληνική οικογένεια. Αξίζει να σημειωθεί ότι τα φροντιστήρια έγιναν χώρος απασχόλησης εκπαιδευτικών που ήταν αποκλεισμένοι από το δημόσιο, λόγω των πολιτικών τους φρονημάτων. Βλ. Κάτσικας, Θεριανός 2004, 140.

προπαρασκευάζοντας επιστημονικά τους πιο ικανούς μαθητές να προχωρήσουν στα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα.<sup>323</sup> Ο ίδιος ο Μεταξάς εξάλλου με αφορμή την κοπή της πρωτοχρονιάτικης πίτας στην Πανεπιστημιακή Λέσχη ήδη από τις αρχές του 1939 είχε τονίσει ότι σκοπός των προσπαθειών του ήταν η μόρφωση των πραγματικά άξιων αυριανών πνευματικών ηγετών του έθνους, οπλισμένων όχι μόνο με τη γνώση της επιστήμης αλλά και με την απόφαση να μεταχειρισθούν την επιστήμη για το καλό του έθνους.<sup>324</sup> Λίγο αργότερα το 1940 η μεταξική κυβέρνηση με τον Αναγκαστικό Νόμο 2180,<sup>325</sup> με τον οποίο τροποποιούνταν οι παλαιότεροι Νόμοι περί Διοικήσεως της Εκπαιδύσεως, προχώρησε στην κατάργηση κάθε δημοκρατικής μορφής διοίκησης, παραδίδοντας τη διοίκηση της Παιδείας σε πολιτικά και στρατιωτικά πρόσωπα.<sup>326</sup>

## **β. Η ενίσχυση της ΕΟΝ στο Πανεπιστήμιο**

Η διαπαιδαγώγηση της νέας γενιάς δεν έπαυε να αποτελεί και κατά τη δεύτερη περίοδο του καθεστώτος πρωταρχικό μέλημα της πολιτικής του Νέου Κράτους της 4<sup>ης</sup> Αυγούστου που επιδίωκε με κάθε τρόπο να προσεταιριστεί τη νεολαία. Το ζήτημα της οργάνωσης και ενίσχυσης της ΕΟΝ είχε αποτελέσει ένα πεδίο σφοδρής αντιπαράθεσης του Μεταξά με τον απερχόμενο υπουργό παιδείας Γεωργακόπουλο,<sup>327</sup> ο οποίος αντιδρούσε στην εισβολή της Οργάνωσης στο χώρο της εκπαίδευσης.<sup>328</sup> Ο Μεταξάς προσπάθησε και τελικά επέβαλε ως επίσημη κυβερνητική επιλογή<sup>329</sup> την με κάθε τρόπο στήριξη και ενίσχυση του προσωπικού του δημιουργήματος, της ΕΟΝ.<sup>330</sup> Αμέσως μετά την ανάληψη του Υπουργείου Παιδείας από τον ίδιο το Μεταξά η ΕΟΝ

---

323. *Η νέα οργάνωσις της Μέσης Εκπαιδύσεως. Οι Αναγκαστικοί Νόμοι 1800/1939 και 1849/1939 και αι αιτιολογικαί αυτών εκθέσεις*, Αθήνα, Εθνικό Τυπογραφείο 1939, 11.

324. «Ο Εορτασμός της Πρωτοχρονιάς στην Πανεπιστημιακή Λέσχη», *Πρωΐα*, 3/1/1939, 4.

325. Ε.τ.Κ. φ. 14/12 Ιανουαρίου 1940, αναγκαστικός νόμος 2180, 65-84.

326. Στο ίδιο.

327. Μεταξάς, 1960, τ.4, 322.

328. «Οφείλω να το είπω πριν, διότι παρετήρησα επί της προηγουμένης υπουργίας, παρ' όλας τας μετέπειτα προσπάθειας του κ. Γεωργακοπούλου, μίαν κάποιαν αντίδρασιν εμφανεστέραν κατ' αρχάς, η οποία όμως σιγά σιγά ηλαττώθη, ώστε εφθάσαμεν εις ένα καλό αποτέλεσμα, αλλά δεν είμαι ακόμη ευχαριστημένος», από τις δηλώσεις του Μεταξά, όταν ανέλαβε το Υπουργείο Παιδείας, στις 29/11/1938. Βλ. Μεταξάς 1969, τ.1, 426.

329. «Οφείλετε να γνωρίζετε ότι η Εθνική Οργάνωσις της Νεολαίας είναι θεσμός κρατικός, έργον μου, επί του οποίου στηρίζω τας μεγίστας ελπίδας. Προσεπαθήσαμεν τελευταίως να τον προσαρμόσωμεν και με το σχολειόν ούτως ώστε να αλληλοσυμπληρούνται, Βλ. στο ίδιο.

330. «Επειτα ΕΟΝ. Εκεί σπίτι μου, σπίτι μου. Ενθουσιασμός παιδιών μου. Μα μέσα μου φαρμάκι... Και επιπλέον ο Βασιλεύς ερώτησε τον Παπάγο εάν είναι αλήθεια ότι τα παιδιά της ΕΟΝ κατασκοπεύουν τους γονείς των! ... Έτσι κλείνει ο παλιός χρόνος. Μέσα σε συνωμοσίες κομματικές και Παλατιανές... Αλλά τι κέρδος! Όλος ο λαός μαζί μου. Και όλη η Νεολαία μαζί μου!». Βλ. Μεταξάς, 1960, τ.4, 322.

γνώρισε ιδιαίτερα σημαντική ανάπτυξη.<sup>331</sup> Τον Ιανουάριο του 1938 είχε σε ολόκληρη τη χώρα μόνο 15.000 μέλη, ενώ μέσα σε ένα χρόνο, τον Ιανουάριο του 1939, τα μέλη της έφτασαν τις 500.000.<sup>332</sup>

Αφού κατέστειλε κάθε αντίσταση που συνάντησε στην αρχή η ΕΟΝ και την ισχυροποίησε, ο Μεταξάς επιχείρησε να την επιβάλει και στο χώρο του Πανεπιστημίου. Επεσήμανε ότι σκοπός των προσπαθειών του ήταν η μόρφωση των πραγματικά άξιων του ονόματος πνευματικών ηγετών του έθνους, πνευματικών ηγετών οπλισμένων όχι μόνο με τη γνώση της επιστήμης αλλά και με την απόφαση να μεταχειρισθούν την επιστήμη για το καλό του έθνους.<sup>333</sup> Στην εναρκτήρια συνεδρίαση της Α΄ Διασκέψεως Περιφερειακών Διοικήσεων της ΕΟΝ στις 4 Ιανουαρίου 1939 τόνιζε ότι από τη στιγμή που ανέλαβε ο ίδιος το Υπουργείο Παιδείας η κατάσταση στα Πανεπιστήμια εξομαλύνθηκε και σημείωνε ότι στο συγκεκριμένο ζήτημα «οφείλεται πραγματικός έπαινος και σ' εκείνους και εκείνας που ωργάνωσαν την Νεολαίαν στις Ανώτατες Σχολές, γιατί μέσα σε τέτοιες δυσκολίες το έργο ήτανε βαρύ. Τώρα το πράγμα πηγαίνει με πολύ γρήγορα βήματα και το βλέπει κανένας σ' όλες τις εκδηλώσεις. Δεν είναι όμως ακόμα όλοι μέλη της Νεολαίας και πρέπει να περιληφθούν εις αυτήν με την πειθώ και τον ενθουσιασμό όλοι κι όλες».<sup>334</sup>

Προς την ίδια κατεύθυνση εργαζόταν και η Σύγκλητος του Πανεπιστημίου, που στα μέσα Ιανουαρίου του 1939 με εγκύκλιό της προς τους φοιτητές και φοιτήτριες τους προέτρεπε να πυκνώσουν τις τάξεις της ΕΟΝ. Την ίδια ημέρα στην ορκωμοσία των νέων φοιτητών ο Μεταξάς τόνισε τον κατεξοχόν εθνικό προορισμό του Πανεπιστημίου Αθηνών να βγάξει πνευματικούς ηγέτες και πολιτικούς αρχηγούς.<sup>335</sup> Επιπλέον η Σύγκλητος σε έκτακτη συνεδρίασή της έκανε δεκτή<sup>336</sup> την πρόταση-εισήγηση του Πρύτανη Φωτεινού που είχε θέσει ως θέμα συζήτησης το ζήτημα της ΕΟΝ ζητώντας από τους καθηγητές και τους υφηγητές κατά τη διάρκεια των παραδόσεων να φρονηματίζουν σχετικά τους φοιτητές προκειμένου να ενταχθούν στις τάξεις της οργάνωσης και καλούσε τους φοιτητές να παρακολουθούν

---

331. Η ΕΟΝ ιδρύθηκε το 1936 και στις 31 Δεκεμβρίου 1937, ένα περίπου χρόνο από την ψήφιση του νόμου για την ίδρυσή της έγινε η ορκωμοσία των 500 πρώτων φαλαγγιτών της Αθήνας.

332. Ρηγοπούλου, 2002, 159.

333. «Ο Εορτασμός της Πρωτοχρονιάς στην Πανεπιστημιακή Λέσχη», *Πρωΐα*, 3/1/1939, 4.

334. Μεταξάς, 1940, τ.2, 114-115.

335. «Αι αρχαί του Πανεπιστημίου καλούν τους φοιτητάς να εγγραφούν εις την ΕΟΝ», *Πρωΐα*, 19/1/1939, 1.

336. Ι.Α.ΕΚΠΑ Πρακτικά Συγκλήτου 1938-1939, Συνεδρίαση 4η, 7<sup>ης</sup> Δεκεμβρίου 1938, 12-13.

τις σχετικές φρονηματικές διαλέξεις.<sup>337</sup>

Το 1939 η ΕΟΝ έδειχνε πως είχε αρχίσει να επικρατεί πλέον στα Ανώτερα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα της χώρας μετά τη βίαιη διάλυση του συνόλου των νεανικών αντιδικτατορικών οργανώσεων,<sup>338</sup> όμως ποτέ δεν κατόρθωσε να κερδίσει την εκτίμηση του φοιτητικού και καθηγητικού σώματος του Πανεπιστημίου. Η συμπόρευση με την ΕΟΝ υπήρξε πρόσκαιρη για τα περισσότερα μέλη της ακαδημαϊκής κοινότητας και, πέρα από τον φόβο, υπαγορεύτηκε κυρίως από ιδιοτελείς και χρησιμοθηρικούς σκοπούς. Στην πραγματικότητα ποτέ δε επιτεύχθηκε ο στόχος του Μεταξά να συσπειρώσει τον φοιτητικό κόσμο στις τάξεις της ΕΟΝ και να αποκτήσει ισχυρά ερείσματα στη νεολαία.

### **γ. Η απόπειρα άλωσης των πανεπιστημίων**

Σε γενικές γραμμές η πολιτική που ακολούθησε το καθεστώς στην ανώτατη εκπαίδευση κατά τη δεύτερη περίοδό του χαρακτηριζόταν από ασφυκτικό έλεγχο και παρεμβατισμό, πλήττοντας σοβαρά την αυτονομία των πανεπιστημίων που καλούνταν να διαδραματίσουν ένα νέο ρόλο μέσα στο πλαίσιο του Νέου Κράτους, ως ιδεολογικά όργανα του καθεστώτος. Το 1938 δημοσίευμα στον νομικό τύπο ζητούσε από τους έλληνες νομικούς, «να συνδράμουν στην μελέτη των ευεργετικών συνεπειών της πολιτειακής μεταβολής της 4<sup>ης</sup> Αυγούστου επί των κατ' ιδίαν κλάδων της ελληνικής εννόμου τάξεως»<sup>339</sup> και ήταν αρκετοί αυτοί που ανταποκρίθηκαν στο κάλεσμα, όπως οι Γεώργιος Μπαλής, Ηλίας Αναστασιάδης, Κωνσταντίνος Γαρδίκας, Ιωάννης Σπυρόπουλος, Πέτρος Βάλληνας, Ανδρέας Γαζής, Ηλίας Γάφος, Μιχαήλ Στασινόπουλος, Γεώργιος Παπαχατζής και ο Αλέξανδρος Τσιριντάνης.<sup>340</sup>

Στο λόγο που εκφωνήθηκε στην αίθουσα των τελετών του Πανεπιστημίου από τον τακτικό καθηγητή της Θεολογικής Βασιλείο Βέλλα στις 30 Ιανουαρίου 1939 για τη γιορτή των Τριών Ιεραρχών τονιζόταν η σημασία του έργου τους, τόσο για το ιδεώδες της χριστιανικής μόρφωσης όσο και για το πανεπιστήμιο και τα ελληνικά γράμματα γενικότερα. Ο πρύτανης Φωτεινός, πριν δώσει το λόγο στον καθηγητή Βέλλα, είχε υπογραμμίσει ότι στην ημέρα μνήμης των Τριών Ιεραρχών πανηγυρίζεται η εορτή των ελληνοχριστιανικών γραμμάτων, της ελληνοχριστιανικής μόρφωσης, την

337. Ι.Α.ΕΚΠΑ Πρακτικά Συγκλήτου 1938-1939, Συνεδρίαση 4η, 7<sup>ης</sup> Δεκεμβρίου 1938, 1-2.

338. Ζήλιας, Ιερεμίας, Καρατζάς 1976, 37-40· Γιάνναρης 1993, 476-501.

339. Μπαλή 2013, 43.

340. Μαντζούφας 2008, 132-133.

οποία όπως ήταν γνωστό το Πανεπιστήμιο καλλιεργούσε πιστά.<sup>341</sup> Ωστόσο στη λειτουργία για τους Τρεις Ιεράρχες, που τελέστηκε στον πανεπιστημιακό ναό της Καπνικαρέας, ο Μεταξάς παρατηρώντας ότι απουσίαζαν πολλοί καθηγητές και κοσμήτορες του Πανεπιστημίου Αθηνών δεν έχασε την ευκαιρία να προχωρήσει ακόμη σε μια επίδειξη αυταρχισμού απέναντι στα μέλη της πανεπιστημιακής κοινότητας. Παρακάλεσε τον πρότανη Φωτεινό να του υποβάλει κατάσταση με τους απουσιάσαντες και τη δικαιολογία που έφερε ο καθένας για την απουσία του, απειλώντας μάλιστα ότι δε θα περιοριζόταν σε μια απλή παρατήρηση στους απόντες.<sup>342</sup>

Ο έλεγχος στο χώρο των ανώτατων ιδρυμάτων γινόταν πλέον ολοένα και πιο ασφυκτικός και σταδιακά άρχισε να επεκτείνεται σε κάθε εκδήλωση της πανεπιστημιακής κοινότητας. Οι πολιτικές αλλά και οι προσωπικές επιλογές φοιτητών και καθηγητών τόσο εντός όσο και εκτός των αμφιθεάτρων αποτελούσαν αντικείμενο εντατικής παρακολούθησης από το κράτος της 4<sup>ης</sup> Αυγούστου. Επιπλέον, η επίσημη κυβερνητική πολιτική του καθεστώτος επέβαλε περιορισμούς στις επίσημες και ανεπίσημες δραστηριότητες των ανώτερων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων. Οποιαδήποτε επικοινωνία μέσω αλληλογραφίας του Πανεπιστημίου με προσωπικότητες ή θεσμούς και οργανισμούς ακόμη και του εξωτερικού, με σκοπό τη διοργάνωση συνεδρίων, προσκλήσεις και μετακινήσεις επιστημόνων, ελεγχόταν προκειμένου να δοθεί η επίσημη άδεια του Υπουργείου Εξωτερικών.<sup>343</sup>

Η αυστηρή άσκηση λογοκρισίας υπήρξε μια σημαντική όσο και σταθερή παράμετρος της πολιτικής της 4<sup>ης</sup> Αυγούστου απέναντι στο Πανεπιστήμιο. Στο λόγο του «Προς γονείς και διδασκάλους» που εκφωνήθηκε στις 19 Οκτωβρίου 1939 ο Μεταξάς προειδοποιούσε τους καθηγητές των Ανώτατων Ιδρυμάτων ότι δε θα ήταν πλέον «η σπουδή ασύδοτος» επομένως δε θα ήταν ανεκτό να διδάσκουν ιδέες «που ανατρέπουν την κοινωνία, είτε το Κράτος, είτε, προπαντός, τον εθνισμό. Δεν επιτρέπεται σήμερα εις τον διανοούμενον να έχη το δικαίωμα να τα ρίψη όλα κάτω. Και όστις θελήση να αποτολμήση το πράγμα, είτε αγράμματος είναι, είτε διανοούμενος, θα εύρη την τιμωρίαν του.»<sup>344</sup>

341. «Εκθεσις των πεπραγμένων», *Δελτίον του Πανεπιστημίου Αθηνών* 1939, 106.

342. «Η χθεσινή εορτή του Πανεπιστημίου», *Πρωΐα*, 31/1/1939, 6.

343. Ι.Α.ΕΚΠΑ, Πρακτικά Νομικής 1937-38, Συνεδρίαση 15<sup>ης</sup> Ιουνίου 1938, 29, στο ίδιο, 1938-39, Συνεδρίαση 9<sup>ης</sup> Νοεμβρίου 1938, 51· Πρακτικά Φυσικομαθηματικής Σχολής 1939-40, Συνεδρίαση 15<sup>ης</sup> Μαρτίου 1940, 39.

344. Μεταξάς 1969, τ.2, 157.



Παράλληλα, σταδιακά και μέχρι το 1940 όλα τα πανεπιστημιακά ιδρύματα που ανήκαν στην αρμοδιότητα άλλων υπουργείων πέρασαν στον έλεγχο του Υπουργείου Παιδείας. Το 1939 η ΑΣΟΕΕ με τη δημοσίευση των αναγκαστικών νόμων Α.Ν.1622/1939<sup>345</sup> και Α.Ν.2007/1939<sup>346</sup> και στη συνέχεια το ΕΜΠ με τη δημοσίευση το 1940 του Α.Ν. 2334/1940 πέρασαν υποχρεωτικά στην αρμοδιότητα του Υπουργείου Παιδείας και πιο συγκεκριμένα στον αυστηρό έλεγχο της αυλής του υπουργού. Οι απόλυτοι άρχοντες στο χώρο της ανώτατης εκπαίδευσης ήταν οι κυβερνητικοί επίτροποι στις ανώτατες σχολές, οι οποίοι συνήθως ανήκαν στους κύκλους του Μεταξά και είχαν τη δυνατότητα να παρεμβαίνουν στα εσωτερικά και στα διοικητικά των πανεπιστημιακών σχολών, λογοδοτώντας μόνο στο Υπουργείο Παιδείας.<sup>347</sup>

Σε γενικές γραμμές, σε όλη τη διάρκεια της δικτατορίας της 4<sup>ης</sup> Αυγούστου η πολιτική που ακολούθησε το καθεστώς στην ανώτατη εκπαίδευση χαρακτηριζόταν από ασφυκτικό έλεγχο και παρεμβατισμό που αφορούσε όχι μόνο στα ζητήματα που άπτονταν του κανονισμού του Πανεπιστημίου αλλά και σε «επιστημονικά» θέματα, όπως η ύλη και το πρόγραμμα σπουδών. Το γενικότερο πλάνο του προγράμματος σπουδών με την κατάρτιση της ύλης των μαθημάτων, σύμφωνα με τα νέα ήθη της 4<sup>ης</sup> Αυγούστου, ήταν ζήτημα πολιτικών επιλογών και ήταν δυνατό να καθορίζεται αποκλειστικά από την ακαδημαϊκή κοινότητα<sup>348</sup>. Για παράδειγμα, τον Δεκέμβριο του 1939 ο υφυπουργός Παιδείας Σπέντζας κάλεσε για συνάντηση στο γραφείο του τους κοσμήτορες και τους γραμματείς των πανεπιστημίων με θέμα τον καταρτισμό του προγράμματος των μαθημάτων, στην οποία απαιτήσε κυνικά να λογοδοτούν στο υπουργείο για τις πράξεις και τις επιλογές τους όλα τα μέλη της πανεπιστημιακής κοινότητας.<sup>349</sup> Οι ταπεινωτικές επεμβάσεις του Υφυπουργού Παιδείας, που συνήθιζε να αντιμετωπίζει με υβριστικό τρόπο τους καθηγητές του Πανεπιστημίου Αθηνών, χρησιμοποιώντας απειλές και ύβρεις<sup>350</sup> εναντίον τους, τόσο μέσα στη Σύγκλητο όσο και μέσα στην πρυτανεία του ιδρύματος, υποβάθμιζαν το κύρος του Πανεπιστημίου Αθηνών.<sup>351</sup>

---

345. Ε.τ.Κ. φ.64/18 Φεβρουαρίου, αναγκαστικός νόμος 1622, 434.

346. Στο ίδιο, φ.432/9 Οκτωβρίου 1939, αναγκαστικός νόμος 2007, 2805-2807.

347. Υφυπουργείον Τύπου και Τουρισμού, Τέσσαρα χρόνια διακυβερνήσεως Ι. Μεταξά, τ.3, 191.

348. Στα περισσότερα μαθήματα των ελληνικών πανεπιστημίων ο κάθε καθηγητής έδινε τα δικά του συγγράμματα.

349. «Συστάσεις του Υπουργείου προς το Πανεπιστήμιον», *Καθημερινή*, 14/12/1939, 4.

350. Μπαλή 2013, 36.

351. Γιάνναρης 1993, 489: «Εισέβαλε ο πυρόθριξ εκ Μεσσηνίας μολοσσός, η ανεκδιήγητη επί μίαν τριετίαν κορυφή της Εθνικής Παιδείας, εισέβαλε, λέγομεν, ο αγραμματώτερος εν εν τοις αγραμματόις

Η επέμβαση του καθεστώτος στις αρχαιρεσίες εκλογής των καθηγητών του Πανεπιστημίου στη δεύτερη περίοδο της 4<sup>ης</sup> Αυγούστου έγινε κατάφορη. Ο Μεταξάς φρόντιζε να έχει προσωπική αντίληψη για τα ζητήματα των εδρών του πανεπιστημίου και της πλήρωσής τους.<sup>352</sup> Δεν δίσταζε ακόμη να παραδέχεται δημόσια την προσωπική του παρέμβαση στα εσωτερικά των πανεπιστημίων και στο διορισμό των καθηγητών. Σε ομιλία του προς τους φοιτητές του πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης ομολογούσε ότι «οι νέοι καθηγητές σας, οι οποίοι θα έλθουν, δεν υστερούν καθόλου των παλαιών καθηγητών... Παρ' όλων ότι η εκλογή των εγένετο σύμφωνα με τους νόμους, από τους καθηγητές σας, και τους καθηγητές του Πανεπιστημίου Αθηνών, έδωσα μεγάλη προσοχή και ο ίδιος».<sup>353</sup>

Ακολουθώντας το γράμμα του νέου νόμου AN 1430/38 ο Μεταξάς αποφάσισε να μη διορίσει ως έκτακτο καθηγητή στην κενή τακτική Β' έδρα του Διοικητικού Δικαίου τον Θεμιστοκλή Τσάτσο, που είχε προταθεί από τη Νομική Σχολή Αθηνών. Επιχειρηματολογώντας για την απόφασή του ανέφερε πως αν και δεν ήταν υποχρεωμένος «εκ του νόμου να δικαιολογήσω την ως άνω απόφασίν μου, εντούτοις πράττω τούτο προς οδηγίαν του Πανεπιστημίου». Διευκρίνιζε πως ο Τσάτσος «ευρίσκεται, όσον αφορά τας επιστημονικάς επί του Διοικητικού Δικαίου πεποιθήσεις του, εις άκραν αντίθεσιν προς τας αρχάς τας οποίας εφαρμόζει η Εθνική Κυβέρνησις» και εφιστούσε την προσοχή στη Νομική Σχολή «ιδίως όσον αφορά τας έδρας του Διοικητικού Δικαίου και της Θεωρίας περί Κράτους».<sup>354</sup> Τον Οκτώβριο του 1939 ο Μεταξάς επανήλθε στο ίδιο ζήτημα και ανακοίνωσε εκ νέου πως δε διορίζει κανέναν από τους υποψηφίους που πρότεινε η Σχολή για την πλήρωση της τακτικής έδρας του Διοικητικού Δικαίου.<sup>355</sup>

---

εις το Πανεπιστήμιον και εν πληθεύσει τη συνεδριάσει της Συγκλήτου απεκάλη ανδράποδα τους καθηγητάς και, συνοδευών τους λόγους με την αντίστοιχον προς τα κάτω κίνησιν της δεξιάς, έκαμε απρεπέστατην χειρονομίαν». Βλ. επίσης, Ζήλιας, Ιερεμίας, Καρατζάς 1976, 38: «Χαρακτηριστικό της αδυναμίας της δικτατορίας να εφαρμόσει προσαρμοσμένη πολιτική στα εκπαιδευτικά ζητήματα, ήταν η απώλεια του αυτοελέγχου του υπουργού Παιδείας Ν. Σπέντζα μέσα στην πρυτανεία όπου έβρισε τους καθηγητές όπως είστε συγκεντρωμένοι μοιάζετε σαν σαρδέλλες του κουτιού... μα μήπως την ίδια αξία δεν έχετε;». Βλ.. Ι.Α.Π.Α., Πρακτικά Φιλοσοφικής Σχολής 1941-42, Συνεδρίαση 17<sup>ης</sup> Οκτωβρίου 1941, 222-223· στο ίδιο, Συνεδρίαση 12<sup>ης</sup> Νοεμβρίου 1942, 17.

352.«Έτελείωσα ζητήματα εδρών πανεπιστημίου», σημείωνε σε μια σελίδα του προσωπικού του ημερολογίου,. Βλ. Μεταξάς, 1960, τ.4, 318.

353. Μεταξάς 1969, τ. 2, 249.

354. Ι.Α.ΕΚΠΑ, Πρακτικά Νομικής Σχολής 1938-39, Συνεδρίαση 10<sup>ης</sup> Μαΐου 1939, 197-198.

355. Με την ίδια διατύπωση και πάλι ο Μεταξάς ανέφερε: «Μολονότι δεν είμαι υποχρεωμένος να δικαιολογήσω την ως άνω απόφασίν μου, εντούτοις θεωρώ ορθόν να γνωρίσω υμίν, ότι εις την απόφασίν μου ταύτην προβαίνω διά τους λόγους τους οποίους καλώς από μακρού γνωρίζει η Σχολή

Εκτός από τις κρίσεις των καθηγητών ο Μεταξάς είχε ενεργό ανάμειξη και στις εκλογές των κοσμητόρων των Σχολών του Πανεπιστημίου Αθηνών μέσω της μη επικύρωσης με επίσημο διορισμό των μη αρεστών υποψηφίων που είχαν εκλεγεί από τις Σχολές, ακυρώνοντας έμπρακτα το αυτοδιοίκητο του Πανεπιστημίου. Ο Μεταξάς δεν επικύρωσε το διορισμό των εκλεγμένων κοσμητόρων για το ακαδημαϊκό έτος 1940-41,<sup>356</sup> με εξαίρεση τον κοσμήτορα της Φυσικομαθηματικής Γεώργιο Γεωργαλά.<sup>357</sup> Στη Νομική Σχολή εξάλλου η εκλογή του Ξενοφώντα Ζολώτα ως κοσμήτορα για το πανεπιστημιακό έτος το 1939-40 το Μάιο του 1939 δεν επικυρώθηκε με διορισμό από τον Σπέντζα, που έστειλε σχετική επιστολή μέσω της πρυτανείας «περί της νομίμου αντικαταστάσεως μη διορισμένου κοσμήτορος». Η Νομική εξέλεξε και πάλι στα τέλη Μαΐου του 1940 ως κοσμήτορα για το 1940-41 τον Ζολώτα, ο διορισμός του οποίου ξανά δεν επικυρώθηκε από το Υπουργείο Παιδείας.<sup>358</sup> Την ίδια στιγμή ο Μεταξάς έκανε ακόμη παρέμβαση στα διοικητικά της ιεραρχίας του Πανεπιστημίου με τον Α.Ν./28.8.1940, που επέτρεπε στον πρύτανη, τον προπρύτανη και τον αντιπρύτανη της Συγκλήτου του ακαδημαϊκού έτους 1939-1940 να ασκήσουν τα ίδια καθήκοντα και κατά το πανεπιστημιακό έτος 1940-41.<sup>359</sup> Είχε προηγηθεί το 1939 ο νόμος (ν. 1566/1939) που επέτρεπε στον Πρύτανη να αναθέτει, ύστερα από έγκριση του Υπουργείου και γνώμη της Συγκλήτου, την άσκηση μέρους των καθηκόντων του, στον Προπρύτανη ή τον Αντιπρύτανη ή και τον Γενικό Γραμματέα.<sup>360</sup>

Η πιο εντυπωσιακά προκλητική επέμβαση του Μεταξά στο χώρο του Πανεπιστημίου όμως ήταν η φωτογραφική ίδρυση καινούργιων εδρών για ανθρώπους του συγγενικού και φιλικού του περιβάλλοντος.<sup>361</sup> Ο σύζυγος της μιας του κόρης, Ευγένιος Φωκάς<sup>362</sup> έγινε καθηγητής στη νέα έδρα της Υδρολογίας και της

---

και τους οποίους συνιστώ, όπως έχη πάντοτε υπ' όψει δι' όλας τας ομοίας περιπτώσεις». Βλ. Ι.Α.ΕΚΠΑ, Πρακτικά Νομικής Σχολής 1939-40, Συνεδρίαση 1<sup>ης</sup> Νοεμβρίου 1939, 249-250.

356. Μπαλή 2013, 45.

357. Ι.Α.ΕΚΠΑ, Πρακτικά Φυσικομαθηματικής Σχολής 1939-40, Συνεδρίαση 24<sup>ης</sup> Σεπτεμβρίου 1940, 152-153. Κατά την εκλογή του κοσμήτορα της Φυσικομαθηματικής με μυστική ψηφοφορία για το έτος 1940-41 ισοψήφησαν οι καθηγητές Δ. Χόνδρος και Γ. Γεωργαλάς και μετά από κλήρωση επιλέχθηκε ο Γεωργαλάς. Βλ. στο ίδιο, Πρακτικά Φυσικομαθηματικής Σχολής 1939-1940, Συνεδρίαση 31<sup>ης</sup> Μαΐου 1940, 53 και Συνεδρίαση 2<sup>ης</sup> Οκτωβρίου 1940, 62.

358. Στο ίδιο, 1939-40, Συνεδρίαση 29<sup>ης</sup> Μαΐου 1940, 308.

359. Στο ίδιο, Πρακτικά Συγκλήτου 1940-41, Συνεδρίαση 24<sup>ης</sup> Σεπτεμβρίου 1940, 152.

360. Παπαπάνος 1970, 272-277.

361. Οι καθηγητές αυτοί που κατέλαβαν τις καθηγητικές έδρες χωρίς να έχει ακολουθηθεί η συνηθισμένη διαδικασία, ονομάστηκαν από τους φοιτητές «αλεξιπτωτιστές», Ζήλιας, Ιερεμίας, Καρατζάς, 1976, 38.

362. Είχε παντρευτεί την Ιωάννα Μεταξά, κόρη του δικτάτορα.

Ιατρικής Κλιματολογίας. Στο ημερολόγιο του Μεταξά παρακολουθούμε την ένταση και την αγωνία του να διευθετήσει το θέμα της εκλογής του γαμπρού του. Είχε απομακρυνθεί ο «σκόπελος» του Γεωργακόπουλου, τον οποίο είχε πλέον εξοβελίσει από το πολιτικό στερέωμα. Στις 4 Μαρτίου 1939 δικαιωμένος πια έγραφε πως ο «Ευγένιος εξελέγη καθηγητής παμψηφεί... Νανούλα<sup>363</sup> συγκινημένη».<sup>364</sup>

Η έδρα των «Γενικών Αρχών του Νέου Κράτους», προοριζόταν για Νικόλαο Κούμαρο, που ήταν φίλος του Γεώργιου Μαντζούφα,<sup>365</sup> του άλλου γαμπρού του Μεταξά.<sup>366</sup> Ύστερα από επέμβαση του δικτάτορα, η πλειοψηφία των καθηγητών της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών σε ειδική συνεδρίαση «εξέφρασε την ευχή», προς το υπουργείο Παιδείας, να διοριστεί έκτακτος καθηγητής στη νέα έδρα ο Κούμαρος.<sup>367</sup> Ύστερα απ' αυτό ο υφυπουργός Παιδείας Σπέντζας δημοσίευσε αμέσως τον Α.Ν. 1755 με τον οποίο ο έκτακτος καθηγητής της έδρας γινόταν τακτικός,<sup>368</sup> χωρίς καμιά άλλη διαδικασία. Με βάση αυτή την πρόταση ο Μεταξάς παρακάμπτοντας τη διαδικασία της κρίσης, με το Β.Δ. 14/17.6.1939 διόρισε τον Κούμαρο ως άμισθο επικουρικό καθηγητή στην τακτική έδρα της Γενικής Θεωρίας του Κράτους. Με το Β.Δ. 25.8/5.9.1939 ο Κούμαρος διορίστηκε εντεταλμένος επικουρικός καθηγητής της κενής τακτικής έδρας της Γενικής Θεωρίας περί Κράτους και των θεμελιωδών βάσεων και εξελίξεων των συγχρόνων πολιτευμάτων και λίγο αργότερα με νέο Β.Δ. 25.6/5.7.1940 διορίστηκε τακτικός καθηγητής στην έδρα αυτή.<sup>369</sup>

Ανάλογες επεμβάσεις έγιναν και στο Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης και στην Ανωτάτη Σχολή Εμπορικών και Οικονομικών Επιστημών, όπου διορίστηκαν χωρίς καμιά διατύπωση ο γαμπρός του υφυπουργού παιδείας Σπέντζα, Κωνσταντίνος Ασκητόπουλος, ο οποίος είχε διορισθεί και καθηγητής της Χημείας στο

---

363. Πρόκειται για την Ιωάννα Μεταξά.

364. Μεταξάς, 1960, τ.4, 358.

365. Ήταν σύζυγος της άλλης κόρης του Μεταξά, Λουκία Μεταξά.

366. Λιναρδάτος 1967, 136.

367. Για την έδρα της «Γενικής θεωρίας περί Κράτους και των θεμελιωδών βάσεων και εξελίξεως των συγχρόνων πολιτευμάτων» στις 10.3.1939 είχαν θέσει υποψηφιότητα ο Νικόλαος Κούμαρος και ο υφηγητής της Γενικής Πολιτειολογίας Δημήτριος Βεζανής. Η Σχολή δεν έκρινε τον Βεζανή κατάλληλο για την έδρα και το ίδιο αποφάσισε και για τον Κούμαρο, όμως με αντιπρόταση του κοσμήτορα Βαρβαρέσου, που έγινε αποδεκτή, η σχολή επιφυλάχθηκε να προτείνει τον Κούμαρο ως επικουρικό καθηγητή, όταν θα προκηρυσσόταν και πάλι θέση επικουρικού καθηγητή για την έδρα. Βλ. Ι.Α.ΕΚΠΑ, Πρακτικά Νομικής Σχολής 1938-39, Συνεδρίαση 10<sup>ης</sup> Μαρτίου 1939, 124 -127.

368. Λιναρδάτος 1967, 136.

369. Ι.Α.ΕΚΠΑ, Πρακτικά Νομικής Σχολής 1938-39, Συνεδρίαση 14<sup>ης</sup> Ιουνίου 1939, 213 και Συνεδρίαση 5<sup>ης</sup> Ιουλίου 1939, 214· επίσης 1939-1940, Συνεδρίαση 11<sup>ης</sup> Οκτωβρίου 1939, 244 και 1940-41, Συνεδρίαση 2<sup>ας</sup> Οκτωβρίου 1940, 325.

Πανεπιστήμιο Αθηνών. Διορίστηκαν ακόμη, ο αδελφός του γαμπρού του δικτάτορα Νίκος Φωκάς ως καθηγητής της Κοινωνικής Πολιτικής καθώς και ο δεύτερος γαμπρός του Μεταξά Γεώργιος Μαντζούφας, που έγινε καθηγητής Αστικού Δικαίου στην ΑΣΟΕΕ.<sup>370</sup> Βέβαια αξίζει να σημειωθεί ότι το φαινόμενο των διορισμών στο Πανεπιστήμιο καθηγητών απευθείας από το Υπουργείο Παιδείας με την παράκαμψη της νόμιμης διαδικασίας από τις Σχολές δεν πρωτοεμφανίστηκε κατά τη μεταξική περίοδο, αλλά αντίθετα αποτελούσε πάγια επιδίωξη της κάθε κυβέρνησης.<sup>371</sup> Ωστόσο οι επεμβάσεις του Μεταξά σε ζητήματα κρίσεων των καθηγητών και των διοικητικών οργάνων αποσυντόνισαν την εύρυθμη λειτουργία του Πανεπιστημίου και προκάλεσαν αναστάτωση στην ιεραρχία του Ιδρύματος κληροδοτώντας σφοδρές αντιπαράθεσεις στους κόλπους του που εκδηλώθηκαν κατά την περίοδο της Κατοχής.<sup>372</sup>

#### **δ. Η αντίδραση του Πανεπιστημίου**

Ο ίδιος ο Μεταξάς στην εναρκτήρια συνεδρίαση της Α' Διάσκεψης Περιφερειακών Διοικήσεων της ΕΟΝ στις 4 Ιανουαρίου 1939 ανέφερε γενικόλογα ότι αντιμετώπιζε την αντίσταση αρκετών καθηγητών στις Ανώτατες Σχολές.<sup>373</sup> Σε γενικές γραμμές όμως μπορούμε να πούμε πως το Πανεπιστήμιο Αθηνών συνεργάστηκε χωρίς προσκόμματα με το νέο καθεστώς δείχνοντας, αρχικά, ότι ενστερνίζεται το μεγαλύτερο μέρος των θέσεων της 4<sup>ης</sup> Αυγούστου. Μικρές προστριβές υπήρξαν με αφορμή την πρόθεση του καθεστώτος να ικανοποιήσει το αίτημα των φοιτητών,<sup>374</sup> που δεν είχαν καταφέρει να ολοκληρώσουν τις τμηματικές τους εξετάσεις, να τους χορηγηθούν βεβαιώσεις σπουδών που θα τους βοηθούσαν να διευθετήσουν τις

---

370. Λιναρδάτος 1967, 136· Αγγελής 2006, 149-152· Παπαπάνος 1970, 272-274.

371. Σε συζήτηση στη Φυσικομαθηματική Σχολή στις 10 Νοεμβρίου 1942 μετά την απόλυση του Πέτρου Κόκκαλη αναφορικά με το θέμα της αυτοτέλειας του Πανεπιστημίου, ο καθηγητής της Βιολογίας Θρασύβουλος Βλησίδης υπενθύμιζε πως: «Εάν παρατηρήσωμεν εις τον κατάλογον όλων των καθηγητών, το 50% είναι διορισμένον απευθείας από το Υπουργείον άνευ κρίσεων των Σχολών, ουδεμία δε διαμαρτυρία εγένετο διά τούτο [...] πάντες οι καθηγηταί θα είνε ευχαριστημένοι να διορισθώσι διά των Σχολών, αλλ' ουδείς θα ηρνείτο διορισμόν απευθείας γενόμενον». Βλ. Μπαλή 2013, 40.

372. Χάρης χ.χ.[1943].

373.«Στα Πανεπιστήμια ευρήκαμε στην αρχή μεγάλη αντίστασι... Από μέρους του διδακτικού προσωπικού ομολογώ ότι βρήκα κάποιαν αντίδρασιν, όχι από όλους, αλλά από κάμποσους. Αλλά από τότε που παρέλαβα το Υπουργείον της Παιδείας, οφείλω να ομολογήσω ότι εύρισκε πολύ μεγαλύτερη κατανόησιν και προθυμία και μάλιστα εις πολλά πρόσωπα και ενθουσιασμόν, ώστε να είμαι βέβαιος ότι θα πάμε καλά». Βλ. Μεταξάς, Υφυπουργείον Τύπου κι Τουρισμού, *Τέσσαρα χρόνια διακυβερνήσεως Ι. Μεταξά*, τ.3, 15-16.

374. Ευαγγελινός 2004, 72.

στρατολογικές τους εκκρεμότητες, όμως η Σύγκλητος αρνήθηκε να ικανοποιήσει το αίτημά τους.<sup>375</sup>

Στην πραγματικότητα όμως κρίση στις σχέσεις καθεστώτος και Πανεπιστημίου ξέσπασε μόλις το 1939 με αφορμή τα οικονομικά του Πανεπιστημίου.<sup>376</sup> Εξαιτίας του προϋπολογισμού του 1939-1940, που ήταν ελλειμματικός, ο υφυπουργός Σπέντζας εξήγγειλε περικοπές στον προϋπολογισμό του Πανεπιστημίου, γεγονός που προκάλεσε όπως ήταν αναμενόμενο την αντίδραση των καθηγητών του συνόλου των σχολών του Πανεπιστημίου. Προκειμένου να κατευναστούν οι ενστάσεις του Πανεπιστημίου προγραμματίστηκε μια κοινή σύσκεψη μεταξύ του Σπέντζα, του Οικονομικού Συμβουλίου του Πανεπιστημίου Αθηνών και της Συγκλήτου. Είχε προηγηθεί λίγες μέρες πιο πριν μια μαραθώνια συνεδρίαση της Συγκλήτου με σκοπό τον καθορισμό της στρατηγικής του Πανεπιστημίου απέναντι στην πολιτική του υπουργείου, στην οποία όμως τα αντικρουόμενα συμφέροντα των σχολών αλλά και των καθηγητών στάθηκαν εμπόδιο στη λήψη μιας απόφασης περί κοινής και ενιαίας στάσης. Επιπλέον η άνιση κατανομή κονδυλίων στις σχολές ώθησε πολλούς συγκλητικούς να απορρίψουν μια ενδεχόμενη ενιαία μείωση των κονδυλίων, στην περίπτωση που ο Σπέντζας ήταν ανυποχώρητος, και να αποφασίσουν οι εκπρόσωποι της Ιατρικής και της Φυσικομαθηματικής Σχολής να προτείνουν τις περικοπές οι ίδιες οι σχολές.<sup>377</sup> Παράλληλα, το υπουργείο παιδείας ανέθεσε στον καθηγητή Λογιστικής της Α.Σ.Ο.Ε.Ε Σόλωνα Συρμόπουλο την έρευνα σχετικά με τη λειτουργία των οικονομικών υπηρεσιών του Πανεπιστημίου.<sup>378</sup> Τα πορίσματα της έρευνας αποκάλυπταν την έλλειψη οργάνωσης και τον αναχρονιστικό χαρακτήρα των υπηρεσιών του Πανεπιστημίου καθώς και εκτεταμένη κακοδιαχείριση.<sup>379</sup>

Στην κοινή σύσκεψη του Οικονομικού Συμβουλίου και της Συγκλήτου, στην οποία πρόεδρος ήταν ο Σπέντζας, οι ενδοπανεπιστημιακές έριδες που εκδηλώθηκαν οδήγησαν ουσιαστικά σε αδιέξοδο τη συνάντηση. Ο Σπέντζας καταφέρθηκε εναντίον του Πανεπιστημίου καταλογίζοντας στους εκπροσώπους του την κακοδιαχείριση της πανεπιστημιακής περιουσίας,<sup>380</sup> κατηγορώντας τους παράλληλα για την εσωτερική

---

375. Ι.Α.ΕΚΠΑ, Πρακτικά Συγκλήτου 1938-1939, Συνεδρίαση 20<sup>η</sup>, 16<sup>ης</sup> Μαΐου 1939, 2-5.

376. Ευαγγελινός, 2004, 76.

377. Ι.Α.ΕΚΠΑ, Πρακτικά Συγκλήτου 1939-1940, Συνεδρίαση 5<sup>η</sup>, 29<sup>ης</sup> Νοεμβρίου 1939, 1-9.

378. Ευαγγελινός 2004, 76.

379. Ι.Α.ΕΚΠΑ, Πρακτικά Συγκλήτου 1939-1940, Συνεδρίαση 13<sup>η</sup>, 27<sup>ης</sup> Φεβρουαρίου 1940, 51-60.

380. Ευαγγελινός 2004, 75.

διχόνοια που επικρατούσε στους κόλπους του ιδρύματος και είχε ως αποτέλεσμα «να μη λειτουργούν οι Σχολές», με αποκορύφωμα την Ιατρική Σχολή που «είχε χωρισθεί εις κόμματα».<sup>381</sup> Προειδοποίησε μάλιστα τις Σχολές απειλώντας ότι θα σταματούσε όλες τις πληρωμές «μηδέ των μισθών εξαιρουμένων» εάν το Συμβούλιο δεν «συνέλθη με μιαν έκαστην Σχολήν και δεν κάνη όλας τας δυνατάς οικονομίας» καταλήγοντας με τη συμβουλή προς το Ίδρυμα πως «πρέπει να γίνουν στερήσεις και οικονομίαι προς όλας τα κατευθύνσεις». Οι «συμβουλές» του υφυπουργού οδήγησαν τις σχολές σε άτακτη υποχώρηση καταλήγοντας στο συμπέρασμα πως ήταν απαραίτητο να συναποφασίσουν σε συνεργασία με το Οικονομικό Συμβούλιο του ιδρύματος τις περικοπές των κονδυλίων τους εν όψει της σύνταξης του νέου πανεπιστημιακού προϋπολογισμού.<sup>382</sup>

Στα μέσα Δεκεμβρίου του 1939 σε σύσκεψη της συγκλήτου του Πανεπιστημίου ο Σπέντζας τόνισε ότι με στόχο να περικοπούν οι πολυτελείς δαπάνες του Πανεπιστημίου έχει αποφασισθεί η κάθε σχολή σε συνεργασία με το οικονομικό συμβούλιο της Συγκλήτου να προτείνει τις δαπάνες που δε θεωρεί αναγκαίες και για τις οποίες η τελική απόφαση θα λαμβάνεται από το υπουργείο. Παράλληλα, σε συνάντηση που είχε ο Σπέντζας με τους κοσμήτορες και γραμματείς των σχολών του Πανεπιστημίου όπου συζητήθηκε το ζήτημα του καταρτισμού του προγράμματος των υποχρεωτικών μαθημάτων, οι κοσμήτορες έθεσαν στον Υπουργό τα αιτήματα των φοιτητών, για τα οποία ο Σπέντζας απάντησε ότι αρμόδιες να τα επιλύσουν ήταν οι σχολές του Πανεπιστημίου βάσει του ισχύοντος πανεπιστημιακού οργανισμού κι όχι το Υπουργείο. Σημείωσε ακόμη ότι έχει καταγγελθεί πως για λόγους δημαγωγικούς μερικοί συνιστούσαν στους φοιτητές να αποταθούν στο Υπουργείο για τα ζητήματά τους χωρίς αυτό να είναι αρμόδιο να τα επιλύσει, δίνοντας την κακή εντύπωση ότι το Υπουργείο κωφεύει στις δίκαιες επικλήσεις της νεολαίας.<sup>383</sup>

### **ε. Η στροφή στη δημοτική και η σύγκρουση με τη συντηρητική ελίτ της Φιλοσοφικής Σχολής**

Μέχρι το 1938 η κυριαρχία των συντηρητικών καθαρολόγων στο χώρο της εκπαίδευσης ήταν απόλυτη. Πολλοί Υπουργοί και στελέχη της 4<sup>ης</sup> Αυγούστου ήταν «γλωσσαμύνητορες» και διώκτες του δημοτικισμού, συμπεριλαμβανομένου και του

---

381. Ι.Α.ΕΚΠΑ, Πρακτικά Συγκλήτου 1939-1940, Συνεδρίαση 6<sup>η</sup>, 9<sup>η</sup> Δεκεμβρίου 1939, 15.

382. Στο ίδιο, 16.

383. «Τα ζητήματα του Πανεπιστημίου. Δηλώσεις του κ. Σπέντζα», *Πρωΐα*, 14/12/1939, 4.

υπουργού Παιδείας Γεωργακόπουλου. Ο ίδιος ο Μεταξάς βέβαια, που συνήθιζε να χρησιμοποιεί στο δημόσιο λόγο του τη δημοτική, είχε ξεκαθαρίσει από την αρχή της διακυβέρνησής του, στις 15 Σεπτεμβρίου του 1936 σε συνέντευξή του στον Κωστή Μπαστιά στην εφημερίδα *Καθημερινή*, τις θέσεις του για τη δημοτική γλώσσα.<sup>384</sup> Στη συνέντευξη δήλωνε ξεκάθαρα πως ήταν υπέρ μίας συμβιβαστικής λύσης<sup>385</sup> στο γλωσσικό πρόβλημα στα πλαίσια μιας οικουμενικής κυβέρνησης, έχοντας επιλέξει μία μέση οδό στην αντίθεση φιλελεύθερης και συντηρητικής πολιτικής.<sup>386</sup> Η δημοτική ήταν η γλώσσα του λαού και παράλληλα θα συνυπήρχε και η καθαρεύουσα.<sup>387</sup>

Το αποφασιστικό βήμα έγινε στις 14 Δεκεμβρίου του 1938 από το Μεταξά. Μετά την ανάληψη από τον ίδιο του υπουργείου παιδείας ανάθεσε σε μια επιτροπή<sup>388</sup> με πρόεδρο τον καθηγητή της Γλωσσολογίας στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Μανώλη Τριανταφυλλίδη, τη σύνταξη της Νεοελληνικής Γραμματικής του Δημοτικού Σχολείου, που εκδόθηκε τελικά το 1941.<sup>389</sup> Το νομοθετικό επιστέγασμα των γλωσσικών πεποιθήσεων του Μεταξά όμως συνιστούν τα δύο βασιλικά διατάγματα της 3<sup>ης</sup> Νοεμβρίου 1939. Το πρώτο<sup>390</sup> καθιερώνει την παράλληλη χρήση δημοτικής και καθαρεύουσας γλώσσας στο εξατάξιο Γυμνάσιο, στο μάθημα των Νέων Ελληνικών. Το δεύτερο<sup>391</sup> ορίζει ότι στα Αστικά σχολεία η διδασκαλία των

---

384. Η δημοτική γλώσσα κατά το Μεταξά ήταν η γλώσσα «εις την οποίαν ο μέγας ποιητής Σολωμός έγραψε τον εθνικό μας ύμνο». Το κράτος δεν έπρεπε να χαρίσει το δημοτικισμό, «που ήταν κίνημα καθαρώς εθνικών», στους κομμουνιστές. Βλ. «Μια νέα συνέντευξις μετά του κ. Πρωθυπουργού». Βλ. *Καθημερινή*, 16/9/1936, 3.

385. «Η δημοτική θα εξακολουθήσει να διδάσκεται εις το δημοτικόν σχολείον και παραλλήλως εις τας δύο τελευταίας τάξεις θα διδάσκεται και η καθαρεύουσα, διότι αποτελεί πραγματικότητα την οποίαν ο νέος Έλλην θα συναντήσει εις την ζωήν του, εις το δικαστήριον, εις τα επίσημα έγγραφα, εις την επιστήμην και εις αυτόν τον Τύπον ακόμη, παρ' όλας τας προσπάθειάς του τελευταίου να δημοτικίξη». Βλ. Μεταξάς, 1960, τ.4, 280-281.

386. Χάρης, «Ο αποφασιστικός δημοτικιστής», *Νέα Εστία*, τχ. 340, 15 Φεβρουαρίου 1941, 143. Αναφέρεται στον υπουργό παιδείας Γεωργακόπουλο όταν μιλάει για συντηρητική πολιτική.

387. «Η δημοτική αποτελούσε μια πραγματικότητα την οποίαν ο νέος Έλληνας θα συναντούσε «εις την ζωήν του, εις το δικαστήριον, εις τα επίσημα έγγραφα, εις την επιστήμην και εις αυτόν τον Τύπον ακόμη, παρ' όλας τας προσπάθειάς του τελευταίου να δημοτικίξη». Βλ. Μεταξάς, 1960, τ.4, 280-281.

388. Στην επιτροπή συμμετείχαν ο Βασίλης Φάβης, συντάκτης του Λεξικού της Ακαδημίας και στη συνέχεια καθηγητής του πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, ο Αχιλλέας Τζάρτζανος, εκπαιδευτικός σύμβουλος και ευρύτερα γνωστός από το Συντακτικό της αρχαίας ελληνικής γλώσσας, ο λογοτέχνης Κλέων Λάκωνας (ψευδώνυμο: Κ. Καρθαίος) και ο γυμνασιάρχης Θρασύβουλος Σταύρου. Στη θέση του γραμματέα της επιτροπής ορίστηκε ο Ν. Ανδριώτης, συνεργάτης τότε της Ακαδημίας Αθηνών, ο οποίος αργότερα επίσης έγινε καθηγητής του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Βλ. στο ίδιο, 281 και επίσης Τριανταφυλλίδη 1988, τ.6, 298.

389. Σταυρίδη-Πατρικίου, «Μανόλης Τριανταφυλλίδης. Διανοούμενος και αγωνιστής του κινήματος της Δημοτικής», *Τα Νέα*, 30 Δεκεμβρίου 1999, 17.

390. Ε.τ.Κ. φ. 477/ 9 Νοεμβρίου 1939, βασιλικό διάταγμα, 3082-3091.

391. Ε.τ.Κ. φ. 478/ 9 Νοεμβρίου 1939, βασιλικό διάταγμα, 3093-3098.



αρχαίων κειμένων θα γίνεται και στις τρεις τάξεις από δόκιμες μεταφράσεις στη δημοτική γλώσσα.<sup>392</sup>

Η καθιέρωση της δημοτικής γλώσσας στην εκπαίδευση από το Μεταξά οφειλόταν σε μεγάλο βαθμό στην προσπάθεια του δικτάτορα να προσελκύσει μια μεγάλη μερίδα των δημοτικιστών διανοουμένων δημιουργώντας διαύλους επικοινωνίας μεταξύ του καθεστώτος και των φιλελεύθερων διανοούμενων. Παράλληλα, επιθυμούσε να καταστήσει τη γλώσσα όργανο ευκολότερης μετάδοσης της προπαγάνδας.<sup>393</sup> Πραγματικά οι δημοτικιστές χαιρέτισαν άμεσα την αναγνώριση της δημοτικής γλώσσας ως πνευματική νίκη. Ο παιδαγωγός Αλέξανδρος Δελμούζος τόνιζε πως το γεγονός θα είχε μεγάλη επίδραση στην Παιδεία<sup>394</sup> ενώ ο Παναγής Λορεντζάτος χαρακτήριζε σοφή και δικαιολογημένη την απόφαση του Μεταξά να πάρει η δημοτική μια θέση στην εκπαίδευση.<sup>395</sup> Επίσης με τη δημοτική η προπαγάνδα του καθεστώτος μπορούσε να γίνει αποδεκτή από τους πολίτες ευκολότερα και αποτελεσματικότερα. Ταυτόχρονα, η δημοτική καθιστούσε ευκολότερη την πολιτιστική και κοινωνική αφομοίωση των μειονοτήτων που ζούσαν κυρίως στη Β. Ελλάδα.<sup>396</sup>

Η στροφή του μεταξικού καθεστώτος προς τη δημοτική γλώσσα, όπως ήταν αναμενόμενο, προκάλεσε μεγάλη αναστάτωση στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και πιο συγκεκριμένα στη Φιλοσοφική Σχολή. Την εποχή του Μεσοπολέμου η Φιλοσοφική Σχολή στο γλωσσικό ζήτημα εξακολουθούσε να επιμένει σε μια αυστηρά αττικίζουσα καθαρεύουσα και στον αρχαιολατρικό φορμαλισμό.<sup>397</sup> Στο γλωσσικό ζήτημα η Σχολή εξακολουθούσε να επιμένει σε μια αυστηρά αττικίζουσα καθαρεύουσα και στον αρχαιολατρικό φορμαλισμό. Επίκεντρο του «λογοιοτατικού αυτού φορμαλισμού» ήταν η διδασκαλία του Εμμανουήλ Πεζόπουλου, καθηγητή της Αρχαίας Φιλολογίας, και του καθηγητή της Φιλοσοφίας Θεοφίλου Βορέα.<sup>398</sup> Η πλειοψηφία της Φιλοσοφικής

---

392. Είχαν προηγηθεί όμως ο Α.Ν. 1644 του 1939 που προωθούσε η δημοτική γλώσσα και στις δύο τελευταίες τάξεις της στοιχειώδους εκπαίδευσης παράλληλα με την απλή καθαρεύουσα, καθώς και το βασιλικό διάταγμα της 8ης Φεβρουάριου 1939 με το οποίο η δημοτική γλώσσα εισάγεται στα προγράμματα της μέσης εκπαίδευσης. Συγκεκριμένα, εμφανίζεται στις δύο πρώτες τάξεις του οκτατάξιου Γυμνασίου η διδασκαλία της δημοτικής γλώσσας και ορίζεται να γράφονται οι «συνθέσεις εις τε την απλήν καθαρεύουσαν και εις την δημοτικήν γλώσσαν». Βλ. Νούτσος 1999, 261.

393. Καλαντζής, 2002, 95.

394. Δελμούζος «Ο δημοτικισμός και η επίδρασή του εις την Ελληνικήν Παιδείαν», *Νέα Εστία*, τχ. 309, 1/11/1939, 1463-1471.

395. Π. Λορεντζάτος, «Καθαρεύουσα και δημοτική» *Πρωΐα*, 5/2/1939, 5,6.

396. Πλουμίδης 2016, 87.

397. Κριαράς 2009, 104.

398. Στο ίδιο.

Σχολής αποτελούσε μέρος μια ευρύτερης ομάδας που συνέδεε δημοτικισμό και κομμουνισμό χρησιμοποιώντας τον όρο «μαλλιαροκομμουνισμός».<sup>399</sup>

Στον αντίποδα της Φιλοσοφικής Αθηνών βρισκόταν η «νεαρή» Φιλοσοφική Σχολή της Θεσσαλονίκης, που ιδρύθηκε το 1925, μία δεκαετία περίπου μετά την απελευθέρωση της Μακεδονίας, για να εξυπηρετήσει τις εκπαιδευτικές ανάγκες της νέας Ελλάδας. Η «νεαρή» σχολή αν και ξεκίνησε από τις ίδιες «κοντικές» αφετηρίες της αθηναϊκής Σχολής, με κύριο εκπρόσωπο της νοοτροπίας αυτής το Χαρίτωνα Χαριτωνίδα, ο οποίος υπήρξε ο πρώτος καθηγητής των αρχαίων ελληνικών στο Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης, βαθμιαία όμως με την επιλογή διδακτικού προσωπικού απέκτησε έναν προσανατολισμό δημοτικιστικό. Οι πρώτοι καθηγητές που εκλέχθηκαν, όπως ο Μανόλης Τριανταφυλλίδης, ο Γιάννης Αποστολάκης, ο Χαράλαμπος Θεοδωρίδης και ο Ιωάννης Κακριδής, προέρχονταν από το κίνημα των δημοτικιστών. Το Πανεπιστήμιο υποδέχτηκε όλες τις φιλελεύθερες δυνάμεις που είχαν συσπειρωθεί κυρίως γύρω από την ιδέα της Εκπαιδευτικής Μεταρρύθμισης του 1917 και είχαν επί χρόνια αποκλειστεί από τη Φιλοσοφική Σχολή της Αθήνας.<sup>400</sup>

**στ. Η επίθεση στο «φορμαλιστικό κατεστημένο» της Φιλοσοφικής Αθηνών**  
Σύμφωνα με τη μαρτυρία του Σωκράτη Κουγέα, καθηγητή στην έδρα της Αρχαίας Ιστορίας στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών, η σύγκρουση με το καθηγητικό κατεστημένο της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών δικαιολογούνταν από το γεγονός ότι ο Μεταξάς είχε παρευρεθεί το Νοέμβριο του 1937 στον «Παρνασσό», στο επιστημονικό μνημόσυνο του Ιωάννη Συκουτρή, φιλόλογου και υφηγητή της Φιλοσοφικής Σχολής Αθηνών. Εκεί, πληροφορήθηκε τις διώξεις που είχε υποστεί ο διεθνώς αναγνωρισμένος φιλόλογος από τους καθηγητές της Φιλοσοφικής Σχολής, με τον αποκλεισμό του ουσιαστικά από τη διεκδίκηση μιας έδρας στο Πανεπιστήμιο, και αγανάκτησε. Θεώρησε ότι μπορούσε να θεραπεύσει το κακό με τη μετάθεση δημοτικιστών καθηγητών από το Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης στο Αθήνησι Πανεπιστήμιο και εξέδωσε νομοθετικό διάταγμα, με το οποίο τροποποιούσε τον πανεπιστημιακό νόμο επιτρέποντας τη μετακίνηση καθηγητών.<sup>401</sup>

---

399. Σακελλαρίου 2010, 837.

400. Σταυρίδη-Πατρικίου 1989, 222.

401. Οι διώξεις σε βάρος του Συκουτρή εξηγούνται αναλυτικά στο επόμενο κεφάλαιο. Βλ και Σωκράτης Κουγέας, «Το ήθος του Μανώλη Τριανταφυλλίδη», *Νέα Εστία*, 1 Νοεμβρίου 1959, τχ. 776, 1398-99.

Στην πραγματικότητα όμως ο Μεταξάς ήθελε να ελέγξει την κατάσταση στη Φιλοσοφική Σχολή που κυριαρχούσε η ελίτ των υπερσυντηρητικών και φιλοβασιλικών καθηγητών της και έδινε την εντύπωση ότι λειτουργεί ανεξέλεγκτη από την κεντρική εξουσία. Δεν ήταν διατεθειμένος να ανεχτεί μια άλλη δομή εξουσίας μέσα στο προσωπικό του δημιουργήμα, το Νέο Κράτος, και ήταν αποφασισμένος να επιβάλει τη απόφασή του διαλύοντας κάθε ίχνος έστω και της παραμικρής υποψίας αμφισβήτησης της εξουσίας του, που θα εκδηλώνονταν με τη μορφή άσκησης κριτικής στις επιλογές του. Το Φεβρουάριο του 1939 με αφορμή τη θεμελίωση των νέων πανεπιστημιακών κτιρίων στη Θεσσαλονίκη ο Μεταξάς βρήκε την ευκαιρία να εκφράσει τη δυσφορία του για την «υπερορθόδοξη συντηρητικότητα στο Πανεπιστήμιο Αθηνών».<sup>402</sup> Αφού ευχαρίστησε τους συμπολίτες Ισραηλίτες που συναίνεσαν να παραχωρήσουν μέρος των νεκροταφείων τους για την οικοδόμηση των νέων κτιρίων, σημείωσε ότι η ίδρυση του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης γέννησε σε πολλούς ένα αίσθημα δυσφορίας γιατί θεωρήθηκε ότι το δεύτερο Πανεπιστήμιο της χώρας θα ακολουθούσε τα ίχνη του παλαιότερου πανεπιστημίου: να υπερπληρώνει, δηλαδή, την κοινωνία με επιστήμονες που δεν επιδίωκαν την επιστήμη αλλά την απόκτηση ενός «χαρτιού» για να επιζητήσουν θέσεις και απολαβές, κάτι που και την επιστήμη υποβίβαζε και «ανωμαλίες» στην κοινωνία γεννούσε.<sup>403</sup>

Αντίθετα σύμφωνα με το Μεταξά το Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης λόγω της Βορείου Ελλάδας<sup>404</sup> υπήρχε ελπίδα να ανοίξει τις πύλες του σε νέες ιδέες και συστήματα. Αυτή η κατάσταση όμως ήταν απλά παροδική και σύντομα και τα δύο Πανεπιστήμια θα επανέρχονταν στον αρχικό προορισμό τους. Το Πανεπιστήμιο Αθηνών ήταν πιο δύσκολο να επιστρέψει στην ιδέα αυτή γιατί είχε «κλειστές τις θύρες του σε νέες ιδέες και ανθρώπους» και χαρακτηριζόταν από μια «υπερορθόδοξη συντηρητικότητα». Η λύση θα ήταν μια μεγαλύτερη επαφή των δύο πανεπιστημίων γιατί ούτε η υπερβολική συντηρητικότητα του Πανεπιστημίου της Αθήνας ήταν

---

402. «Η Α.Μ. ο Βασιλεύς και ο κ. Μεταξάς εις Θεσσαλονίκη», *Πρωία*, 17/2/39, 4.

403. Χαρακτηριστικά αναφέρει στο λόγο του ο Μεταξάς ότι «πατέρες πουλούσαν τους κλήρους τους για να σπουδάσουν τα παιδιά τους, φαινόμενα μη σύμφυτα με την ελληνική νοοτροπία... Κι όταν οι σπουδές αργούσαν δούλευε ο πατέρας χειρώναξ κι όχι το παιδί που δε δεχόταν χειρωνακτική εργασία». Βλ. *στο ίδιο*.

404. Ο Μεταξάς στην ομιλία του υπογράμμισε τη σημασία και τον προορισμό της Γεωπονικής σχολής «στον αγώνα να νικήσουμε και να υποτάξουμε τη γη στη Θεσσαλονίκη, εν μέσω των επαρχιών Μακεδονίας, Θράκης με τα προσφορότερα εδάφη», ενώ οι καθηγητές της σχολής είναι «τα ανώτερα στελέχη του στρατού των αγωνιστών που ζητούν να κάνουν αποδοτικότερη την ελληνική γη». Βλ. *στο ίδιο*.

ωφέλιμη, ούτε και η υπερβολική ορμή του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Στην προκειμένη περίπτωση θα ήταν ωφέλιμο να υπήρχε μια ανταλλαγή καθηγητών των δύο πανεπιστημίων. Δεσμεύτηκε μάλιστα να παρέμβει ενεργά και να επιχειρήσει την επαναφορά του Πανεπιστημίου Αθηνών, και συγκεκριμένα της Φιλοσοφικής Σχολής στον αληθινό προορισμό της, προαναγγέλοντας την ανταλλαγή καθηγητών μεταξύ των δύο ιδρυμάτων στο πλαίσιο μιας γόνιμης επικοινωνίας και επαφής μεταξύ τους.<sup>405</sup>

### ζ. Η περίπτωση Ιωάννη Κακριδή

Πολύ γρήγορα οι διακηρύξεις του Μεταξά μετουσιώθηκαν σε πράξεις. Είναι χαρακτηριστική η περίπτωση του Ιωάννη Κακριδή, ο οποίος με βάση τον αναγκαστικό νόμο 1430/1938 μετατέθηκε από το Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης όπου ήταν τακτικός καθηγητής από το 1933. Με βασιλικό διάταγμα<sup>406</sup> του προσφερόταν η Δ' έδρα Αρχαίας Ελληνικής Φιλολογίας, που είχε μείνει κενή μετά την παραίτηση του Παναγή Λορεντζάτου.<sup>407</sup> Στην Ε' έκτακτη συνεδρίαση<sup>408</sup> στη Φιλοσοφική Σχολή Αθηνών στις 10 Μαρτίου 1939, συζητήθηκε η υποψηφιότητα του Κακριδή ως ήδη διορισμένου στο Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης και στην ψηφοφορία που ακολούθησε πέντε καθηγητές ψήφισαν υπέρ της εκλογής του και οκτώ κατά.<sup>409</sup> Ο Ιωάννης Σταματάκος, ο οποίος προωθούνταν να καταλάβει την έδρα του Λορεντζάτου από την υπερσυντηρητική ομάδα Εξαρχόπουλου, Πεζόπουλου, Βορέα, Αρβανιτόπουλου, Λορεντζάτου, Σκάσης, Καπνουκάγια, έχασε τη θέση από τον Κακριδή και τελικά έγινε επικουρικός καθηγητής της αρχαίας ελληνικής φιλολογίας.<sup>410</sup>

Με τον τρόπο αυτό ο υπέρμαχος της δημοτικής -αν και κατηγορήθηκε ότι εισήλθε στο Πανεπιστήμιο Αθηνών με φωτογραφική διάταξη της δικτατορίας

---

405. «Η Α.Μ. ο Βασιλεύς...», *Πρωία*, 17/2/39, 4.

406. Σύμφωνα με βασιλικό διάταγμα οριζόταν, ότι στις κενές έδρες «υπέρ τήν πενταετίαν δύνανται να διορισθούν κατόπιν προτάσεως του Υπουργού Παιδείας ως τακτικοί Καθηγητές οι τυχόντες του 1/3 των ψήφων του συνόλου των τακτικών Καθηγητών της οικείας σχολής». Βλ. Επετηρίδα Πανεπιστημίου Αθηνών 1939-1940, 14

407. Στο ίδιο

408. Ι.Α.ΕΚΠΑ, Πρακτικά της Φιλοσοφικής Σχολής 1938-1939, Συνεδρίαση 5<sup>η</sup>, 10<sup>η</sup> Μαρτίου 1939, 171-202.

409. Υπέρ: Ιωάννης Καλιτσούνακης, Αντώνιος Χατζής, Νίκος Βέης, Σωκράτης Κουγέας, Κωνσταντίνος Αμαντός. Κατά: Νικόλαος Εξαρχόπουλος, Ερρίκος Σκάσης, Φαίδων Κουκουλές, Απόστολος Αρβανιτόπουλος, Κωνσταντίνος Λογοθέτης, Εμμανουήλ Πεζόπουλος, Θεόφιλος Βορέας, Γεώργιος Οικονόμος. Βλ. στο ίδιο.

410. Επετηρίδα Πανεπιστημίου Αθηνών 1939-1940, 14.

Μεταξά που επέτρεπε την εκλογή καθηγητή έστω και με την μειοψηφία των ψηφισάντων<sup>411</sup> κατάφερε να εισχωρήσει στη Φιλοσοφική Σχολή των καθαρολόγων. Η ίδια πρόταση έγινε και στο Μανώλη Τριανταφυλλίδη, τον οποίο εκτιμούσε ιδιαίτερα ο Μεταξάς.<sup>412</sup> Ο Τριανταφυλλίδης «κατέβηκε» στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, αν και αρχικά δεν αποδέχθηκε τη μετάθεση γιατί όπως είπε επιθυμούσε να εισέλθει στη σχολή «δια της ευθείας κι όχι δια της κατά παρέκκλιση πανεπιστημιακής οδού, ας ήταν και νομότυπη».<sup>413</sup>

Όταν υπέβαλε ο Κακριδής υποψηφιότητα για την τέταρτη έδρα της Αρχαίας Ελληνικής Φιλολογίας ο Νικόλαος Εξαρχόπουλος, υφηγητής της Φιλοσοφίας και της Παιδαγωγικής στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, κρίνοντας τον υποψήφιο δήλωσε ότι φοβόταν ότι ο Κακριδής θα προκαλέσει κακό εάν «γενόμενος καθηγητής των ελληνικών γραμμάτων θελήσει να μεταδώσει τας θεωρίας του ταύτας εις τους φοιτητάς ημών».<sup>414</sup> Όπως σημείωνε ο Κουγέας, το γεγονός ότι ο Κακριδής ήταν δημοτικιστής δημιούργησε εις βάρος του την αντιπάθεια και την έχθρα των αττικιστών καθηγητών του Πανεπιστημίου, των οπαδών του Κόντου και του Μιστριώτη, οι οποίοι διακήρυτταν συχνά στις συνεδριάσεις της Φιλοσοφικής ότι δε θα ανεχθούν ούτε καθηγητές, ούτε βοηθούς σπουδαστηρίων δημοτικιστές.<sup>415</sup> Παρόμοια πολιτική, η οποία εκπορευόταν από τους ίδιους κύκλους, είχε εκδηλωθεί μερικά χρόνια πιο νωρίς και εναντίον του Ιωάννη Συκουτρή.<sup>416</sup>

Μετά το θάνατο του Σίμου Μενάρδου στις 23 Ιουλίου 1933, σε ηλικία 61 ετών, η Φιλοσοφική Σχολή προκήρυξε την κενή έδρα του της Αρχαίας Ελληνικής Φιλολογίας το Σεπτέμβριο του 1933. Οι διεκδικητές της έδρας που παρουσιάστηκαν ήταν οι τακτικοί καθηγητές του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Νικόλαος Παππαδάκης, Χαρίτων Χαριτωνίδης και Αντώνιος Χατζής<sup>417</sup> που υπέβαλαν αίτηση μετακλήσεώς τους στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και ο Ιωάννης Συκουτρή που υπέβαλε

---

411 Γεώργιος Πωπ, «Το Γλωσσικόν Ζήτημα», *Εφημερίς των Ελλήνων Νομικών*, τ. του 1943, 140.

412. Σωκράτης Κουγέας, «Το ήθος του Μανώλη Τριανταφυλλίδη», *Νέα Εστία*, 1/11/1959, τχ. 776, 1398-1399.

413. Στο ίδιο.

414. Χάρης, χ.χ. [1943],71-72.

415. Στο ίδιο, 80.

416. Χάρης, χ.χ. [1943],81.

417. Η περίπτωση του Χατζή ήταν ιδιόρρυθμη καθώς είχε απολυθεί από το Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης λόγω του αυθαίρετου διορισμού του χωρίς κρίση από το καθεστώς Πάγκαλου το 1926. Μετά την ίδρυση του Συμβουλίου επικρατείας το 1929 προσέφυγε σε αυτό και πέτυχε την ακύρωση της απόλυσής του, όμως το Πανεπιστήμιο δεν τον επανένταξε στο διδακτικό προσωπικό του. Για το λόγο αυτό ο Χατζής υπέβαλε με το ίδιο έγγραφο αίτηση μετακλήσεως και παράλληλα αυτοτελή υποψηφιότητα. Βλ. Αλικανιώτης, 2008, 298.

κανονική υποψηφιότητα.<sup>418</sup> Στην εκλογή που έγινε στις 8 Φεβρουαρίου 1934 στη 12<sup>η</sup> συνεδρίαση της Φιλοσοφικής σχολής, η ομάδα Εξαρχόπουλου-Πεζόπουλου<sup>419</sup> επεδίωξε και επέβαλε το Χατζή στην κενή έδρα, έχοντας καταφέρει να επηρεάσει θετικά υπέρ του την πλειοψηφία του καθηγητικού εκλεκτορικού σώματος ήδη από την προηγούμενη 11<sup>η</sup> συνεδρίαση της σχολής, παραμερίζοντας τους άλλους υποψηφίους.<sup>420</sup> Μετά από σκληρές προσωπικές επιθέσεις στον Συκουτρή από τον Πεζόπουλο και τον Λορεντζάτο, με πρόταση του Αρβανιτόπουλου ζητήθηκε από τους εκλέκτορες καθηγητές να αποφασίσουν προκριματικά εάν η έδρα θα έπρεπε να πληρωθεί με εκλογή ή με μετάκληση από τη Θεσσαλονίκη.

Όπως ήταν επόμενο το σύνολο των καθηγητών, με εξαίρεση τους Κουγέα, Άμαντο και Κεραμόπουλο, που μειοψήφισαν, αποφάσισε ότι η πλήρωση της έδρας ήταν σωστό να γίνει με μετάκληση<sup>421</sup> όχι μόνο από τους διατελούντες καθηγητές αλλά και όσους είχαν διατελέσει καθηγητές του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, φωτογραφίζοντας στην ουσία τον Χατζή.<sup>422</sup> Στην επόμενη φάση της ψηφοφορίας, με μειοψηφούντες τους καθηγητές Βέη, Κουγέα και Λορεντζάτο που ψήφισαν το Χαριτωνίδη, τη θέση την κατέλαβε ο Χατζής, ο οποίος διορίστηκε τακτικός καθηγητής στην έδρα του Μενάρδου δύο χρόνια μετά την εκλογή του, με το βασιλικό διάταγμα της 9<sup>ης</sup> Μαΐου 1936.<sup>423</sup>

Στη συνέχεια ο Συκουτρή εκδήλωσε ενδιαφέρον για την έδρα του Παναγή Λορεντζάτου,<sup>424</sup> ο οποίος παραιτήθηκε το φθινόπωρο του 1936 από την έδρα του μετά την κορύφωση των προσωπικών επιθέσεων που δέχθηκε από τη συντηρητική γλωσσαμύντορα παράταξη εντός αλλά και εκτός του Πανεπιστημίου.<sup>425</sup> Τον

---

418. Αλικανιώτης, 2008, 298-299.

419. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο Πεζόπουλος είχε και προσωπικά κίνητρα εναντίον του Συκουτρή, εφόσον η κόρη του Ηρώ (στη συνέχεια Λάμπρου) συνδεόταν με τον κύκλο των μαθητών του Συκουτρή και παρακολουθούσε όλες τις παραδόσεις του σύμφωνα με το Νάσο Δετζώρτζη. Βλ. στο ίδιο, 307.

420. Ι.Α.ΕΚΠΑ, Πρακτικά Φιλοσοφικής Σχολής 1933-1934, Συνεδρίαση 12η, 12<sup>η</sup> Φεβρουαρίου 1934.

421. Ο Χατζής όμως δεν ήταν δυνατό να μετακληθεί εφόσον ήταν απολυμένος από το Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης και, μολονότι είχε δικαιωθεί από το Συμβούλιο της Επικρατείας, δεν είχε γίνει δεκτός στο διδακτικό προσωπικό του Πανεπιστημίου, αλλά είχε επανέλθει στη Μέση Εκπαίδευση ως καθηγητής Γυμνασίου. Βλ. Επετηρίδα Πανεπιστημίου Αθηνών 1936-1937, 14-15

422. Αλικανιώτης, 2008, 307.

423. Επετηρίδα Πανεπιστημίου Αθηνών 1936-1937, 14-15.

424. Αξίζει να αναφερθεί η σύμπτωση ότι ο Συκουτρή ήταν συγγενής εξ αγχιστείας με το Λορεντζάτο καθώς η αδερφή της συζύγου του Χαράς Πετυχάκη, η Ευαγγελία Πετυχάκη ήταν σύζυγος του Αριστοτέλη Λορεντζάτου.

425. Σε μεγάλο βαθμό οι επιθέσεις στο πρόσωπο του Λορεντζάτου εκκινούσαν από το περιοδικό *Επιστημονική Ηχώ* που μάλιστα δέχθηκε την παραίτηση Λορεντζάτου ως «μεγαλειώδη επιβράβευση του αγώνα» που προηγήθηκε και ο εκδότης του περιοδικού είχε απαιτήσει από την πλειοψηφία της

Οκτώβριο του 1936, δυο χρόνια περίπου μετά την πρώτη έκδοση του Συμποσίου, το μηνιαίο περιοδικό των εφαρμοσμένων επιστημών και της βιομηχανίας *Επιστημονική Ηχώ*<sup>426</sup> ξεκίνησε εκστρατεία κατασυκοφάντησης του έργου του Συκουτρή και ταυτόχρονα της Ακαδημίας Αθηνών.<sup>427</sup> Παράλληλα μια σειρά από επαγγελματικά σωματεία, συντεχνιακές οργανώσεις αλλά και ο Σύλλογος Γονέων και Κηδεμόνων Πατρών υπέβαλλαν αναφορές προς τα Υπουργεία Παιδείας, Εσωτερικών, Δημόσιας Ασφαλείας αλλά και τον ίδιο το Μεταξά ζητώντας να παταχτούν παραδειγματικά οι βέβηλοι της Ακαδημίας που διέφθειραν τις ψυχές της νεολαίας. Ωστόσο η κυβέρνηση ουσιαστικά αγνόησε αυτές τις αναφορές και μάλιστα ο Γεωργακόπουλος με επίσημο έγγραφό του στήριξε το Συκουτρή και το έργο του.<sup>428</sup>

Στα τέλη Μαΐου του 1937 ο Συκουτρή απαντώντας στη συκοφαντική εκστρατεία του περιοδικού *Επιστημονική Ηχώ* προς το πρόσωπό του με ένα φυλλάδιο σημείωνε ότι ο διασυρμός του οφειλόταν στην προσπάθεια συγκεκριμένων καθηγητών<sup>429</sup> να προωθήσουν στη διαφιλονικούμενη έδρα του Λορεντζάτου ένα δικό τους άνθρωπο που δε διέθετε τα απαραίτητα επιστημονικά προσόντα, τον δεύτερο υφηγητή της αρχαίας ελληνικής φιλολογίας Ιωάννη Σταματάκο.<sup>430</sup> Ο Μιχάλης Ροδάς σε ανταπόκρισή του στην αλεξανδρινή εφημερίδα *Ταχυδρόμος-Ομόνοια* επιβεβαίωνε ότι υποκινητής και αρχηγός της εκστρατείας διασυρμού του Συκουτρή ήταν ο

---

Φιλοσοφικής Σχολής, η οποία εκπροσωπούσε τις υγιείς εθνικές και γλωσσικές αρχές «να προσέξει ώστε να μην επαναληφθεί το σφάλμα το διαπραχθέν κατά την εκλογή Λορεντζάτου» και παράλληλα απευχόταν το ενδεχόμενο οι μαθητές και διάδοχοι του Κόντου να θελήσουν να εισάγουν στη σχολή φιλόλογο γλωσσικώς ερμαφρόδιτον, εννοώντας προφανώς τη διγλωσσία του Συκουτρή. Βλ. *Επιστημονική Ηχώ*, Δεκέμβριος 1936, τχ.23, αρ. 12, 177-178. Ήδη από το Σεπτέμβριο του 1936 το περιοδικό έγραφε για τον Λορεντζάτο ότι αφού έβλεπε ότι το νέο κλίμα δεν τον σηκώνει πια κι αφού αντιλαμβανόταν ότι δεν πρόκειται να περισωθεί όχι «ολόκληρος μαλλιαρός, αλλά ούτε καν ρουθούνι μαλλιαροκομμουνιστικό, διατί μας κάθεται ακόμη στο στομάχι; Τι περιμένει δια να μας αφήσει ησύχους; Διατί δεν σπεύδει να παραιτηθή;». Βλ. Κοκολάκης, 1994, 45.

426. Ο βασικός συντάκτης των λιβελογραφημάτων κατά του Συκουτρή ήταν ο διευθυντής-εκδότης του συγκεκριμένου εντύπου Σπυρίδων Παπανικολάου, τέως καθηγητής των φυσικομαθηματικών σε στρατιωτικές σχολές, ενώ βασικό μέλος της Επιτροπής ύλης του περιοδικού ήταν ο Αντώνης Χατζής, ο τακτικός καθηγητής της Φιλοσοφικής Σχολής από το Μάιο του 1936 και αντίπαλος του Συκουτρή στην εκλογή στην έδρα του Μενάρδου το 1934. Βλ. στο ίδιο, 44-45.

427. Δεν είναι τυχαίο εξάλλου ότι από τη υπερσυντηρητική ομάδα Εξαρχόπουλου, Πεζόπουλου, Βορέα, Αρβανιτόπουλου, Λορεντζάτου, Σκάσση, Καπουκάγια, με εξαίρεση τον Εξαρχόπουλο, κανείς δεν κατόρθωσε να εκλεγεί στην Ακαδημία Αθηνών.

428. Κοκολάκης 1994, 45-46.

429. Η σχέση του περιοδικού με τη σκληρή συντηρητική παράταξη της Φιλοσοφικής Σχολής, που επιθυμούσε την παρεμπόδιση του Συκουτρή να διεκδικήσει την «ορφανή» έδρα του Λορεντζάτου, φαίνεται καθαρά τον Απρίλιο του 1937 σε άρθρο του Παπανικολάου στο οποίο αναφέρεται ρητά πως «η Φιλοσοφική Σχολή τον έχει (εννοείται το Συκουτρή) εις το περιθώριον ώστε ούτε μετά ένα αιώνα να μην υπάρχει δι' αυτόν ελπίς να ίδη έδραν καθηγητικήν», *Επιστημονική Ηχώ*, Απρίλιος 1936, τχ.24, αρ. 4, 49-50.

430. Συκουτρή, 1937, 1-40.

Πεζόπουλος και μερικοί ακόμη συνάδελφοί του που αντιπροσώπευαν το πνεύμα του σχολαστικισμού.<sup>431</sup> Τον Ιούνιο του 1937 ο Παπανικολάου υπέβαλε μήνυση στο Συκουτρή<sup>432</sup> για συκοφαντική δυσφήμιση και εξύβριση προτείνοντας ως μάρτυρες τους καθηγητές του Πανεπιστημίου Πεζόπουλο, Χατζή, Αρβανιτόπουλο, Λογοθέτη, Σκάσση και Βολονάκη.<sup>433</sup>

Επομένως η εκλογή Κακριδή ήταν ένα πλήγμα στο συντηρητικό «ιερατείο» της Φιλοσοφικής, δεδομένου του τρόπου που επιτεύχθηκε. Με τον ίδιο ακριβώς τρόπο που είχε αποτύχει ο ανεπιθύμητος Συκουτρή να καθιερωθεί στη Φιλοσοφική, θριάμβευε ένας άλλος ανεπιθύμητος, ο Κακριδής που κέρδισε την έδρα του Λορεντζάτου, για την οποία πολεμήθηκε ο Συκουτρή. Μάλιστα η κρίσιμη πέμπτη ψήφος που εξασφάλισε στον Κακριδή την εκλογή του ήρθε από τον αντίπαλο του Συκουτρή για την έδρα του Λορεντζάτου και μέλους της υπερσυντηρητικής ελίτ, Χατζή, που σύμφωνα με τον Γεώργιο Πωπ «πείσθηκε να ψηφίσει τον Κακριδή μετά από συζητήσεις που είχε με τους διακεκριμένους γλωσσολόγους Σπέντζα και Μανιαδάκη».<sup>434</sup> Ενώ ο Δημήτριος Μπαλάνος, καθηγητής της Θεολογικής σχολής και ακαδημαϊκός, επεσήμαινε ότι την κρίσιμη πέμπτη ψήφο για την εκλογή του Κακριδή την έδωσε ο Χατζής κατόπιν εντολής από την πλειοψηφία της σχολής.<sup>435</sup>

#### **η. Αντιδράσεις μετά την εκλογή Κακριδή**

Ο Κακριδής «εκρίθη ως υποψήφιος και δριμύτατα κατεκρίθη» όπως ανέφερε ο Σωκράτης Κουγέας.<sup>436</sup> Όπως υποστήριζε ειρωνικά ο Γεώργιος Πωπ το 1943 στην Εφημερίδα των Ελλήνων Νομικών ο Χατζής πείσθηκε να ψηφίσει τον Κακριδή μετά από συζητήσεις που είχε με τους διακεκριμένους γλωσσολόγους Σπέντζα και Μανιαδάκη, ενώ ο Καλλιτσουνάκης στην πραγματικότητα εκβιάστηκε από τον ίδιο τον Κακριδή προκειμένου να τον ψηφίσει.<sup>437</sup> Όπως ανέφερε μεταγενέστερα ο Ερρίκος Σκάσσης, καθηγητής της Λατινικής Φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, το σύνολο των καθηγητών δε θεώρησαν τον Κακριδή ώριμο να καταλάβει την έδρα

---

431. Μ. Ροδάς, Το Συμπόσιον του Πλάτωνος υπό άγριον και αμείλικτον διωγμόν», *Ταχυδρόμος-Ομόνοια*, 26/6/1937, 1.

432. Το Σεπτέμβριο του 1937 ο Συκουτρής επηρεασμένος και από την πολεμική που δέχτηκε αυτοκτόνησε σε ηλικία 36 ετών.

433. Κοκολάκης 1994, 45-46.

434. Πωπ, «Το γλωσσικό ζήτημα», *Εφημερίς των Ελλήνων Νομικών*, έτος Ι', 1943, 140.

435. Χάρης, χ.χ. [1943], 86.

436. Στο ίδιο.

437. Πωπ, «Το γλωσσικό ζήτημα», *Εφημερίς των Ελλήνων Νομικών*, έτος Ι', 1943, 140.



αλλά κατόρθωσε να συγκεντρώσει πέντε ψήφους με τρόπο μη φυσιολογικό.<sup>438</sup> Ο Εξαρχόπουλος χαρακτήριζε τον τρόπο εκλογής του Κακριδή στο Πανεπιστήμιο μη κανονικό. Σημείωνε επίσης ότι στη συνέχεια, παραβαίνοντας τα πανεπιστημιακά έθιμα εκφώνησε τον εναρκτήριο λόγο του στη αίθουσα τελετών του Πανεπιστημίου μιλώντας όχι στην επίσημη γλώσσα του κράτους, μια ενέργεια που είχαν πληροφορηθεί εκ των προτέρων οι γλωσσαμύντορες της σχολής σύμφωνα με τον Εξαρχόπουλο.<sup>439</sup>

Πολλές φορές σε συνεδριάσεις της σχολής οι καθηγητές των αρχαίων ελληνικών Πεζόπουλος και Χατζής έκαναν προσωπικές επιθέσεις στον Κακριδή και τον εγκαλούσαν για διάφορα θέματα.<sup>440</sup> Ο Νίκος Βέης ανέφερε ότι ένας αντίπαλος του Κακριδή έλεγε στους φοιτητές του από καθέδρας «εγώ έκαμα το Συκουτρή να απέλθη και να απαγχονισθή, του δε Κακριδή θα βγάλω και τα δύο μάτια».<sup>441</sup> Σύμφωνα με τον Κωνσταντίνο Τσάτσο η Φιλοσοφική ήταν από δεκαετηρίδες διχασμένη σε δύο παρατάξεις, μία συντηρητική και μια προοδευτική. Το περιεχόμενο της αντίθεσης με την πάροδο του χρόνου μεταβαλλόταν. Η αντίθεση που σοβούσε μεταξύ των «κοντικών» και όσων έλεγχαν τον αττικισμό του Κόντου στη συνέχεια μεταβλήθηκε σε διάσταση ανάμεσα στους οπαδούς της καθαρεύουσας και στους οπαδούς της δημοτικής γλώσσας. Οι γλωσσαμύντορες βλέποντας το κίνημα του δημοτικισμού να διογκώνεται, συσπειρώθηκαν σε φατρία «αντιμαχομένη πάντα δημοτικιστήν», είτε φοιτητή είτε καθηγητή με επικεφαλής τον Εξαρχόπουλο.<sup>442</sup>

Η «δύσκολη» εκλογή του Κακριδή δεν βοήθησε στη δημιουργία αρμονικών σχέσεων με τους υπόλοιπους καθηγητές του Πανεπιστημίου Αθηνών, η πλειοψηφία των οποίων είχε ήδη ανοιχτά εκφραστεί εναντίον του. Εξάλλου ο Κακριδής ήταν ιδιαίτερα δημοφιλής στους φοιτητές. Σύμφωνα πάλι με τη μαρτυρία του Σ. Κουγέα, του μόνου καθηγητή που κατανήφισε την παραπομπή του Κακριδή στη «δίκη των τόνων» λίγα χρόνια αργότερα,<sup>443</sup> το αρνητικό κλίμα απέναντι στον Κακριδή δεν οφειλόταν στο γεγονός ότι δίδασκε αντεθνικά πράγματα αλλά στο ότι ήταν δημοτικιστής και ικανός φιλόλογος ανεγνωρισμένος στο εξωτερικό και εμπνευσμένος

---

438. Χάρης, χ.χ. [1943], 57.

439. Στο ίδιο, 68.

440. Στο ίδιο.

441. Εννοεί τον Πεζόπουλο, στο ίδιο, 82.

442. Στο ίδιο, 71.

443. Ο Θεοδωρακόπουλος, που ήταν παντρεμένος με την αδελφή του Κακριδή, απείχε από την ψηφοφορία. Βλ. στο ίδιο, 32-33.

πανεπιστημιακός διδασκάλος, που κέρδιζε την εκτίμηση και την προτίμηση των φοιτητών επισύροντας το φθόνο ειδικά συναδέλφων του που κατείχαν ομοειδείς έδρες.<sup>444</sup>

Τον Ιούνιο του 1939 ο καθηγητής της Αρχαιολογίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, Απόστολος Αρβανιτόπουλος, με επιστολή του στη εφημερίδα *Πρωία*, αναφορικά με το διάλογο που είχε ξεκινήσει με τις κινήσεις της κυβέρνησης υπέρ της δημοτικής γλώσσας στον απόηχο της εκλογής Κακριδή, τόνιζε τα οφέλη που θα πρόσφερε προς τα νέα παιδιά η διατήρηση του πολυτονικού συστήματος και η εκμάθηση των κανόνων τονισμού: θα οξυνθεί το πνεύμα τους, θα αντιληφθούν ότι η ζωή διοικείται από κανόνες και νόμους. Κλείνοντας κατέληγε στο συμπέρασμα ότι «αν περιφρονήσουμε τον κανόνα ότι τα εις ρα δισύλλαβα της πρώτης κλίσης, παραλήγοντα εις δίφθογγον έχουσι το α βραχύ ... θα δημιουργήσουμε πλείστους καταχραστές, φονείς, κλέπτας, όπως και δημιουργήσαμε, γιατί η επίδραση των κανόνων σε νεαρή μάλιστα ηλικία είναι ψυχολογική και βαθύτατη».<sup>445</sup>

Η απάντηση της εφημερίδας ήταν ότι στην κλασική αρχαιότητα δεν υπήρχαν οι τόνοι και τα πνεύματα, τα οποία είναι επινόημα της περιόδου της παρακμής και ότι εξ αγνοίας του κανόνα για τα εις ρα δισύλλαβα δεν είναι δυνατό να δημιουργηθούν «φονείς και κλέπται».<sup>446</sup> Ο Αρβανιτόπουλος ανταπάντησε ότι πέρα από το γεγονός ότι δεν ήταν περίοδος παρακμής η αλεξανδρινή εποχή, επιπλέον η γραμματική είναι απλοποίηση της Λογικής, γι' αυτό όσοι περιφρονούν τη γραμματική περιφρονούν τη Λογική. Παρουσίασε μάλιστα ένα από παράδειγμα για να ενισχύσει το συλλογισμό του από την ειδησεογραφία της *Πρωίας*: «Ο καντηλανάφτης των Αγίων Αναργύρων Βουρλοποτάμου εισέπραξε από τους ενορίτες διάφορα ποσά δυνάμει πλαστών διπλοτύπων. Ο υπηρέτης αυτός της Εκκλησίας του Θεού σκέφθηκε να προβεί σε αυτήν την πράξη γιατί δεν έμαθε ή χλεύασε τον κανόνα για τα εις ρα δισύλλαβα».<sup>447</sup>

Στις 31 Οκτωβρίου του 1939 η εφημερίδα *Πρωία* προανήγγειλε ότι ο τακτικός πλέον καθηγητής της Αρχαίας Ελληνικής Φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, Κακριδής θα έκανε την έναρξη των παραδόσεων του στη μεγάλη αίθουσα των τελετών του Πανεπιστημίου στις 2 Νοεμβρίου με θέμα «η φιλολογική ερμηνεία».

---

444. Χάρης, χ.χ. [1943], 80-81.

445. «Εις το περιθώριον των γεγονότων. Η απλοποίηση της ελληνικής», *Πρωία*, 13/6/1939, 3.

446. Στο ίδιο.

447. Στο ίδιο.

Στην πρώτη εμφάνισή του στη σχολή των καθαρολόγων στις 2 Νοεμβρίου του 1939,<sup>448</sup> ο Κακριδής στο πρώτο του μάθημα έκανε παράδοση στη δημοτική, μια συνειδητή επιλογή που όπως ήταν επόμενο προκάλεσε αντικρουόμενες αντιδράσεις. Ο Κ. Καρθαίος,<sup>449</sup> αρχισυντάκτης του περιοδικού *Ο Νουμάς* και διευθυντής του περιοδικού *Νεοελληνικά Γράμματα*, την έχει χαρακτηρίσει μάλιστα ως «μία από τις πιο σημαντικές σελίδες στην ιστορία του γλωσσικού λυτρωμού του ελληνικού έθνους», από τη στιγμή μάλιστα που ποτέ πριν δεν είχε χρησιμοποιηθεί η δημοτική στο Πανεπιστήμιο Αθηνών.<sup>450</sup> Ο Τριανταφυλλίδης συμπλήρωνε ότι ο νέος αέρας που επεδίωξαν να φέρουν οι φιλελεύθεροι καθηγητές στη Φιλοσοφική Σχολή Αθηνών είχε προσκρούσει στις συνήθειες και τις αντιλήψεις άλλων, ιδίως παλαιότερων συναδέλφων, που αντίκριζαν τον φοιτητικό κόσμο διαφορετικά, με τον πατροπαράδοτο δεσποτικό τρόπο.<sup>451</sup>

Ο τακτικός καθηγητής της Λατινικής Φιλολογίας Χρίστος Καπνουκάγιας αντέδρασε άμεσα και με επιστολή του που δημοσιεύθηκε στις εφημερίδες στηλίτευσε την απόφαση του Κακριδή να εκφωνήσει τον εναρκτήριο λόγο του σε δημοτική «από του επισημοτέρου πανεπιστημιακού βήματος της αίθουσας τελετών του Πανεπιστημίου Αθηνών ποδοπατηθείσης της ιεράς πανεπιστημιακής παραδόσεως εκατό όλων ετών». Η απάντηση του Υπουργείου Παιδείας ήταν άμεση, τιμώρησε τον Καπνουκάγια, ο οποίος τέθηκε σε εξάμηνη διαθεσιμότητα με την αιτιολογία ότι «επέκρινε συνάδελφό του με τρόπο ανάρμοστο προκαλώντας αναβίωση των παλαιών ερίδων περί γλώσσας που ζημίωσαν την ελληνική παιδεία». Σύμφωνα με το Υπουργείο ο Καπνουκάγιας<sup>452</sup> θα μπορούσε «αν νόμιζε με αγαθή προαίρεση ότι

---

448. «Εναρκτήριοι καθηγητών», Πρωία, 31/10/1939, 2.

449. Ψευδώνυμο του Κλέανδρου Λάκωνα (1878-1955). Ποιητής, μεταφραστής και κορυφαίος πρωταγωνιστής στον αγώνα του δημοτικισμού. Υπέγραφε πάντοτε Κ. Καρθαίος ή Καρθαίος, και ποτέ Κώστας Καρθαίος.

450. Καρθαίος, «Τα σημειώματα του παρατηρητή», *Νεοελληνικά Γράμματα* 155, 18 Νοεμβρίου 1939, 3.

451. Χάρης, χ.χ. [1943], 144.

452. Ο Καπνουκάγιας σε κριτική του στη Νέα Εστία για το βιβλίο του Ιωάννη Χαντέλη «Συμβολή στη διδασκαλία των αρχαίων ελληνικών και των λατινικών» είχε έμμεσα υποστηρίξει ότι το βιβλίο του Κακριδή «Το μεταφραστικό πρόβλημα» είχε γραφεί κατά τη μελέτη του γερμανού φιλόλογου Schadewaldt, «Das problem des übersetzens» στο περιοδικό *Antike* (1927), Νέα Εστία, τχ.303, 15/8/1939, 1065-1066. Ο Κακριδής απάντησε στον Καπνουκάγια μέσα από τη *Νέα Εστία* λέγοντας ότι δεν υπήρχε καμία ομοιότητα ανάμεσα στις δύο εργασίες πέρα από τον τίτλο που ήταν κοινός. Η μελέτη του Schadewaldt διέγραφε την εξέλιξη της μεταφραστικής θεωρίας στη Γερμανία ενώ η δική του στη μεταφραστική πράξη του σχολείου και της φιλοσοφικής σχολής, Ιωάννης Κακριδής. Βλ. «Το μεταφραστικό πρόβλημα», *Νέα Εστία*, τχ. 307, 1/10/1939, 1361.

συμβαίνει άτοπον τι, να το διορθώσει με αναφορά στη σχολή και την πρυτανεία ή το υπουργείο, συζητώντας το γλωσσικό ζήτημα όχι με λιβέλλους και λουιδωρίες».<sup>453</sup>

Την κίνηση του Κακριδή να εκφωνήσει τον εναρκτήριο λόγο του σε δημοτική ο Πέτρος Χάρης αντίθετα στο τεύχος Νοεμβρίου της *Νέας Εστίας* την είχε χαρακτηρίσει ως μια λαμπρή σελίδα του δημοτικισμού συμπληρώνοντας ότι «μαζί με τα κόκκαλα των γλωσσαμυντόρων θα έτριζαν τα κόκκαλα και του γερο-Ψυχάρη αλλά από αγαλλίαση καθώς ο δημοτικισμός έκλεινε τα πενήντάχρονά του<sup>454</sup> με μια μεγάλη νίκη: κατείχε την έδρα της Αρχαίας Ελληνικής Φιλολογίας στη Φιλοσοφική του Πανεπιστημίου Αθηνών». Παράλληλα επεσήμαινε το γεγονός ότι ο Τριανταφυλλίδης δε μπορούσε να συγκεντρώσει τις λίγες ψήφους που όριζε ο νόμος για όσους προέρχονταν από το Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.<sup>455</sup>

Στις αρχές του 1940 το περιοδικό *Νέα Εστία* ξεκίνησε με σειρά άρθρων μια συστηματική εκστρατεία ενάντια στην ελίτ του υπερσυντηρητικού σχολαστικισμού, το Πανεπιστήμιο Αθηνών, στηρίζοντας τις επιλογές της πολιτικής Μεταξά απέναντι στην κριτική που προερχόταν από το «τέμενος των μουσών». Ο Πέτρος Χάρης το Φεβρουάριο του 1940 εγκωμιάζε το κράτος της 4<sup>ης</sup> Αυγούστου, που ήταν «φανατικός φίλος της νέας λογοτεχνίας και της δημοτικής γλώσσας αλλά και καλός εκτιμητής τους», γιατί «πήρε την απόφαση να οργανώσει καλύτερα τη διδασκαλία της νέας ελληνικής λογοτεχνίας στο Πανεπιστήμιο και να ενισχύσει τον αγώνα του Βέη, που τόσο δύσκολος στάθηκε τα τελευταία χρόνια ανάμεσα σε αχαρακτήριστες αντιδράσεις τοποθετώντας δίπλα του ειλικρινείς συναγωνιστές». Απώτερος σκοπός αυτής της πολιτικής ήταν να συντριβούν οι αντιστάσεις της συντηρητικής πανεπιστημιακής ελίτ και να φθάσει η καθιέρωση της δημοτικής στο Πανεπιστήμιο.<sup>456</sup>

Στο επόμενο τεύχος της *Νέας Εστίας* το Μάρτιο του 1940 ο διευθυντής του περιοδικού στην ίδια σκληρή γραμμή έκανε λόγο για «τη φωτεινή εργασία μερικών σημαντικών καθηγητών του Πανεπιστημίου» που συνιστούσε την «αποτελεσματικότερη αντίδραση στη βλαβερή παράδοση του ανωτάτου εκπαιδευτηρίου με την άδροση και άγωνα συντηρητικότητα των γλωσσαμυντόρων και των άλλων καθυστερημένων».<sup>457</sup> Στο ίδιο τεύχος ο Στράτης Μυριβήλης μέσα από

---

453. «Γνωμία καθηγητού του Πανεπιστημίου», *Πρωία*, 8/11/39, 2.

454. Τα πενήντάχρονα του δημοτικισμού ξεκινούν με το ταξίδι του Ψυχάρη το 1888.

455. Π. Χάρης, «Περί τα γεγονότα και τα ζητήματα», *Νέα Εστία*, τχ.310, 15/11/1939, 1571-1572.

456. Π. Χάρης, «Το δεκαπενθήμερον», *στο ίδιο*, τχ.315, 1/2/1940, 173.

457. Π. Χάρης, «Περί τα γεγονότα και τα ζητήματα», *στο ίδιο*, τχ.318, 15/3/1940, 368.

τη στήλη της *Νέας Εστίας* «Από την Ζωήν και την τέχνην» ανεβάζοντας τους τόνους κατηγορούσε το Αθήνησι για την κατάντια της ελληνικής νεολαίας και της κοινωνίας γενικότερα. Συγκεκριμένα καταλόγιζε στο αρχαιόπληκτο Πανεπιστήμιο, «το πνευματικό κεφάλι του Έθνους, το κεφάλι του ψαριού», ότι «επί 100 χρόνια καλλιέργησε την ηττοπάθεια και το μαρασμό» και μάλιστα «στάθηκε ο μεγάλος οχτρός της εθνικής ψυχής με το φανατισμό επιστροφής σε μια αρχαία Ελλάδα, βρυκόλακα τάφο, Νεοελληνοφάγο». Γλώσσα, ήθη κι έθιμα, μουσική, χορούς, βιοτεχνία, παραδόσεις και θρύλους τα καταδίωξε όλα τα Πανεπιστήμιο «με σύστημα και πάθος, που ποτέ κανένας κατακτητής δεν το έφτασε, απ' όσους μας τσαλαπάτησαν μέσα στην αιώνια Ιστορία μας.» Το αρχαιόπληκτο Πανεπιστήμιο στάθηκε στο δρόμο του έθνους μόνο σαν άρνηση της ψυχικής ζωής. Κάποια στιγμή όμως οι νέοι «είδαν με τα μάτια τους πως οι πανεπιστημιακοί δασκαλοθεοί ήταν ντενεκεδένιοι Θεοί, χαρτονένιοι Θεοί και τους κλώτσησαν.» Τότε οι πράκτορες της κρατικής διάλυσης, ο Μυριβήλης τους χαρακτηρίζει «αδεολόγους μαχαιροβγάλτηδες και θεωρητικούς της φαλτσέτας», πρόσφεραν στα πεινασμένα νιάτα την πανανθρώπινη πατρίδα κι έτσι τα παιδαρέλια του Πανεπιστημίου άρχισαν «κάτω από τα καλονάρχισμα των οργανωμένων προπαγανδιστών της φυλετικής διάλυσης να βελάζουν άρατα θέματα για τη ρούσικη πατρίδα τους».<sup>458</sup>

Στο επιθετικό άρθρο του Μυριβήλη η απάντηση ήρθε άμεσα από δύο άρθρα της *Εστίας* που υπεραμύνονταν του Πανεπιστημίου θεωρώντας ότι είναι άδικη η επίθεση στο «πνευματικό κεφάλι του έθνους» για την «υπερνηκηθείσαν ήδη ευτυχώς εθνική κατάπτωση» που αιτία είχε την άρνηση των «ωραίων ιδανικών» της πνευματικής ζωής της Ελλάδας.<sup>459</sup> Αν υπήρχαν επιφυλάξεις απέναντι στο Πανεπιστήμιο, αυτές θα αφορούσαν «μια τάση διεθνοποίησης και εγκαταλείψεως του σαφώς ελληνοκεντρικού χαρακτήρος που έπρεπε να έχει».<sup>460</sup> Δε ήταν δυνατό να καταδικάζεται ως λογιότατισμός και σχολαστικισμός «ο πνευματικός βίος του έθνους ή, τουλάχιστον, της ιθυνούσης τάξεώς του επί έναν ολόκληρον αιώνα».<sup>461</sup>

Η αντιπαράθεση μεταξύ δημοτικιστών και γλωσσαμυντόρων συνεχίστηκε μέσα από «το υβρεολόγιο μάθημα ενός καθηγητή Πανεπιστημίου των αρχαίων ελληνικών» με θέμα το Μυριβήλη μπροστά στους πρωτοετείς της Φιλοσοφικής,

458. Σ. Μυριβήλης, «Εθνικά Σύμβολα», *Νέα Εστία*, τχ. 318, 15/3/1940, 334-335.

459. «Η Πνευματική κεφαλή», *Εστία*, 29/3/1940, 1.

460. «Ελληνοκεντρική μόρφωσις», στο ίδιο, 7/4/1940, 1.

461. «Ο Αδικαιολόγητος Διχασμός», στο ίδιο, 21/4/1940, 1.

«αφού πρώτα ο γενναίος βεβαιώθηκε από την ονομαστική πρόσκληση πως η κόρη μου ήταν παρούσα για να ακούσει τις βρισιές ενάντια στον πατέρα της», όπως ο ίδιος ο Μυριβήλης σημείωνε στο τεύχος του Απριλίου του 1940 της *Νέας Εστίας*. Αν και δεν κατονομάζεται ο «υβριστής» καθηγητής ωστόσο φωτογραφίζεται από το Μυριβήλη που συμπλήρωνε λέγοντας ότι ο ελληνιστής καθηγητής (πρόκειται για τον Εμμανουήλ Πεζόπουλο) τακτικό καθηγητή της Αρχαίας Ελληνικής Φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, «μεταχειρίστηκε τα ίδια και χειρότερα λόγια για να χαρακτηρίσει το Σολωμό και τον Παλαμά μπροστά στο ίδιο νεανικό ακροατήριο».<sup>462</sup>

Την επίθεση στο Πανεπιστήμιο τη συνέχισε ο Μυριβήλης και στο επόμενο τεύχος της *Νέας Εστίας* το Μάιο του 1940. Στο άρθρο του με τον εύγλωττο τίτλο «Τα Γκρεμισμένα Γεφύρια» αποτυπώνεται όλη η επιχειρηματολογία του καθεστώτος για την ανώτερη εκπαίδευση και τη δημιουργική εργασία. Αφετηρία όλων των προβλημάτων του τόπου ήταν η στρεβλή αντίληψη που είχε δημιουργηθεί στην ελληνική κοινωνία ως προς τη σημασία και την αποστολή του Πανεπιστημίου, «του φλογερού κέντρου της φιλοδοξίας» των νέων. «Εκεί την ιστορία της φυλής τη δίδασκαν κομματιαστά κι ασυνάρτητα» ενώ την εθνική ζωή, λογοτεχνία και γλώσσα την καταδίωκαν με πάθος». Αν επομένως καταλήγει ο Μυριβήλης «μιλάμε για τον τρίτο ελληνικό πολιτισμό, αν θέλουμε να μιλάμε σοβαρά γι' αυτή τη Μεγάλη Ιδέα, ας αρχίσουμε τη δουλειά από την αρχή. Να πλησιάσουμε την Αρχαία Ελλάδα, Βυζαντινή και την Ελλάδα του 21 χωρίς γλωσσικές και σωβινιστικές προλήψεις».<sup>463</sup>

Στο ίδιο πολεμικό κλίμα κατά του Πανεπιστημίου κινείται και το επόμενο άρθρο του Μυριβήλη, με το οποίο ασκούσε σκληρή κριτική στη συντηρητική ομάδα των γλωσσαμυντόρων της Φιλοσοφικής Σχολής. Στο Πανεπιστήμιο που για εκατό χρόνια «περπάτησε με τα σάπια ξυλοπόδαρα της προγονοπληξίας και του φραγκολεβαντισμού», δυναστευόμενο ακόμη από τις «σκοτεινές δυνάμεις της φαναριώτικης παράδοσης» και στους καθηγητές του καταλόγιζε για μια ακόμη φορά ότι παρέδωσαν τη ζωντανή γλώσσα του τόπου και τη νεολαία στους κομμουνιστές. «Η έδρα της επιστήμης, της έρευνας και διδασκαλίας έγινε έδρα κηρύγματος προσωπικού κομματισμού. Η φοιτητική νεολαία άκουγε έναν καθηγητή να βρίζει επί

---

462. Σ. Μυριβήλης, «Αντιρρήσεις και υβρεολόγια», *Νέα Εστία*, τχ. 320, 15/4/1940, σ.510.

463. Σ. Μυριβήλης, «Τα Γκρεμισμένα Γεφύρια», *στο ίδιο*, τχ. 321, 1/5/1940, 530-531.

μία ώρα συνάδελφό του προσπαθώντας να τον ρίξει στην περιφρόνηση. Καταπόδι  
ερχόταν κι ο άλλος κι απαντούσε». <sup>464</sup>

---

464. Σ. Μυριβήλης, «Καιρός του λαλήσαι», *Νέα Εστία*, τχ. 322, 15/5/1940, 597-599.

## 5. Αξιολόγηση της πολιτικής Μεταξά

### α. Ο αυταρχισμός του καθεστώτος της 4<sup>ης</sup> Αυγούστου

Συστατικό στοιχείο της πολιτικής του καθεστώτος της 4<sup>ης</sup> Αυγούστου ήταν ο συγκεντρωτισμός και ο αυταρχισμός. Κύριος στόχος του μεταξικού καθεστώτος αρχικά ήταν να δοθεί έμφαση στην πρακτική-επαγγελματική κατεύθυνση της εκπαίδευσης με την προοπτική της ταχύτερης ένταξης στην παραγωγική διαδικασία εκείνων των μαθητών που δεν «προορίζονταν» να συνεχίσουν για ανώτερες σπουδές. Επομένως καθήκον των πανεπιστημίων, μέσα στα πλαίσια του ρόλου της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, ήταν να προετοιμάσει τις μελλοντικές κρατικές ελίτ. Οι αλλαγές στην ανώτατη εκπαίδευση προωθούσαν έναν πιο πρακτικό προσανατολισμό που θα ευνοούσε την ταχύτερη και πιο επιτυχή επαγγελματική αποκατάσταση για τους νέους ανάλογα με τις δυνατότητες αλλά και την κοινωνική τους αποστολή. Το μεταξικό καθεστώς σημείωνε πως η Κυβερνητική προσπάθεια απέβλεπε «αφ' ενός μεν εις το να δώσει εις την νεολαίαν ιδανικά και να φρονηματίση αυτήν [...], αφ' ετέρου δε να ωθήση αυτήν προς κατευθύνσεις επιβαλλομένας από τας σημερινάς και τας μελλοντικάς ανάγκας της ελληνικής κοινωνίας και της εθνικής μας οικονομίας [...] και να δημιουργήση την ευημερίαν την οποίαν μας επιτρέπει ο εθνικός μας πλούτος».<sup>465</sup>

Η κατανόηση της πολιτικής του Μεταξά βέβαια θα πρέπει να συνδεθεί με την γενικότερη πολιτική των αυταρχικών και φασιστικών καθεστώτων του Μεσοπολέμου. Ο περιορισμός του αριθμού των φοιτητών δεν αποτελούσε ελληνική ιδιοτυπία. Στην Ιταλία ο νόμος Gentile του 1923 αφορούσε κυρίως την πολιτιστική εκπαίδευση της επικείμενης άρχουσας τάξης.<sup>466</sup> Κατά την περίοδο της δικτατορίας του Salazar (1926-1974), το σύστημα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης της Πορτογαλίας επίσης ήταν αυστηρά ελιτίστικο.<sup>467</sup> Μείωση του αριθμού των φοιτητών σημειώθηκε και στη Γερμανία όχι όμως με βάση ένα σχέδιο για περιορισμό των πτυχιούχων του Πανεπιστημίου. Στη γερμανική περίπτωση ήταν η περιφρόνηση του διανοητικισμού και η παρεμπόδιση της επαγγελματικής σταδιοδρομίας στις διανοητικές επιστήμες για τις γυναίκες, που είχε ως αποτέλεσμα να μειωθεί ο αριθμός των φοιτητών κατά 38%

465. Υφυπουργείο Τύπου και Τουρισμού, *Η Εκπαίδευσις μετά την 4ην Αυγούστου: αι νέαι κατευθύνσεις*, έκδ. 4ης Αυγούστου, αρ. 6, 1937, α 3.

466. Deplano 2013, 581.

467. Moniz, 2008.



στους άνδρες και κατά 50% στις γυναίκες. Συνολικά ο αριθμός των φοιτητών στα γερμανικά πανεπιστήμια μειώθηκε από 126.537 το 1931, σε 76.808 το 1935-1936.<sup>468</sup>

Μια άλλη βασική ομοιότητα και συστατικό στοιχείο της 4<sup>ης</sup> Αυγούστου με τα απολυταρχικά καθεστώτα της Ιταλίας, Γερμανίας και της Ισπανίας, ως προς τον τρόπο προσέλευσης της αρχαίας κληρονομιάς, ήταν ο συνθετικός εκλεκτικισμός και συγκρητισμός.<sup>469</sup> Σε κάθε περίπτωση η διεκδίκηση και η προσάρτηση της ελληνορωμαϊκής κληρονομιάς ήταν απαραίτητη για να εγγραφεί η κάθε χώρα σε μια μακρά και ένδοξη γενεαλογία.<sup>470</sup> Τα απολυταρχικά καθεστώτα του Μεσοπολέμου μπορούμε να πούμε πως αναμασούν και μηρυκάζουν το ένδοξο παρελθόν ασταμάτητα σαν να διακατέχονται από ένα σύμπλεγμα ιστορικής κατωτερότητας που τους υπενθυμίζει διαρκώς το λιγότερο ένδοξο απώτερο παρελθόν τους, όταν το συγκρίνουν με την ελληνορωμαϊκή αρχαιότητα.<sup>471</sup>

Ο σφετερισμός και η μίμηση της αρχαιότητας προερχόταν από τους κύκλους γλωσσολόγων και ιστορικών στη Γερμανία του 19<sup>ου</sup> αιώνα.<sup>472</sup> Η ανάκτηση της ελληνικής και ρωμαϊκής αρχαιότητας που προσεταιρίστηκε το ναζιστικό κόμμα στην προσπάθειά του να ανασυστήσει ένα διανοητικό συμβολικό σύμπαν κληρονομήθηκε εν μέρει από τον γερμανικό 19<sup>ο</sup> αιώνα.<sup>473</sup> Η ελληνική αρχαιότητα έγινε αντικείμενο νέας ανάγνωσης και επαναγραφής και επιφάνεια προβολής όλων των φαντασιώσεων που χαρακτήριζαν το καθεστώς.<sup>474</sup> Η βόρεια προέλευση όλων των πολιτισμών ήταν το βασικό επιχείρημα των εθνικιστικών κινημάτων που αναπτύχθηκαν στη Γερμανία και την Αυστρία στο δεύτερο μισό του 19<sup>ου</sup> αιώνα.<sup>475</sup>

Η θέση περί βόρειας καταγωγής της ινδοευρωπαϊκής– ινδογερμανικής ανθρωπότητας διακηρύχθηκε στον πανεπιστημιακό χώρο από τον ανθρωπολόγο Hans Friedrich Karl Günther, πατέρα της φυλετολογίας *Rassenkunde*. Ο Günther ασπαζόταν ένα φυλετικό δόγμα βασισμένο στις θεωρίες του Gobineau,<sup>476</sup> του Vacher

---

468. Wunderlich, 1937, 355.

469. Chapoutot, 2012, 61.

470. Στο ίδιο, 107.

471. Στο ίδιο, 109.

472. Στο ίδιο, 10.

473. Στο ίδιο, 21-22.

474. Στο ίδιο, 25.

475. Στο ίδιο, 37.

476. Ο Γάλλος διπλωμάτης και συγγραφέας Arthur de Gobineau (1816-82) ήταν ο πρόδρομος της θεωρίας περί ανωτερότητας της βόρειας Αρείας φυλής. Βλ. Κ.Θ. Δημαράς, «Η Επιφυλλίς της Δευτέρας. Γκομπινώ» *Ελεύθερον Βήμα*, 28 /12/1936, 3.

de Lapouge<sup>477</sup>, του Stewart Chamberlain<sup>478</sup> και των Γερμανών προϊστορολόγων.<sup>479</sup> Είχε αποκτήσει θεσμική θέση στο Γερμανικό Πανεπιστήμιο όταν ο ναζιστής Υπουργός Εσωτερικών της Θουριγγίας τον κάλεσε το 1930 στο Πανεπιστήμιο της Ιένας,<sup>480</sup> όπου είχε δημιουργηθεί φωτογραφικά για χάρη του η έδρα της φυλετολογίας.<sup>481</sup> Επιχειρήθηκε από τον Günther μια νέα ανάγνωση των κειμένων του Πλάτωνα υπό το πρίσμα του ρατσιστικού αξιώματος, φθάνοντας τελικά στο σημείο να ανακαλύψει στην στάση του Πλάτωνα τον φυλετικό ντετερμινισμό.<sup>482</sup>

Η ναζιστική Γερμανία κατασκεύασε και προσάρτησε μια πλούσια και εκλεκτική ιστορική και πολιτισμική κληρονομιά επιχειρώντας τη σύνθεση της κλασικής αρχαίας ελληνικής και ρωμαϊκής αρχαιότητας σε ένα συνονθύλευμα υπεροχής και μεγαλείου. Βασικό συστατικό στοιχείο τόσο της 4<sup>ης</sup> Αυγούστου με την προσέλευση της αρχαίας ελληνικής και βυζαντινής κληρονομιάς, όσο και της ναζιστικής Γερμανίας, με την προσέλευση των Ελλήνων και των Ρωμαίων στην τροχιά του βόρειου πολιτισμού, ήταν ο συνθετικός εκλεκτικισμός και συγκρητισμός.<sup>483</sup> Σε κάθε περίπτωση η διεκδίκηση και η προσάρτηση της ελληνορωμαϊκής κληρονομιάς ήταν απαραίτητη για να εγγραφεί η κάθε χώρα σε μια μακρά και ένδοξη γενεαλογία.<sup>484</sup>

Η υπερβολική προβολή της σπαρτιατικής πολιτείας αιτιολογείται σε μεγάλο βαθμό από την αλλοχθονία των σπαρτιατών που ταίριαζε με την επίσημη θέση των θεωρητικών του εθνικοσοσιαλισμού περί βόρειας καταγωγής όλων των Ελλήνων, που προήλθε από την κάθοδο των Δωριέων. Ο δεσμός μεταξύ παρελθόντος και παρόντος καθίσταται το αντικείμενο μιας σκηνοθεσίας που του επιτρέπει να γίνει ορατός από το λαό θεατή.<sup>485</sup> Το αρχαιοπρεπές κιτς του καθεστώτος, όπως αποτυπώθηκε στους εορτασμούς για την εκατονταετηρίδα του Πανεπιστημίου,

---

477. Georges Vacher de Lapouge (1854-1936) ήταν Γάλλος ανθρωπολόγος και θεωρητικός της ευγονικής και του φυλετισμού. Βλ. Baker 1974, 46.

478. Ο Αγγλογερμανός συγγραφέας Houston Stewart Chamberlain (1855-1927) υποστήριζε τη φυλετική υπεροχή της βόρειας φυλής, εξελίσσοντας τις ιδέες του Αρτύρ ντε Γκομπινώ αναφορικά με τις Άριες κοινωνίες τις οποίες ταυτίζει με την γερμανική φυλή. Βλ. Field, 1981.

479. Charoutot, 2012, 39.

480. Στη συνέχεια ο Günther ανακηρύχθηκε καθηγητής στο Βερολίνο το 1935 και έπειτα στο Φράιμπουργκ το 1939.

481. Ο Günther εκφώνησε τον εναρκτήριο λόγο του στις 15 Νοεμβρίου 1930 παρουσία των ανώτερων στελεχών του ναζιστικού κόμματος, συμπεριλαμβανομένου του ίδιου του Χίτλερ.

482. Charoutot, 2012, 280-285.

483. Στο ίδιο, 61.

484. Στο ίδιο, 107.

485. Στο ίδιο, 129.

παρέπεμπε σε προπαγανδιστικές εκδηλώσεις της φασιστικής Ιταλίας και της ναζιστικής Γερμανίας. Όπως ο φασισμός και ο ναζισμός πρότειναν ένα μύθο, η 4<sup>η</sup> Αυγούστου παρουσίασε μια φανταστική αφήγηση που ήταν δυνατό να επικυρωθεί από το Νέον Κράτος και τους θεσμούς του, προπαντός τους πανεπιστημιακούς.<sup>486</sup> Η χρήση της αναφοράς στην κλασική αρχαιότητα από τον ιταλικό φασισμό ήταν εντυπωσιακή αλλά αρκούσαν στο επίπεδο της απλής σκηνοθεσίας και εθιμοτυπίας, όπως συνέβη και με το μεταξικό καθεστώς. Αντίθετα, το μεγαλείο του παρελθόντος είχε μεγαλύτερη σημασία για τον εθνικοσοσιαλισμό.<sup>487</sup> Ο ρόλος που διαδραμάτισε η αρχαιότητα στη δικτατορία του Μεταξά σημειώνεται από το Γιάννη Χαμηλάκη, ο οποίος όμως θεωρεί ότι η συγκεκριμένη επιλογή δεν οφειλόταν στη μίμηση των φασιστικών υπερεθνικιστικών προτύπων. Αντίθετα υποστηρίζει ότι ο εκθειασμός της κλασικής αρχαιότητας από τα τέλη του 19<sup>ου</sup> αιώνα διαδραμάτισε θεμελιακό ρόλο στη ζωή του ελληνικού κράτους.<sup>488</sup>

Αν εξετάσουμε τον τομέα της «πολιτισμικής προπαγάνδας», θεωρητικά η επιρροή του ναζισμού φαίνεται πως ήταν συντριπτική για την ελληνική περίπτωση. Στα τέλη του 1933, από τα 17 παραρτήματα εξωτερικού της Γερμανικής Ακαδημίας σε όλο τον κόσμο, τα επτά βρίσκονταν σε ελληνικές πόλεις. Η τελετή αφής της ολυμπιακής φλόγας, που έγινε για πρώτη φορά με αφορμή τους Ολυμπιακούς Αγώνες του Βερολίνου το καλοκαίρι του 1936 αλλά και η επίσκεψη του Γκέμπελς και άλλων επιφανών στελεχών του ναζισμού τον Σεπτέμβριο εκείνου του έτους στην Αθήνα έδιναν την εντύπωση ότι είχαν αρχίσει να σφυρηλατούνται ιδιαίτερα στενοί δεσμοί μεταξύ της ναζιστικής Γερμανίας και της 4<sup>ης</sup> Αυγούστου. Με αφορμή τους εορτασμούς του ιωβηλαίου του Πανεπιστημίου Αθηνών, που έλαβαν χώρα τον Απρίλιο του 1937, ιταλοί διπλωμάτες μάλιστα σημείωναν ότι η «ανώτατη παιδεία στην Ελλάδα γερμανοκρατείται».<sup>489</sup> Το δημοσιογραφικό όργανο του καθεστώτος της Αυγούστου, το *Νέον Κράτος*, ασκούσε σταθερά κριτική στο ιταλικό μοντέλο του φασισμού αλλά και στον Μουσολίνι,<sup>490</sup> κρατούσε μάλλον επιφυλακτική στάση

---

486. Chapoutot, 2012, 17.

487. Στο ίδιο, 10.

488. Χαμηλάκης 2012, 228-229.

489. Φιλιππής 2010, 237.

490. Βέβαια υπάρχουν και αρκετά κοινά σημεία στη γενικότερη εκπαιδευτική πολιτική μεταξύ Μεταξά και Μουσολίνι. Η ανάληψη του Υπουργείου Παιδείας από τον ίδιο τον Μεταξά τον Οκτώβριο του 1938 και η μετονομασία του Υπουργείου από «Θρησκευμάτων και Παιδείας» σε «Θρησκευμάτων και Εθνικής Παιδείας» με τον Α.Ν. 782/1937 παραπέμπει σε ανάλογη ρύθμιση στην οποία είχε προβεί λίγο πριν ο Mussolini. Βλ. Thompson, 1991, 103

απέναντι στον Φράνκο, ενώ δημοσίευε σε συνέχειες άρθρα που συνήθως έπλεκαν το εγκώμιο για το έργο του πορτογάλου δικτάτορα Σαλαζάρ.<sup>491</sup> Ο ίδιος ο Μεταξάς όμως συνήθιζε να δηλώνει πως έμοιαζε περισσότερο με τον ηγέτη της Πορτογαλίας, «ο οποίος δεν προέκυψε εκ των προτέρων και εκ των κάτω, ως επικεφαλής μιας πολιτικής κινήσεως όπως ο Χίτλερ και ο Μουσολίνι, αλλά εκλήθη δια τα επιστημονικά προσόντα του και δια των ευρυτάτων μεταρρυθμίσεών του εξηγένησεν εκ των άνω τον λαόν του, ενώ οι Χίτλερ και Μουσολίνι αγωνίσθησαν εκ των κάτω».<sup>492</sup>

Ενδεικτική είναι η περίπτωση της Παντείου Σχολής Πολιτικών Επιστημών, που από το 1937 είχε τεθεί υπό την εποπτεία του Μεταξά και αποσκοπούσε στη διαμόρφωση των ηγετικών στελεχών, την εκπαίδευση των δημοσίων υπαλλήλων και την κατήχηση των μαθητών σύμφωνα με τις αρχές του αυταρχικού καθεστώτος της 4<sup>ης</sup> Αυγούστου. Ένα αντίστοιχο Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης δημιουργήθηκε στη Ρώμη το 1925 από το φασιστικό καθεστώς για να σηματοδοτήσει τη μετάβαση από τον φιλελεύθερο στον φασιστικό πολιτισμό. Καθήκον του ήταν να διασφαλιστεί ότι το «Νέο εθνικό πνεύμα» είχε επιβληθεί πλήρως στο εκπαιδευτικό σύστημα. Επίσης, στην Ισπανία το Ινστιτούτο Πολιτικών Επιστημών και η Σχολή Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών μιμήθηκαν το παράδειγμα του ιταλικού Εθνικού Κέντρου Πολιτικής Εκπαίδευσης, και είχαν δεσμευθεί για την κατήχηση στις αρχές της ισπανικής εθνικής αυτάρκειας και των αρχών του φασιστικού κράτους.<sup>493</sup>

Επιπλέον, η επιβολή ελέγχου του πανεπιστημίου μέσω της θρησκευτικότητας, για το καθεστώς της 4<sup>ης</sup> Αυγούστου θεωρούνταν κομβικό σημείο εφόσον η θρησκεία ήταν βασικός πυλώνας του ελληνικού πολιτισμού. Το ίδιο ίσχυσε και για τη φρανκική Ισπανία, όπου από το 1938 και μετά την ήττα των δημοκρατικών, τα προγράμματα σπουδών στην εκπαίδευση απέκτησαν και πάλι τον προηγούμενο συντηρητικό χαρακτήρα τους επηρεασμένα από τον αυστηρό καθολικισμό.<sup>494</sup> Το νέο ισπανικό εκπαιδευτικό σύστημα θα πρόσφερε μια κλασική ισπανική παιδεία στηριγμένη στην παπική γραμμή και στα φασιστικά πολιτικά προτάγματα του Φράνκο. Ωστόσο, όταν

---

491. Φιλιππής 2010, 247.

492. Μ. Ζανκ, «Η παλαιά και η νέα Πορτογαλία, το έργο του Ολιβέιρα Σαλαζάρ», *Το Νέον Κράτος*, τχ. 9, Μάιος 1938, 545.

493. Deplano 2013, 584.

494. Payne 1984, 173-179.

δικτατορία έγινε ισχυρότερη, η Εκκλησία άρχισε να χάνει την πολιτική της επιρροή και υποτάχτηκε στην κυβέρνηση.<sup>495</sup>

Μια άλλη προσπάθεια του Μεταξά ήταν να χειραγωγήσει τη νεολαία μέσω των διδακτικών βιβλίων με τη σύσταση του Οργανισμού Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων. Ένας παρόμοιος νόμος με τον ΟΕΣΒ για τον έλεγχο της κυκλοφορίας των διδακτικών βιβλίων εντοπίζεται και στη φασιστική Ιταλία, που θεσπίστηκε το 1928, και επέβαλε τη χρήση κρατικών βιβλίων που θα πρόβαλαν το πνεύμα του πολέμου, την υπακοή, την αγάπη για τη χώρα και ύμνους για τον αρχηγό. Σύμφωνα με το βασιλικό διάταγμα της 11ης Μαρτίου 1923 που καταρτίστηκε από τον Υπουργό Παιδείας, Giovanni Gentile, δεν μπορούσαν να εκδοθούν τα διδακτικά συγγράμματα που δεν εμφανίζονταν στον επίσημο κρατικό κατάλογο, τον οποίον θα κατάρτιζε μια εθνική επιτροπή.<sup>496</sup>

Ιδιαίτερη έμφαση έδωσε η 4<sup>η</sup> Αυγούστου στη χειραγωγή της νεολαίας πιέζοντας τους διδάσκοντες και τους φοιτητές του Πανεπιστημίου να ενταχθούν στις πανεπιστημιακές φάλαγγες, χωρίς όμως ιδιαίτερη επιτυχία. Κάτι αντίστοιχο σημειώθηκε και στη φασιστική Ιταλία με την οργάνωση νεολαίας στα ιταλικά πανεπιστήμια, που ήταν η GUF (Gruppi Universitari Fascisti).<sup>497</sup> Ωστόσο το καθεστώς απέτυχε να φασιστικοποιήσει την πανεπιστημιακή νεολαία υπονομεύοντας τις φιλοδοξίες του για την αναδιαμόρφωση της δομής της κοινωνίας και τη διαδικασία αναγέννησής της μέσω του φασιστικού κόμματος.<sup>498</sup> Οι φασιστικές ομάδες του Πανεπιστημίου είχαν κατορθώσει να προσελκύσουν μια μειοψηφία μόνο των φοιτητών αφήνοντας αδιάφορο το σύνολο των σπουδαστών των ιταλικών Πανεπιστημίων.<sup>499</sup> Αντίθετα στη ναζιστική Γερμανία δε δημιουργήθηκε μια ξεχωριστή ναζιστική νεολαία στο χώρο του Πανεπιστημίου. Όμως η ιδιότητα του μέλους σε κάποια ναζιστική οργάνωση ήταν σχεδόν απαραίτητη προϋπόθεση για την εισαγωγή σε πανεπιστήμιο.<sup>500</sup>

Το σημαντικότερο όμως κομμάτι της πολιτικής των αυταρχικών καθεστώτων όπως η 4<sup>η</sup> Αυγούστου ήταν η επιβολή. Τα γερμανικά πανεπιστήμια επηρεάστηκαν πολύ πιο άμεσα και ριζικά από την καθεστωτική αλλαγή του 1933 και

---

495. Gehler – Kaiser 2004, 6.

496. Pes 2013, 599–603.

497. T.H. Koon, 1985, 184.

498. La Rovere 1999, 459.

499. Στο *ίδιο*, 462.

500. Wunderlich, 1937,355.

μεταμορφώθηκαν ριζικά από τον εξαριανισμό του προσωπικού.<sup>501</sup> Στην πρώτη περίοδο της ναζιστικής εξουσίας όσοι δεν κρίνονταν «πολιτικά αξιόπιστοι» από το καθεστώς έπρεπε να αποπεμφθούν από το Πανεπιστήμιο. Το υπόλοιπο καθηγητικό σώμα του Πανεπιστημίου έπρεπε να υποβληθεί σε συμπληρωματική εκπαίδευση στις αρχές του εθνικοσοσιαλισμού, επιτηρούμενο από στελέχη του ναζιστικού κόμματος. Η ακαδημαϊκή ελευθερία και το αυτοδιοίκητο του Πανεπιστημίου είχε καταλυθεί. Ο πρύτανης και οι κοσμήτορες, που μέχρι τότε εκλέγονταν για ένα έτος από το ίδιο το Πανεπιστήμιο, πλέον διορίζονταν από την κυβέρνηση. Οι καθηγητές μπορούσαν να μεταφερθούν σε άλλα πανεπιστήμια, να συνταξιοδοτηθούν, να απορριφθούν ή να προωθηθούν κατά τη βούληση της κυβέρνησης.<sup>502</sup>

Ομοίως, το 1935 στην Πορτογαλία απολύθηκαν από το πανεπιστήμιο οι επικριτές του καθεστώτος Σαλαζάρ και ψηφίστηκε νόμος για να εξασφαλιστεί ότι μελλοντικά οι κατήγοροι του καθεστώτος θα τιμωρούνταν άμεσα.<sup>503</sup> Ωστόσο, στην Ιταλία τα πανεπιστήμια ήταν λιγότερο εκτεθειμένα στον απευθείας ιδεολογικό έλεγχο και το καθεστώς προσπάθησε να τα «αναμορφώσει» σταδιακά με την εισαγωγή της υπουργικής έγκρισης για το σύνολο των προγραμμάτων σπουδών το 1935.<sup>504</sup> Μπορούμε να πούμε όμως ότι το ισχυρό πλήγμα στην αυτονομία των ιταλικών πανεπιστημίων και στον ακαδημαϊκό τους χαρακτήρα ήρθε το 1936 με τις μεταρρυθμίσεις του υπουργού παιδείας De Vecchi.<sup>505</sup>

Ο Μεταξάς όπως και τα υπόλοιπα απολυταρχικά καθεστώτα του Μεσοπολέμου επιχείρησε προπαντός να ελέγξει τους διανοούμενους και πιο συγκεκριμένα τους πανεπιστημιακούς καθηγητές που αποτελούσαν ένα κοινωνικό στρώμα με ιδιαίτερη δραστηριότητα. Η 4<sup>η</sup> Αυγούστου δεν έγινε ολοκληρωτικό καθεστώς, πέρα από τη γοητεία που ασκούσαν στους θεωρητικούς του καθεστώτος αλλά και στον ίδιο το Μεταξά τα ολοκληρωτικά και φασιστικά καθεστώτα. Η έννοια της πειθαρχίας, όπως την εννοούσε ο Μεταξάς, δεν πήρε ποτέ τη μορφή του ολοκληρωτικού συντονισμού της ναζιστικής Γερμανίας.<sup>506</sup> Προχώρησε σε περιορισμένες απολύσεις καθηγητών και επιχείρησε νομοθετικά να αλώσει το Πανεπιστήμιο τοποθετώντας σε έδρες τους καθηγητές της εμπιστοσύνης του. Με τον

---

501. Chapoutot, 2012, 125.

502. Wunderlich, 1937, 352.

503. Στο ίδιο, 315.

504. Deplano 2013, 581.

505. Ascoli 1937, 346.

506. Χατζηιωσήφ 2003, 119-120.

τρόπο αυτό επιθυμούσε να ελέγξει το χώρο της διανόησης του Πανεπιστημίου, τους ανθρώπους εκείνους που μονοπωλούσαν το επιστημονικό πεδίο και έχαιραν ενός επιστημονικού κύρους αδιάσπαστα καθορισμένου ως επιστημονικής αρμοδιότητας και ως κοινωνικής εξουσίας να εκφέρουν λόγο και να ενεργούν νόμιμα (δηλαδή κατά τρόπο εξουσιοδοτημένο και εξουσιαστικό).<sup>507</sup>

## **β. Η συνεργασία του Μεταξά με την πανεπιστημιακή διανόηση**

Οι διανοούμενοι αποτελούν ένα κοινωνικό στρώμα με ιδιαίτερη δραστηριότητα. Όπως έγραφε ο γάλλος κοινωνιολόγος Πιέρ Μπουρντιέ, οι διανοούμενοι είναι παραγωγοί «συμβολικών αγαθών», τόσο έργων τέχνης όσο και ιδεών. Εξαιτίας της ιδιαίτερης θέσης και δραστηριότητάς τους μέσα στην κοινωνία καθώς και της τεράστιας συμβολικής αξίας της πνευματικής εργασίας είναι ένα ξεχωριστό κοινωνικό στρώμα και παράλληλα φορείς μιας ιδιαίτερης ιδεολογίας. Βασικότερο χαρακτηριστικό της επαγγελματικής αυτής ιδεολογίας του κοινωνικού στρώματος της διανόησης είναι η αυτοαναγνώρισή της σαν ομάδας που «οφείλει την κοινωνική της θέση στο άυλο προσόν της ευφυΐας».<sup>508</sup> Ο Γκράμσι χαρακτήρισε με μεγάλη κοινωνική σαφήνεια το ρόλο του διανοούμενου, λέγοντας ότι ακόμη και να μη το γνωρίζει ο διανοούμενος λειτουργεί ως μεσάζων μεταξύ της κυρίαρχης κοινωνικής ομάδας και της μεγάλης μάζας του πληθυσμού. Προσφέρει με την κοινωνική του λειτουργία συνοχή και συνείδηση στην κυρίαρχη κοινωνική ομάδα, προσδίδοντας το απαραίτητο κύρος, επιτυγχάνοντας τη συγκατάθεση των πλατειών μαζών<sup>509</sup>.

Οι πανεπιστημιακοί αποτελούν μια ομάδα κοινωνικά αναγνωρισμένη, εφοδιασμένη με επιστημονικό κύρος,<sup>510</sup> οι οποίοι όμως, υπερβαίνουν «τα όρια του δικού τους τομέα αρμοδιότητας».<sup>511</sup> Ακόμη και οι επιστημολογικές συγκρούσεις είναι, πάντοτε, αδιάσπαστα, πολιτικές συγκρούσεις.<sup>512</sup> Μέσα στο πλαίσιο αυτό εντάσσεται ο αγώνας για το επιστημονικό κύρος, ιδιαίτερο είδος κοινωνικού κεφαλαίου που εξασφαλίζει εξουσία και που μπορεί να μετατραπεί εκ νέου σε άλλα είδη κεφαλαίου.<sup>513</sup> Το επιστημονικό πεδίο και πιο συγκεκριμένα το πανεπιστημιακό πεδίο, είναι πάντα χώρος μιας άνισης πάλης, ανάμεσα σε φορείς με άνισο

---

507. Γκράμσι 1972, 85.

508. Στο ίδιο.

509. Στο ίδιο.

510. Μπουρντιέ 1992, 86.

511. Sapolsky 1968, 427-433.

512. Μπουρντιέ 1992, 87.

513. Στο ίδιο, 91.

επιστημονικό και πολιτικό κεφάλαιο. Σε κάθε ευκαιρία αντιτίθενται σύμφωνα με τη δομή κατανομής του κεφαλαίου μέσα στο πεδίο οι κρατούντες, που κατέχουν τις υψηλότερες θέσεις, και οι νέοι εισερχόμενοι, που κατέχουν ένα λιγότερο ισχυρό επιστημονικό κεφάλαιο μέσα στο πεδίο.<sup>514</sup> Στη διαμάχη μεταξύ των κρατούντων και των νέων ανταγωνιστών, οι κρατούντες αφιερώνονται σε στρατηγικές συντήρησης, αποβλέποντας στο να εξασφαλίσουν τη συνέχιση της επιστημονικής καθεστηκίας τάξης.<sup>515</sup>

Το πεδίο είναι αυτό που προσδίδει σε κάθε φορέα τις στρατηγικές του, ακόμη κι αν πρόκειται για εκείνη που συνίσταται στην ανατροπή. Σύμφωνα με τη θέση που κατέχουν στη δομή του πεδίου οι νέοι εισερχόμενοι μπορούν να βρεθούν στραμμένοι προς τις σίγουρες τοποθετήσεις των στρατηγικών διαδοχής, κατάλληλες να τους εξασφαλίσουν, στο τέλος μιας προβλεπτής σταδιοδρομίας ή προς τις στρατηγικές ανατροπής της επιστημονικής καθεστηκίας τάξης. Οι τελευταίες αποτελούν τοποθετήσεις πιο ριψοκίνδυνες, οι οποίες δεν μπορούν να εξασφαλίσουν τα κέρδη τα υποσχόμενα στους κατόχους του μονοπωλίου της επιστημονικής νομιμότητας, παρά μόνο με το τίμημα ενός ολοκληρωτικού επαναπροσδιορισμού των αρχών της νομιμοποίησης και της κυριαρχίας.<sup>516</sup>

Μέσα σε αυτά τα θεωρητικά πλαίσια θα πρέπει να εξετάσουμε την πολιτική του Μεταξά απέναντι στο χώρο του Πανεπιστημίου και στη σχέση που σφυρηλατήθηκε μεταξύ του καθεστώτος και των διανοούμενων που επιθυμούσαν με κάθε τρόπο να πετύχουν τις προσωπικές τους φιλοδοξίες μέσα στο ιδιαίτερα ανταγωνιστικό πανεπιστημιακό πεδίο. Η αλήθεια είναι ότι ένα σημαντικό τμήμα της πανεπιστημιακής διάνοησης συνεργάστηκε με το αυταρχικό καθεστώς της 4<sup>ης</sup> Αυγούστου. Η επίσημη πολιτική της 4<sup>ης</sup> Αυγούστου για τα γράμματα και τις τέχνες υπήρξε η προσπάθεια προβολής ενός εκσυγχρονιστικού προσώπου με το οποίο θα προσεταιριζόταν τον αστικό πνευματικό κόσμο, πείθοντάς τον ότι ένα αυταρχικό καθεστώς είναι σε θέση να διαχειριστεί πιο ρεαλιστικά και να ικανοποιήσει τα αιτήματά του, όπως η καθιέρωση της δημοτικής, από τις κοινοβουλευτικές κυβερνήσεις. Το καθεστώς έπεισε τους φιλελεύθερους διανοούμενους, χωρίς να τους επιβάλλει την ολοκληρωτικού τύπου ιδεολογική τους συμμόρφωση και υποταγή.<sup>517</sup>

---

514. Μπουρντιέ 1992, 103.

515. Στο ίδιο.

516. Στο ίδιο, 104.

517. Καγιαλής 2007, 18-19.



Εξάλλου η 4<sup>η</sup> Αύγουστου δεν ήταν τυπικό φασιστικό καθεστώς και «η ιδεολογική θεμελίωση της κοινωνικής πολιτικής της παρέπεμπε σε έναν πατερναλιστικό καπιταλισμό κι όχι σε ένα κορπορατιστικό σύστημα».<sup>518</sup>

Οι φιλελεύθεροι διανοούμενοι και πανεπιστημιακοί υιοθέτησαν μια «ρεαλιστική» προσέγγιση βασιζόμενοι στο πρόσωπο του ηγέτη Μεταξά, προκειμένου να εξασφαλίσουν τις απαραίτητες προϋποθέσεις για την επίτευξη των προσδοκιών τους.<sup>519</sup> Η συνεργασία των πανεπιστημιακών και των διανοουμένων με το δικτατορικό καθεστώς διευκολυνόταν από το γεγονός ότι ένα μεγάλο τμήμα αυτών των πνευματικών ανθρώπων ένιωθε απροσδόκητα δικαιωμένο από την πολιτική του δικτάτορα. Η απρόσμενη στροφή του Μεταξά στη δημοτική, με την ανάθεση στον Τριανταφυλλίδη της σύνταξης μιας «επίσημης» νεοελληνικής γραμματικής για τους μαθητές των σχολείων, δημιούργησε σημαντικά ερείσματα στην ευρύτερη φιλελεύθερη διάνοηση. Αναφορικά με το ζήτημα της γλώσσας να σημειώσουμε ότι δε φαίνεται να έχει απασχολήσει το Μεταξά πριν το 1925. Σε παρέμβασή του στη Βουλή, κατά τη συζήτηση των νομοσχεδίων του 1927 πρότεινε μία συμβιβαστική λύση στο γλωσσικό πρόβλημα στα πλαίσια μιας οικουμενικής κυβέρνησης, στην αντιπαράθεση φιλελεύθερης και συντηρητικής πολιτικής.<sup>520</sup> Αυτή ήταν η μια πεποίθηση που με την πάροδο των ετών ενισχυόταν στη σκέψη του Μεταξά και αποτυπώθηκε το 1938 με τον αυταρχικό τρόπο επιβολής της δημοτικής, αμέσως μετά την ανάληψη από τον ίδιο του Υπουργείου Παιδείας.

Η επέμβαση του καθεστώτος στο πανεπιστημιακό πεδίο θα συναντούσε την αντίσταση δομών, ανθρώπων και προηγούμενων ρυθμίσεων που σοβούσαν στο εσωτερικό του. Η καθιέρωση της δημοτικής ήταν ένα ηχηρό μήνυμα προς την υπερορθόδοξη συντηρητική καθεστηκυία πανεπιστημιακή τάξη, που υπηρετούσε την αρχαιολατρεία του λογιοτατισμού. Ο Μεταξάς με την επιλογή της δημοτικής γλώσσας προχώρησε σε μια «επαναστατική πράξη», με βάση τις συνθήκες και το γενικότερο πλαίσιο της περιόδου του Μεσοπολέμου, που την επέβαλε με τον αυταρχισμό του δικτάτορα που δεν επιθυμεί τον αντίλογο στις επιλογές του. Η σκληρή κριτική στάση του Μεταξά απέναντι στον αρτηριοσκληρωτικό συντηρητισμό του Πανεπιστημίου όπως σημειώθηκε εκδηλώθηκε το Φεβρουάριο του 1939 στη Θεσσαλονίκη. Σύμφωνα με το Μεταξά, το Πανεπιστήμιο Αθηνών το

---

518. Χατζηιωσήφ 2003, 119.

519. Νικολακόπουλος 2006, 227.

520. Μεταξάς, 1960, τ. 3, 853.

διακατείχε μια «υπερορθόδοξος συντηρητικότητα». Άλλωστε στο σύνολό του το διδακτικό προσωπικό του Πανεπιστημίου Αθηνών αποτελούνταν από ανθρώπους συνειδητά συντηρητικούς. Απέναντι στο Πανεπιστήμιο Αθηνών στεκόταν εκείνο της Θεσσαλονίκης, που διακρινόταν για το προοδευτικό του πνεύμα, ήταν ανοιχτό σε νέες ιδέες, έτοιμο «ν' άνοιξη τας θύρας του εις τας νέας ιδέας, εις τα νέα συστήματα, εις μίαν ελευθερωτέραν θεραπείαν της επιστήμης και πλέον ανεξάρτητα από παραδόσεις συντηρητικάς».<sup>521</sup> Η μοναδική λύση για το Μεταξά ήταν η σύγκλιση πνεύματος μεταξύ των δύο εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, προκειμένου να αντιμετωπιστεί τόσο ο υπερβολικός συντηρητισμός του Πανεπιστημίου Αθηνών, όσο και ο διάχυτος φιλελευθερισμός του ιδρύματος της Θεσσαλονίκης.

Η ιδέα της ανταλλαγής καθηγητών μεταξύ των δύο Πανεπιστημίων,<sup>522</sup> θεωρήθηκε χρήσιμη και άνοιξε το δρόμο για το Πανεπιστήμιο Αθηνών στους δημοτικιστές Κακριδή και Θεοδωρακόπουλο. Ο νέος Οργανικός Νόμος του Πανεπιστημίου άνοιξε το δρόμο για την ευθεία επίθεση στους σκληρούς γλωσσαμύντορες της Αθήνας που θεωρούσαν ότι η προσωπική τους εξουσία ξεπερνούσε τα στενά όρια του επιστημονικού τους πεδίου και υψώνονταν με αυθάδεια μπροστά στην κεντρική πολιτική εξουσία. Παράλληλα βέβαια ο νέος νόμος λειτούργησε ως αποτελεσματικό εργαλείο για το διορισμό στο Πανεπιστήμιο καθηγητών που πρόσκεινταν στο συγγενικό ή στο ευρύτερο φιλικό περιβάλλον του Μεταξά. Η μετακίνηση των δημοτικιστών της Θεσσαλονίκης συνάντησε, όπως ήταν αναμενόμενο, τη δυσaráσκεια του καθηγητικού «ιερατείου» του Πανεπιστημίου των Αθηνών. Η αντίδραση στις μεθοδεύσεις Μεταξά όμως εκδηλώθηκε μόνο μετά το θάνατο του δικτάτορα με αφορμή την πειθαρχική δίωξη του Κακριδή, όταν η συντηρητική ελίτ του Πανεπιστημίου επιχείρησε την ιστορική της δικαίωση αποκαθιστώντας τη διασαλευμένη ισορροπία του πανεπιστημιακού πεδίου. Η κυρίαρχη επιχειρηματολογία των υπερσυντηρητικών κύκλων ήταν ότι η ομαλή λειτουργία και «τάξη» του πανεπιστημίου είχε υπονομευτεί από τον Μεταξά και τις επιλογές του. Συγκεκριμένα για τη μετακίνηση Κακριδή αναφέρθηκε ότι «μετατέθηκε στο Πανεπιστήμιο της Αθήνας εκβιαστικώς και παρανόμως· διότι δεν προήγαγε τούτον ούτε η Σχολή της Θεσσαλονίκης ούτε πολλώ μάλλον η των Αθηνών, ουδέ

---

521. Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης, *Η τελετή θεμελιώσεως των νέων Πανεπιστημιακών κτιρίων, αντιφώνησις εκφωνηθείσα τη 16η Φεβρουαρίου 1939 υπό του Προέδρου της Κυβερνήσεως Ιωάννη Μεταξά*, 11.

522. Στο ίδιο, 11-12.

προτείνει τις ημών την μετάθεσιν ενταύθα, αλλά ταύτα πάντα διέπραξεν η επάρατος εκείνη δικτατορική αυθαιρεσία, ήτις κατερρύπανε και κατετυρράνησεν επί πολύ την Ελλάδα κυβερνώσα διά της πυγμής και έχουσα ως μέσα επιβολής το μαστίγιον και την εξορίαν, την απειλήν και το ρετσινόλαδον». <sup>523</sup>

### γ. Ο ορθόδοξος συντηρητικός χαρακτήρας της 4<sup>ης</sup> Αυγούστου

Αν θελήσουμε να κρίνουμε το γενικότερο ιδεολογικό προσανατολισμό της 4<sup>ης</sup> Αυγούστου ως προς το χώρο του Πανεπιστημίου μπορούμε να πούμε ότι πρόκειται στην ουσία για το αποτέλεσμα ενός συγκερασμού διαφορετικών στοιχείων και ιδεολογιών.<sup>524</sup> Το μεταξικό καθεστώς ανέκυψε μέσα από συγκεκριμένες κοινωνικές, οικονομικές και πολιτισμικές συνθήκες. Ο Μεταξάς από τις αρχές του 1934 ως αρχηγός των Ελευθεροφρόνων είχε προτείνει την «έξοδο από τον κοινοβουλευτισμόν», τον οποίο θεωρούσε «εκπεσόντα», όπως είχε δηλώσει στον Τσαλδάρη.<sup>525</sup> Ήταν ο πλέον αντιπροσωπευτικός εισηγητής αντικοινοβουλευτικών τρόπων και μεθόδων, και ικανός να λάβει μέτρα, με «την παρρησία που πάντα τον διέκρινε», λόγω της χρεοκοπίας του πολιτικού κόσμου της εποχής και τη συνακόλουθη κατάπτωση των ηθικών αξιών.<sup>526</sup> Η εξωκοινοβουλευτική λύση που πρότεινε ο Μεταξάς δεν είχε σκοπό να καταλύσει τις λαϊκές ελευθερίες αλλά το «σημερινόν σύστημα της αναρχίας και της διαφθοράς» και να αποδώσει «πραγματικήν τάξιν και ομαλότητα εις την Χώραν υπό το κράτος του νόμου, άγρυπνου φρουρού αυτής».<sup>527</sup> Εξάλλου, όπως ο ίδιος ισχυριζόταν, η επιλογή του δεν ήταν η έξοδος από τον κοινοβουλευτισμό αλλά η είσοδος από άλλη θύρα».<sup>528</sup>

Οι συντηρητικές αξίες του καθεστώτος Μεταξά απέκτησαν επικαιρότητα και γεφυρώνοντας τις φιλελεύθερες και τις αντιφιλελεύθερες ιδεολογίες που συγκρούονταν με αφορμή το ζήτημα της παράδοσης, της ελληνικότητας<sup>529</sup> και της φύσης του χαρακτήρα του σύγχρονου πολιτισμού. Οι συντηρητικές αξίες είχαν εξάλλου μεγάλη δύναμη διάχυσης χάρη στην επίκλησή τους από ένα μη οριοθετημένο τμήμα των πολιτικών δυνάμεων.<sup>530</sup> Το περιεχόμενο της μεταξικής πολιτικής εντάσσεται στα πλαίσια της

---

523. Εξαρχόπουλος, χ.χ. [1944], 304-305.

524. Παπαδημητρίου, 2006, 27.

525. Μεταξάς, 1960, τ. 4, 79-80, 92-93.

526. «Η νέα κατάσταση και οι κίνδυνοί της», *Ελεύθερος Άνθρωπος*, 5/1/1934, 1.

527. «Βαρυσήμανται δηλώσεις του κ. Ιωάννου Μεταξά προς την Ελληνική», *Η Ελληνική*, 7/1/1934, 1.

528. Στο ίδιο.

529. Τζιόβας, 1989, 42.

530. Παπαδημητρίου, 2006, 168-169.

συντηρητικής ιδεολογίας. Οι συντηρητικές ιδέες του Μεταξά δεν μπορούν παρά να συνεκτιμηθούν στο σύνολο που παράγουν μαζί με τις κορπορατιστικές ιδέες και εκείνες περί ολοκληρωτικού κράτους που διατυπώνονται από αυτόν ή από τους άλλους φορείς του καθεστώτος.<sup>531</sup>

Συνοψίζοντας θα λέγαμε ότι η εκπαιδευτική φιλοσοφία του Μεταξά θα πρέπει να θεωρηθεί ως ένα μίγμα παιδαγωγικών πρακτικών που είχαν ήδη εκδηλωθεί μέσα στο ήδη υπάρχον εθνικό πλαίσιο των μεταρρυθμίσεων και αντιμεταρρυθμίσεων του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος. Το καθεστώς επέβαλε μια σειρά νόμων έκτακτης ανάγκης, που αφορούσαν συμπληρώσεις και μικρές ή μεγάλες αλλαγές στο ήδη υπάρχον νομικό εκπαιδευτικό πλαίσιο. Παρά τις όποιες μικρές φασιστικού χαρακτήρα καινοτομίες και τη συντηρητική στάση του, το κύριο χαρακτηριστικό της εκπαιδευτικής πολιτικής της 4<sup>ης</sup> Αυγούστου θα μπορούσαμε να πούμε ότι ήταν ο ιδιοσυγκρασιακός εκλεκτικισμός.<sup>532</sup> Ο Μεταξάς ήταν ένας ρεαλιστής ηγέτης που επέλεξε την υιοθέτηση ενός προσεκτικού ιδεολογικού λόγου, που χαρακτηριζόταν ως συντηρητικός συνδυάζοντας όμως επιλεκτικά φασιστικά στοιχεία. Στην πραγματικότητα δε φαίνεται να έχει ένα πρόγραμμα συγκεκριμένο και ουσιαστικά αυτοσχεδιάζει μιμούμενος τακτικές του ελληνικού πολιτικού παρελθόντος και δημοφιλείς μεθόδους των «επιτυχημένων» φασιστικών κυβερνήσεων με αποκλειστικό σκοπό τον προσωπικό του σφικτό εναγκαλισμό με την εξουσία. Είναι γεγονός πως και στον τομέα της ανώτατης εκπαίδευσης και του Πανεπιστημίου η πολιτική του καθεστώτος συνεχίζει την πολιτική των προηγούμενων κυβερνήσεων. Μια γνήσια συντηρητική πολιτική, όπως ο ίδιος ο Μεταξάς σημειώνει, που όμως επιβάλλεται με πιο απολυταρχικά μέσα σε σχέση με τους προκατόχους του.

---

531. Παπαδημητρίου, 2006, 169.

532. Ο David Close χρησιμοποιεί τον όρο συντηρητικός ιδεαλισμός, Close, 1990, 12.

## Επίλογος

Το καθεστώς Μεταξά είχε δεχτεί την επιρροή των φασιστικών ιδεών οι οποίες μεσουρανούσαν στην Ευρώπη του Μεσοπολέμου και είχε υιοθετήσει πάρα πολλά στοιχεία τους. Στο δημόσιο λόγο του καθεστώτος και στην προπαγάνδα του ανιχνεύονται πληθώρα επιρροών. Το Καθεστώς, γνήσια αυταρχικό, στους διάφορους τομείς της κυβερνητικής του πολιτικής εφάρμοσε ετερόκλητες και αντιφατικές πολιτικές. Ακραίες συντηρητικές απόψεις, φιλελεύθερες θέσεις, φασιστικές επιρροές ήταν τα συστατικά στοιχεία των αλλεπάλληλων νομοθετημάτων και διαταγμάτων, υπό την υψηλή εποπτεία του Βασιλιά. Η εκπαιδευτική πολιτική του Καθεστώτος διακρίνεται σε δύο φάσεις, που σε μεγάλο βαθμό ταυτίζονται με την πολιτική του εξέλιξη και τις σχέσεις δικτάτορα και βασιλιά: στην πρώτη, κατά την περίοδο 1936-1938, όταν Υπουργός Παιδείας ήταν ο Κ. Γεωργακόπουλος και στη δεύτερη, κατά την περίοδο 1938-1940, οπότε Υπουργός Παιδείας ήταν ο ίδιος ο Μεταξάς.

Στην πρώτη φάση σκοπός του καθεστώτος ήταν η προώθηση συντηρητικών θέσεων. Ο βασικός σχεδιασμός της 4<sup>ης</sup> Αυγούστου προέβλεπε ανώτατη εκπαίδευση για μια μικρή ελίτ και στροφή της μεγάλης μάζας των μαθητών στην τεχνική εκπαίδευση και στην αγροτική ζωή. Αυτό ήταν το βασικό σχήμα που εφάρμοσε το καθεστώς και στις δύο του φάσεις. Μεγάλη σημασία δόθηκε από το καθεστώς στον εορτασμό της πρώτης εκατονταετηρίδας του Πανεπιστημίου Αθηνών στις 17-24 Απριλίου 1937 που είχε δρομολογηθεί ήδη από το ακαδημαϊκό έτος 1934-1935, καθώς ήταν μια ευκαιρία προβολής του καθεστώτος της 4<sup>ης</sup> Αυγούστου και ενίσχυσης της δημόσιας εικόνας και παρουσίας του. Τονίζόταν η σύνδεση του πανεπιστημίου με το δικτατορικό καθεστώς και η συμπόρευση του πανεπιστημίου με το πνεύμα του ιδεολογήματος της 4<sup>ης</sup> Αυγούστου, του Γ' Ελληνικού Πολιτισμού.

Ταυτόχρονα η 4<sup>η</sup> Αυγούστου επιχείρησε να ελέγξει τα Πανεπιστήμια διορίζοντας σε πανεπιστημιακές έδρες ανθρώπους της απολύτου εμπιστοσύνης του Μεταξά με μια σειρά νομοθετικών παρεμβάσεων οι οποίες ουσιαστικά καταργούσαν την ακαδημαϊκή ελευθερία και το αυτοδιοίκητο των Πανεπιστημίων. Στις 21 Οκτωβρίου 1938 με τη δημοσίευση του αναγκαστικού νόμου περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως του Οργανισμού του Πανεπιστημίου Αθηνών μειωνόταν το όριο ηλικίας των καθηγητών από το 70ο στο 65ο έτος της ηλικίας τους. Αμέσως μετά τη

δημοσίευση του νόμου αρκετοί καθηγητές απομακρύνθηκαν από το Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Στη δεύτερη φάση όμως οι προσωπικές διενέξεις του Μεταξά με τον φιλοβασιλικό Γεωργακόπουλο οδήγησαν τον δικτάτορα να αναλάβει προσωπικά το Υπουργείο Παιδείας και να χαράξει μόνος του την εκπαιδευτική πολιτική του καθεστώτος, το οποίο πλέον έγινε απόλυτα προσωποπαγές. Μετά την αποκαθήλωση του φιλοβασιλικού κατεστημένου από το στερέωμα της εξουσίας και την απομάκρυνση από το πολιτικό προσκήνιο των υπέρμαχων της καθαρεύουσας ο Μεταξάς μετουσίωσε σε επίσημη κυβερνητική πολιτική τις προσωπικές γλωσσικές και εκπαιδευτικές απόψεις του και τους ευρύτερους προσανατολισμούς του και ανέδειξε στο προσκήνιο τη δημοτική, ερχόμενος σε σύγκρουση με το συντηρητικό καθηγητικό «ιερατείο» της φορμαλιστικής και γλωσσαμύντορος Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Στόχος του Μεταξά ήταν να ελέγξει απόλυτα τα Πανεπιστήμια της χώρας και να επιβάλει την προσωπική του πολιτική στο χώρο της Παιδείας, με απώτερο σκοπό την επικράτηση των αριστοκρατικών του επιδιώξεων. Ο Μεταξάς πίστευε στην αριστοκρατία του πνεύματος και προσπάθησε να αναδημιουργήσει τον ελληνικό πολιτισμό. Η κριτική και προσωπική αντίσταση του Μεταξά στον άκαμπτο πνευματικό και ιδεολογικό συντηρητισμό του Αθηναϊκού Πανεπιστημίου τον οδήγησε να επιδιώξει τη σύγκλιση πνεύματος μεταξύ των δύο εκπαιδευτικών ιδρυμάτων της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης, ώστε να καμφθούν τόσο ο υπερβολικός συντηρητισμός του ενός, όσο και ο άκρατος φιλελευθερισμός του άλλου αντίστοιχα. Η μόνη ρεαλιστική λύση για τον Μεταξά ήταν να χειραγωγήσει τις ανώτατες σχολές και να επιβάλει, με τη βία ενός απολυταρχικού καθεστώτος, την αρετή του μέτρου, που ο ίδιος θεωρούσε ότι κατείχε.

Το Πανεπιστήμιο ο Μεταξάς το ήθελε θεματοφύλακα των πνευματικών παραδόσεων του έθνους, όπως τουλάχιστον ο ίδιος τις αντιλαμβανόταν. Έπρεπε επομένως να διακατέχεται από ζωντανό και φωτεινό συντηρητισμό και να αποτελεί στοιχείο σταθερότητας εναντίον κάθε έξαλλης προοδευτικής εκκεντρικότητας αλλά και του σχολαστικού κλασικισμού προκειμένου να συλλάβει το αιώνιο περιεχόμενο του αρχαίου πνεύματος. Η πανεπιστημιακή κοινότητα στην Ελλάδα έπασχε από εγγενή συντηρητισμό και ευθυνοφοβία γιατί η αρχαιογνωσία αποτέλεσε πηγή επίπλαστου κοινωνικού κύρους και δεν έγινε ποτέ στάση ζωής. Όπως τονίστηκε όμως

ο Μεταξάς ήθελε ουσιαστικά να αποκτήσει τον πλήρη έλεγχο στη Φιλοσοφική Σχολή που κυριαρχούσε η ελίτ των υπερσυντηρητικών και φιλοβασιλικών καθηγητών της και έδινε την εντύπωση ότι λειτουργούσε ανεξέλεγκτη από την κεντρική εξουσία, γι' αυτό προχώρησε στη ρήξη με το πανεπιστημιακό κατεστημένο.

## Πηγές και βιβλιογραφία

### A. ΑΡΧΕΙΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

#### Ιστορικό Αρχείο Πανεπιστημίου Αθηνών

Πρακτικά Συγκλήτου 1936-1943

Πρακτικά Νομικής Σχολής, 1937-1940

Πρακτικά Φιλοσοφικής Σχολής, 1934, 1941-1942

Πρακτικά Φυσικομαθηματικής Σχολής, 1939-1940

Αρχείο Λυτών Εγγράφων Πρωτοκόλλου, 1938-1940

### B. ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ / ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ

«Εκθεσις των πεπραγμένων κατά το πανεπιστημιακό έτος 1935-1936 επί πρυτανείας Π. Ζερβού, τακτικού καθηγητού της Γεωμετρίας», *Δελτίον του Πανεπιστημίου Αθηνών*, επιμέλεια του Γραφείου δημοσιευμάτων του Πανεπιστημίου, Ιούλιος-Αύγουστος 1939, τεύχος 1-2, Πυρσός, Αθήνα 1939.

«Εκθεσις των πεπραγμένων κατά το πανεπιστημιακό έτος 1936-1937 επί πρυτανείας Γρηγόριου Παπαμιχαήλ, τακτικού καθηγητού της Απολογητικής και της Εγκυκλοπαίδειας της Θεολογίας», *Δελτίον του Πανεπιστημίου Αθηνών*, 1939.

Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης, *Η τελετή θεμελιώσεως των νέων Πανεπιστημιακών κτιρίων, αντιφωνήσις εκφωνηθείσα τη 16η Φεβρουαρίου 1939 υπό του Προέδρου της Κυβερνήσεως Ιωάννη Μεταζά.*

Πανεπιστήμιον Αθηνών, *Επετηρίς του πανεπιστημιακού έτους 1939-1940*, Αθήνα 1940.

*Η νέα οργάνωσις της Μέσης Εκπαιδεύσεως. Οι Αναγκαστικοί Νόμοι 1800/1939 και 1849/1939 και αι αιτιολογικαί αυτών εκθέσεις*, Αθήνα, Εθνικό Τυπογραφείο 1939.

*Εφημερίς της Κυβερνήσεως* 1933, 1935-1940.

Κωνσταντίνος Σιφναίος, *Πανδέκτης ποινικού νόμου: κείμενον κωδικοποιημένον, νομολογία πλήρης, γνωμοδοτήσις, ερμηνευτικαί σημειώσεις*, τόμ. Η', Ζεμπούλης, 1933.

### Γ. ΤΥΠΟΣ

#### Εφημερίδες

*Βραδυνή*, 1936, 1938, 1939.

*Έθνος*, 5/6/1937.

*Ελεύθερον Βήμα*, 1936-1939

*Ελεύθερος Άνθρωπος*, 1934

*Η Ελληνική*, 1934

*Εφημερίδα Συζητήσεων της Γερουσίας*, 1932



*Εστία*, 1936, 1939  
*Καθημερινή*, 1936, 1937, 1939  
*Μακεδονικά Νέα*, 1928  
*Νεολαία* (εφημερίδα της ΟΚΝΕ), 1937  
*Πρωία*, 1939  
*Ταχυδρόμος- Ομόνοια*, 1937  
*Χρόνος*, 1911

### **Περιοδικά**

*Επιστημονική Ηχώ*, 1936  
*Νέα Εστία*, 1939-1940  
*Νεοελληνικά Γράμματα*, 1939  
*Νεολαία*, 1938-1939  
*Νέα Πολιτική*, 1938.  
*Νέον Κράτος*, 1937-1938  
*Παιδαγωγική*, 1936.

### **Δ. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΜΕΛΕΤΩΝ ΚΑΙ ΑΡΘΡΩΝ**

- Ascoli, M. 1937. «Education in Fascist Italy», *Social Research*, τ. 4, τχ. 3.
- Baker, J.R. 1974. «The Historical Background», *Race*, Oxford, Oxford University Press.
- Charoutot, Johann, *Ο εθνικοσοσιαλισμός και η αρχαιότητα*, Πόλις, Αθήνα, 2012.
- Close D. 1990. *The Character of the Metaxas Dictatorship. An International Perspective*, London, Centre of Contemporary Greek Studies.
- , 1993. «The Power-Base of Metaxas Dictatorship», Higham R., Veremis Th. (επιμ.), *Aspects of Greece 1936-1940: The Metaxas Dictatorship*, Athens, Eliamep-Vryonis Center,
- Deplano, V. 2013. «Making Italians: colonial history and the graduate education system from the liberal era to Fascism», *Journal of Modern Italian Studies*, τ. 18, τχ. 5.
- Field, G.G. 1981. *Evangelist of race: the Germanic vision of Houston Stewart Chamberlain*, New York, Columbia University Press.
- Gehler, M.- Kaiser W. 2004. *Christian Democracy in Europe since 1945*, New York, Routledge.
- Koon, T.H., 1985. *Believe, Obey, Fight. Political Socialization of Youth in Fascist Italy, 1922–1943*, London, Chapel Hill.

La Rovere, L. 1999. «Fascist Groups in Italian Universities: An Organization at the Service of the Totalitarian State», *Journal of Contemporary History*, SAGE Publications, London, Thousand Oaks, CA and New Delhi, τχ, 34(3).

Moniz, G.C. 2008. «The Portuguese “May 68”: Politics, Education and Architecture », *European journal of American studies* τ. 3. Pes, A. 2013. «Becoming imperialist: Italian colonies in Fascist textbooks for primary schools», *Journal of Modern Italian Studies*, τ 18, τχ. 5.

Pes, A. 2013. «Becoming imperialist: Italian colonies in Fascist textbooks for primary schools», *Journal of Modern Italian Studies*, τ. 18, No. 5, 599–603.

Plantzos, D. 2012. «The glory that was not: Embodying the classical in contemporary Greece», *Interactions: Studies in communication and culture*, τ. 3, τχ. 2.

Sapolsky, H. 1968. «Science, Voters and the Fluoridation Controversy», *Science*, τ.162.

Thompson, D. 1991. *State control in Fascist Italy: Culture and Conformity, 1925-43*, Manchester University Press.

Wunderlich, F. 1937. «Education in Nazi Germany», *Social Research*, τ. 4, τχ. 3.

Αγγελής, Β. 2006. *Γιατί χαίρεται ο κόσμος και χαμογελάει, πατέρα...Μαθήματα εθνικής αγωγής και νεολαιίστικη προπαγάνδα στα χρόνια της μεταξικής δικτατορίας*, Αθήνα, Βιβλιόραμα.

Αλικανιώτης, Δ. 2008. *Ιωάννης Συκουτρής, Η ζωή του 1901-1937*, Αθήνα, Κάκτος.

Αναστασιάδης, Γ. 2003. *Το Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης αφηγείται την ιστορία του 1926-1973*, Θεσσαλονίκη, University Studio Press.

Βαμπάς, Α. 1885. *Οι νόμοι του εθνικού Πανεπιστημίου*, Αθήνα, Βλαστός.

Βρυχέα, Α. Γαβρόγλου, Κ. 1982 *Απόπειρες μεταρρύθμισης της Ανώτατης Εκπαίδευσης 1911-1981*, Θεσσαλονίκη, Σύγχρονα Θέματα.

Γαβρόγλου, Κ. Καραμανωλάκης, Β. Μπάρκουλα, Χ. 2014. *Το Πανεπιστήμιο Αθηνών και η ιστορία του (1837-1937)*, Ηράκλειο, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης.

Γιάνναρης, Γ. 1993. *Φοιτητικά Κινήματα και Ελληνική Παιδεία. τ.2 : Από τον Ρήγα Φεραίο στην Κατοχή*, Αθήνα, Ποντίκι.

Δαφνής, Γ. 1997. *Η Ελλάδα μεταξύ δύο πολέμων 1923-1940*, τ. 2, Αθήνα, Κάκτος.

Δημαράς, Α. 1974. *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε*, τ. 2, Αθήνα, Ερμής.

Δημητρόπουλος, Α. 2004. *Οι Ελληνικές Κυβερνήσεις 1843-2004*, Αθήνα.

Εξαρχόπουλος Νικόλαος, *Η Αντιδικία των Τόνων*, Αθήνα, χ.χ.[1944].

Ευαγγελινός, Σ. 2004. *Το Πανεπιστήμιο σε φασιστικό περιβάλλον. Η περίπτωση του Πανεπιστημίου Αθηνών (1936-1941) σε συγκριτική προσέγγιση*, ανέκδοτη Διπλωματική Εργασία, Αθήνα, ΕΚΠΑ.

- Ζήλιας, Σ. - Ιερεμιάς, Α. - Καρατζάς Χ. 1976. *Ιστορία του Φοιτητικού μας Κινήματος*, Αθήνα, Νέο Φοιτητικό Κίνημα.
- Καγιαλής, Τ. 2007. *Η επιθυμία για το μοντέρνο. Δεσμεύσεις και αξιώσεις της λογοτεχνικής διανόησης στην Ελλάδα του 1930*, Αθήνα, Βιβλιόραμα.
- Καγκαλίδου, Ζ. 1999. *Εκπαίδευση και πολιτική: η περίπτωση του καθεστώτος της 4<sup>ης</sup> Αυγούστου*, Θεσσαλονίκη, Αφοί Κυριακίδη.
- Καλαντζής, Κ. 2002. *Η παιδεία εν Ελλάδι, 1935-1951*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα.
- Κάτσικας, Χ. – Θεριανός, Κ. 2004. *Ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης*, Αθήνα, Σαββάλας.
- Κατσιμπίρη, Ε. 1939. *Προς τα ελληνόπουλα*, ΕΟΝ, Αθήνα.
- Καψάλης, Α. – Χαραλάμπους, Δ. 1993. *Σχολικά Εγχειρίδια: Θεσμική εξέλιξη και σύγχρονη προβληματική*, Θεσσαλονίκη, Έκφραση.
- Κόκκινος, Γ. χ.χ. *Η Φασίζουσα ιδεολογία στην Ελλάδα. Η περίπτωση του περιοδικού «Νέον Κράτος» (1937-1941)*, Αθήνα, Παπαζήσης.
- Κοκολάκης, Μ. 1994. *Συμποσιακά: Το χρονικό μιας εκστρατείας*, Αθήνα, Αντί.
- Κοντογιώργης, Γ. 2003. *Το Αυταρχικό Φαινόμενο «4<sup>η</sup> Αυγούστου»-«21<sup>η</sup> Απριλίου»*. Ερμηνευτικές προσεγγίσεις, Αθήνα, Παπαζήσης.
- Κριαράς, Ε. 2009. *Μακράς ζωής αγωνίσματα*, Αθήνα, Οι φίλοι του περιοδικού «Αντί».
- Λάμπας, Κ. 1989. «Το Διδακτικό προσωπικό του Πανεπιστημίου Αθηνών το ΙΘ' αιώνα», *Πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου, Πανεπιστήμιο: Ιδεολογία και Παιδεία, Ιστορική Διάσταση και Προοπτικές*, Αθήνα, Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας, τ.1.
- Λιναρδάτος, Σ. 1967. *Η 4<sup>η</sup> Αυγούστου*, Αθήνα. Θεμέλιο,.
- Μαντζούφας, Π. 2008. «Ο Κωνσταντίνος Δ. Τριανταφυλλόπουλος και η πολιτική», Παναγιώτης Τσούκας (επιμ.), *Κωνσταντίνος Δ. Τριανταφυλλόπουλος, ο ανακαινιστής της σύγχρονης ελληνικής νομικής επιστήμης*. Προσωπογραφίες Νομοδιδασκάλων αρ. 1, Αθήνα-Κομοτηνή, Σάκκουλας.
- Μαρκέτος, Σ. 1989. «Η ίδρυση του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης», *Πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου, Πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου, Πανεπιστήμιο: Ιδεολογία και Παιδεία, Ιστορική Διάσταση και Προοπτικές*, Αθήνα, Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας, τ.1.
- Μαυρογορδάτος, Γιώργος, «Μεταξύ δύο πολέμων: Πολιτική Ιστορία 1922-1940», Βασίλης Παναγιωτόπουλος, *Ο Μεσοπόλεμος, 1922-1940: Από την Αβασίλευτη Δημοκρατία στη Δικτατορία της 4ης Αυγούστου. Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, 1770-2000*, τ 7, Ελληνικά γράμματα, Αθήνα, 2003, σ. 9-32.
- Μπαλή, Χ. 2013. *Το Πανεπιστήμιο Αθηνών κατά το διάστημα 1938-1945. Η περίπτωση της Νομικής Σχολής*, ανέκδοτη διδακτορική διατριβή, Αθήνα, ΕΚΠΑ.
- Μπουρντιέ, Π. 1992. *Μικρόκοσμοι*, Αθήνα, Δελφίνι.

- Μαχαίρα, Ε. 1987. *Η νεολαία της 4ης Αυγούστου. Φωτογραφίες*, Αθήνα, Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας-Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς.
- Μερτύρη, Α. 2002. *Η Καλλιτεχνική Εκπαίδευση των νέων στην Ελλάδα (1836-1945)*, Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας, Αθήνα, Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς.
- Μεταξάς Ι. 1969. *Λόγοι και Σκέψεις 1936-1941*, τ. Α'(1936-1938), Αθήνα, Γκοβόστης.
- , 1960. *Το προσωπικόν του Ημερολόγιον, 1933-1941*, Αθήνα, Γκοβόστης.
- Μοσκόβης, Β. 1990. *Γενεά Έρχεται*, Αθήνα, Εστία.
- Νούτσος, Π. 1989. «Οι συνιστώσες της ιδεολογίας του καθεστώτος της 4ης Αυγούστου», στα Πρακτικά του Διεθνούς Ιστορικού Συνεδρίου, *Η Ελλάδα 1936-1944. Δικτατορία - Κατοχή - Αντίσταση*, Αθήνα, Μορφωτικό Ινστιτούτο ΑΤΕ.
- Νούτσος, Χ. 1999. *Προγράμματα Μέσης Εκπαίδευσης και κοινωνικός έλεγχος 1931-1973*, Αθήνα, Θεμέλιο.
- Νικολακόπουλος, Η. 2006. «Κωστής Μπαστιάς: ένας άνθρωπος του Μεσοπολέμου», *Ιστορικά*, τχ.44, Αθήνα.
- Παναγιωτόπουλος, Ι.Μ. 1971. *Αστροφεγγιά*, Αθήνα, Αστήρ.
- Παναζίδης, Ι. 1889. *Χρονικόν της πεντηκονταετίας τον ελληνικού Πανεπιστημίου κατ' εντολήν της Ακαδημαϊκής Συγκλήτου και δαπάνη του Εθνικού Πανεπιστημίου*, Αθήνα.
- Παπαδάκης Ν. 2004. *Η Παλίμψηστη εξουσία, κράτος πανεπιστήμιο και εκπαιδευτική πολιτική στην Ελλάδα από το Ν.5343/32 στο Ν.1268/82*, Αθήνα, Gutenberg.
- Παπαδημητρίου, Δ. 2006. *Από το Λαό των Εθνικοφρόνων στο Έθνος των Εθνικοφρόνων. Η Συντηρητική Σκέψη στην Ελλάδα, 1922-1967*, Αθήνα, Σαββάλας.
- Παπαπάνος, Κ. 1970. *Χρονικό – Ιστορία της ανωτάτης μας εκπαιδευσεως*, Αθήνα, Έκδοση Αμερικανικού Κολλεγίου Θηλέων (Pierce College).
- Πλουμίδης, Σ. 2006. *Έδαφος και μνήμη στα Βαλκάνια: Ο «γεωργικός εθνικισμός στην Ελλάδα και στη Βουλγαρία (1927-1946)*, Αθήνα, Πατάκης.
- , 2010. «Το καθεστώς Μεταξά, 1936-1940», στο: Ευάνθης Χατζηβασιλείου (επιμ.), *Η δικτατορία του Ιωάννη Μεταξά 1936-1941*, Αθήνα, Τα Νέα.
- , 2016. *Το καθεστώς Ιωάννη Μεταξά (1936-1941)*, Αθήνα, Εστία.
- Πουланτζάς, Ν. 2006. *Φασισμός και Δικτατορία*, Αθήνα, Θεμέλιο - Ινστιτούτο Ν. Πουланτζάς.
- Ρηγοπούλου, Δ. 2002. Η εκπαιδευτική και γλωσσική πολιτική της μεταξικής περιόδου (1936-1941), ανέκδοτη διδακτορική διατριβή, Θεσσαλονίκη, ΑΠΘ.
- Ρήγος, Α. 1995. *Τα κρίσιμα Χρόνια 1935-1941*, Αθήνα, Παπαζήσης.
- , 2016. *Ελληνικό Πανεπιστήμιο και Φοιτητικό Κίνημα, Από το χτες στο σήμερα του θεσμού 1909-1941*, τ. 2, , Αθήνα, Παπαζήσης.

Σακελλαρίου, Μ. 2010. *Φοιτητικές και μεταφοιτητικές εμπειρίες (1928-1944). Συμβολή από υποκειμενική σκοπιά στην ιστορία μελετών της νεοελληνικής ιστορίας*, Αθήνα, Μυρμιδόνες.

Charoutot, J. 2012. *Ο εθνικοσοσιαλισμός και η αρχαιότητα*, Αθήνα, Πόλις.

Σιμενή, Π. 2008. *Μεταρρύθμιση και αντίδραση. Το Πανεπιστήμιο Αθηνών απέναντι στις εκπαιδευτικές αλλαγές (1899-1926)*, Αθήνα, Gutenberg.

Σταυρίδη-Πατρικίου, Ρ. 1989. «Οι ενδοπανεπιστημιακές ισορροπίες και η ανατροπή τους (1910-1926)», Πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου, *Πανεπιστήμιο: Ιδεολογία και Παιδεία, Ιστορική Διάσταση και Προοπτικές*, τ. 1, Αθήνα, Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας.

-, Σταυρίδη-Πατρικίου, 1999. «Μανόλης Τριανταφυλλίδης. Διανοούμενος και αγωνιστής του κινήματος της Δημοτικής», *Τα Νέα*, 30 Δεκεμβρίου.

Σταυροπούλου, Ε. 1989. «Το Πανεπιστήμιο και οι Φοιτητές στη Νεοελληνική Πεζογραφία», Πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου, *Πανεπιστήμιο: Ιδεολογία και Παιδεία, Ιστορική Διάσταση και Προοπτικές*, τ. 2, Αθήνα, Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας.

Συκουτρής, Ι. 1937. *Η Εκστρατεία κατά του Συμποσίου (Τα Κείμενα και οι Κουλουροπόλοι)*, Αθήνα, Εστία.

Τζιόβας, Δ. 1989. *Οι μεταμορφώσεις του εθνισμού και το ιδεολόγημα της ελληνικότητας στο μεσοπόλεμο*, Αθήνα, Οδυσσέας.

Τριανταφυλλίδης, Μ. 1988. *Άπαντα, Δημοτικισμός και Αντίδραση*, τ.6, Θεσσαλονίκη, Ίδρυμα Μ. Τριανταφυλλίδη – ΑΠΘ.

Τσιρίμπας, Β. 1938. *Οι πρωτοπόροι της εθνικοσοσιαλιστικής αγωγής*, Αθήνα.

Υφυπουργείον Τύπου κι Τουρισμού, 1940. *Τέσσερα χρόνια διακυβερνήσεως Ι. Μεταξά*, τ.3, Αθήνα, έκδ. 4<sup>ης</sup> Αυγούστου.

-, 1937. *Η Εκπαίδευσις μετά την 4ην Αυγούστου: αι νέαι κατευθύνσεις*, Αθήνα έκδ. 4<sup>ης</sup> Αυγούστου, αρ. 6.

Φεσόπουλος, Γ. χ.χ. *Η Ελλάς πρό της 4<sup>ης</sup> Αυγούστου και μετά αυτήν*, Αθήνα.

Φιλιππής, Δ. 2007. *Ελλάδα και Ισπανία. Ημερίδα Ελλάδα-Ισπανία 1936*, Αθήνα, Βιβλιόραμα.

-, 2010. *Προφασισμός, εκφασισμός, ψευδοφασισμός, Ελλάδα, Ιταλία και Ισπανία στον μεσοπόλεμο*, Θεσσαλονίκη, University Studio Press.

Φούκας, Β. 2010. *Η Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης: Σπουδές. Σπουδαστές και σπουδάστριες, κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου (1926-1940)*, Θεσσαλονίκη, Κυριακίδης.

Φραγκουδάκη, Α. 1992. *Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και φιλελεύθεροι διανοούμενοι. Άγονοι αγώνες και ιδεολογικά αδιέξοδα στο μεσοπόλεμο*, Αθήνα, Κέδρος.

Χαμηλάκης, Γ. 2012. *Το έθνος και τα ερείπιά του. Αρχαιότητα, αρχαιολογία και εθνικό φαντασιακό στην Ελλάδα*, Αθήνα, Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου.

Χατζηιωσήφ, Χ. 2003. (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα*, τ.2, Μέρος Δεύτερο, Αθήνα, Βιβλιόραμα.

Χριστοδούλου, Α. 2007. *Από τον Πάγκαλο στον Βενιζέλο. Κομμουνιστικό κίνημα και αντικομμουνισμός στο Πανεπιστήμιο Αθηνών (1926-1928)*, αδημοσίευτη διπλωματική εργασία, Αθήνα, Πάντειο Πανεπιστήμιο.

Χάρης, Π. χ.χ. [1943] *Η Δίκη των τόνων (Η πειθαρχική δίωξις του καθηγητή Ι.Θ. Κακριδή)*, Αθήνα, Εστία.